

МІСТ.

САМІЙЛЕНКО:	
Смерть повстанців	97
КОБИЛЯНСЬКА:	
На зустріч долі.	98
ГОМЗИН:	
Ліс	111
КУПЧЕНКО:	
Смуток	112
БАБІЙ:	
Моя молитва	116
I. БОДЛЕР:	
I. Краса	117
II. Ворохобник	117
МИТРО В.:	
Нариси. I. Полонені . . .	118
II. Ражений	118
III. Робітник	119
I. БОДЛЕР:	
Афоризми	120
Мордуймо жебраків	123
Поцілунок місяця	124
Зеркало	125
ЖЕК ЛЬОНДОН:	
Неминучий Білий	126
VIUS:	
Упадок комунізму на Заході	134
КОВАЛЬСЬКИЙ:	
На заході двобій	143
Ф. КОЛЕССА:	
Про вагу наукових дослідів над устною словесністю (кінець)	144
ГОМЗИН:	
1917 р.	153
КРЕВЕЦЬКИЙ:	
Українська Академія Наук у Києві (кінець)	154
ГНАТЮК:	
В справі україн. правопису, IV – VIII	164
СТРО ЧУЛИЙ:	
Москалі на Україні	172
В.:	
Осінні рефлексії	179
Бібліографія	183
Нові книжки	192

1922.

РІЧНИК XXI. Т. LXXVIII.

КНИЖКА VIII. ЗА ГРУДЕНЬ.

ЛІТЕРАТУРНО- НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка.
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Видання „Червоної Калини“.

Вже вийшов „Календар Червоної Калини“ з численними образками, на 1923 рік і коштує з порученою пересилкою 2150 м.

Вийшов також перший випуск „Домашньої бібліотеки Червоної Калини“ п. н. За золотOVERХИЙ КИЇВ і коштує 500 м., з порученою пересилкою 600 м. Другий випуск появиться з початком грудня. Замовлення надсилати: Червона Калина, Львів, ул. Марка, 20. Там можна дістати й попередні видання. Гроші висилати до Земельного Банку Гіпотечного, Львів, Підвале, 7: для Червоної Калини.

Вже вийшов

Календар-альманах „Дніпро“ на 1923 рік накладом Українського Товариства допомоги емігрантам із Великої України, під редакцією проф. Л. Білецького і В. Завадського. Замовляти в адміністрації: Львів, Ринок, ч. 43, I пов. Ціна 2000 м., з порученою пересилкою 2150 м.

Вол. Самійленко.

Смерть повстанців.

(З поеми „Гея“).

Я бачив смерть народних тих героїв. Ми вічної заслужили похвали,
 Се близько нашого села було. Ви ж згинете, як та мара кривава.
 В бою не вістачило їм набоїв, І проклянуть вас у потонний час
 Кіннота ж обседала навколó; Усі, хто тільки житиме по вас!
 Живих числénний ворог обезброїв,
 І от їх треста привели в село, Так не зігнулись лицарям коліна
 І там на суд поставили юрбою Перед катами в час останній сей.
 На смітнику широкім за корчмою. Мовчали вороги. Грізна хвилина!
 Тут судовий процес провадять так: І враз з усіх намучених грудей
 Каті, — вони ж і судді і комісари, — Прорвалось: »Ще не вмерла
 Знімають із підсудного сірак, [Україна«, —
 Чи там кожух, так саме шаровари, Як неньці дар останній від дітей.
 А чоботи найперш, бо то є знак Хвилина ще, — і гимн святий покрили
 Злочинности, що заслугує кари: Торохкотінням хижим скоростріли.
 І як скінчиться процедура та, Попáдали нещасні воякі,
 То присуду ніхто вже й не чита. Немов трава підтятая косою,
 І трьом сотнім отим не довго ждати Або як збиті градом колоски.
 Прийшлося кінця розправі судовій; І стали яму наповнять собою.
 Зняли »зінання« з них, тоді лопати Хто падав мимо, тих большевики
 Та заступи дали до рук мершій, Рушницею скидали, чи ногою:
 Щоб поспішилися сами копати І хутко яма стала повна вщерть.
 Велику яму на спочинок свій. Така була повстанців наших смерть.
 Скінчивши працю ту, вони край ями Та в тій братерській ямі повній трупу
 Спокійно стали всі двома рядами. Не всі були вже мертві: поспішив
 Як кулемети близше підтягли. Їх поскидати кат усіх на купу.
 Здрігнулась покличками бранців лава: Один із нестрілених ожив,
 »Розбійники! ми смерть од вас І вилізши, подався в нічку глузу
 [найшли. Шукать собі живих товаришів.
 Та не поляже наша честь і слава. З новим загоном рушив він до Буга;
 Там може смерть його настигне друга.

Ольга Кобилянська.

На зустріч долі.

Мала Настка була вірної чутливої вдачі. Так і любила вона наприм. свою з ганчірок і вичесаного льону звиту ляльку, — яку їй зробила мати, селянка Марта, одної неділі пополудню, — з такою ніжністю, наче булаб вона сама доросла і пригортала живу, улюблену дитину до своєї груди.

„Ти потіхо — моя потіхо“, — говорила вона звичайно при тім поважно і схилялася з любовю до неї — „ти моя пташко, моя чічко... Чи не можеш ти і хвилини посидіти без мене? Мама кличе мене, мама лає, а ти мене все задержуєш. Тепер ти з'їла, напилася... я покладу тебе під зелений корч, близько від високих сонячників, щоби тобі сонце не світило в очи, щоби тобі не обсмалило личка — і йду на хвилинку з гусьми на пасовиско. Розумієш? Вони мусять пасти траву... потім, як будуть ситі — гай у потік, а звідти, якби мене не було, потоком дальше й дальше до Прута. Так, моя любя Анісю“.

Так називала вона свою незграбну ляльку-потвору, зроблену зі старих грубих ганчірок і льону. „До Прута. Тепер ти підеш спати, а я засплю тебе і заколишу. Ти знаєш, як молодий син панотця співає? Він співає за Прут¹⁾, а я навчилася від нього“. Вона схилялася над предметом своєї любови, який держала в руці на колінах, немов хотілаб заглянути йому в очи, чи він справді замикає їх до сну, чи держить їх отвореними. Потім почала з замкненими устами мугикати знакому українську пісню. Вона мугикала її так тихо й перенята нею, начеб її голос не був людський, лиш окружав її як громада комах, що бренять рівномірним ритмом, підіймаючись то висше, то низше округ голови дитини.

Потім вона перестала і задержала віддих. Поклала потвору, що, як їй здавалося, заснула, обережно під зелену руту, поблизу якої рядом високо виростили сонячники з зернистими плоскими обличами, і притакнула їм. — „Я йду“ — сказала півголосом. „Я йду до гусий. Уважайте на дитину. Не відвертайте ока від неї. Заховуйтеся тихо і не перешкадайте їй. Я зараз вернуся“.

¹⁾ „Над Прутом у лузі хатина стоїть“.

Сонячники послушали. Були спокійні, не обертали головки, не будили сплячої, а гляділи лиш заєдно своїми брунатними тарельковатими обличами, окружені золотаво-жовтими листками, за малою дівчинкою, як вона відходила в сторону соняшну. Заєдно лише в сторону сонця. А кругом бренило. Пчоли влітали й вилітали з трох-чотирох, убогих улиїв. Комахи гуляли в воздуху. Мотилі гралися й спочивали на цвітах,... а один, званий „жалібним“, з оксамитно-темними крильцями і білим краєм, летів плівучи низько, за низько над землею і спочив хвилину, мов віддих, поблизу сплячої Анісі...

„Хто охрестив твою ляльку?“ — спитав раз малий хлопчина дитину.

„Панотець“, — відповіла мала Настка поважно.

„Панотець?“

„Так. Він спитав мене раз, як вступив на подвірє по тата і мусів на нього зачекати, як я кличу свою ляльку — а я сказала, що вона ще нехрещена. Я не мала кумів“.

Тоді він засміявся і сказав: „Ну то клич її без кумів Анісею. Хочеш?“

„Так“, — сказала я — „хочу. Вона дуже гарна, правда? — додала вона і щасливо всміхнулася до хлопця.

„Ти дурна дівчина... сеж купа шмат...“

„Се тебе ніщо не обходить“, — боронилася вона. — „Се тебе ніщо не обходить. Се неправда — се Аніся.

„Аніся!“ — глумився хлопець. — „Аніся... се ніяке імя. У цілім селі ніхто так не називається. Я відберу її тобі зараз!“ — І він підступив кілька кроків до неї.

Вона крикнула.

З червоним від злости й обурення лицем, обгорнувши одною рукою сильно стан Анісі, зігнулася і кинула камінь за хлопцем; він побіг, а вона довго гляділа за ним. Потім відвернулася. „Він хоче тебе мені відібрати!“ — говорила заспокоюючим голосом — „але я тебе не дам, нікому тебе не дам — ти моя, моя, моя...“

Коли ворог вийшов зі столиці¹⁾ і відступив на другий бік ріки, а потім по якомусь часі знов наступав на місто, утікало багато мешканців з села М. поза ріку сюди до міста і полишали зі страху й переляку своє добро. В поспіху взяли найпотрібніше — все инше осталося. Може вороги се не заграблять,

¹⁾ Черновець, за другої рос. інвазії.

може сього не потребуватимуть. А може їх відібють на завжди і можна буде ще все те віднайти. Хтож би і взяв се крім них? Ніхто ніколи! Так думав і фільозофував вічно наївний, довірчивий український селянин.

І родичі малої Настки приготовлялись до утечі, коли якось рознеслася вістка, що ворог, який стояв недалеко від них, сими днями наміряє перейти ріку, здобути місто наступом, а се само собою викличе й супротивну оборону у Австрійців. Через те й повстав переляк між населенням у цілій околиці там, де найблизше стояли вороги, а й далше ще поза те. Всі ожидали, що буде багато стрілянини машиновими крісами й гарматами звідси й звідти. Страшне буде діятися. І все дуже близько. Всі будуть глядіти смерти в очи, крові й окаліченню! Ті, що жили там около і в столиці, будуть чути гук гармат і стріли машинowego кріса здалека. Але се тут бачити власними очима, що звідти з міста будуть пустошити — хорони Господи від сього. — Старі люди хрестилися... жінки плакали, молоді дівчата ходили тихо з переляканими обличами.

Що то тут буде діятися!

І справді. Воно сталося.

Якийсь відділ російського війська, здебільшого закордонних Українців, дістав наказ переплисти ріку і наступати на столицю.

Ріка філювала. Вона була зворушена і здавалось, хотіла виступити зі свого русла. Стала така, як ще ніколи не була і на все дозволяла. Російське військо, кіннота і піхота, все те нараз товпилось живе у воді і намагалося дістатися до другого берега, де певно австрійське військо в окопах, очікуючи неприятеля, прийме його огнем куль або гуком гармат; тяжкі, повні муки хвилини, що берегли в собі багато незнаного. І воно чекало свого.

Вже... вже приближалися пливучі вороги. Вже... вже мали вони дістатися до сього обсадженого берега. Тут — нараз сталося щось. Чи сталося се на приказ якогось старшини, чи з власного імпульсу кожного з них?

Се остало тайною. Пливучі жовніри кинули нараз оруже в воду і кожний з тих, що приближалися до берега, підіймав руку високо на знак, що піддається... Тим, що приглядалися, сперло дух. Що тепер настане? Вони просили, вони боролися з філями, вони кричали.

Невиданий момент, повен страшного напруження й переляку на берегах ріки. — Аж нараз, що се? Роздалися нагло

сотки вистрілів саме за плечима пливучих — страшний окрик болю наповнив воздух потрясаючо і — майже кождий, що підняв руку, опустив її.

В останнє на хвилину, коротку хвилю, піднялися ще руки, шукаючи за рятунком. Тут одна,... там дві... там молода голова, там ще один із диким поглядом, повним розпуки — на прощаннє? На просьбу... обжаловуючи?

Ніхто сього не знав.

На другім березі одначе стояв — перед кількома хвилинами ще готовий до бою, ожидаючи пливучих, тепер мов громом прибитий, готовий до бою, австрійський військовий відділ. Росіяни стріляли на пливучих у плечі. Козаки були перші, що підоймали руки на знак здачі.

Їх постигли перші кулі російські... їх...

Ріка філювала сильнійше. Вона ховала мерців, закрашених кровю, на своєму дні. Не віддавала їх нікому. Вони здалека прийшли до неї... Все дальше спішили філі, все вперед. „На зустріч долі“ — шептало там. — На зустріч долі...

А мала Настка? А Анісія?

Коли кілька день опісля її родичі хотіли втікати з рідного села до другого, і дома перед тим, у страшнім переляку (знов говорили про битву) забирали деякі річі з собою, інші лишали, там знов закопували щось у поспіху... колисала мала Настка свою Анісію. І коли гнала гуси до куми Калини на приказ мами, що мали в другім селі остати на довший час, -- слухала лиш одним ухом наказу матери вернутися скоро по сім до дому. Коли нарешті сповнила наказ мами і хотіла вертатися, задержала її селянка довше у себе, кажучи, що родичі так чи не так відійдуть аж вечером, бо не зможуть скорше упорядкувати своїх річий і поскладати. „Тимчасом зїж свіжого борщу, що я зварила, заки ти прийшла, а тут маєш і кусник хліба до нього“, — дала вона і поставила на стіл те, про що говорила. Але мала не була голодна, здавалося, вона задумувала щось иншого; їй тяжіло видно щось зовсім инше на душі.

„Я зараз побіжу до дому“ — сказала і вагаючися, глянула, з долини в гору на куму Калину, якої вона трохи боялася, бо її знали за остру жінку, що злостилася задля кождої дрібниці і голосно сварилася, хоч і жила в приязних відносинах із родичами Настки. „Родичі не будуть зараз потребувати тебе, ти лиш будеш перешкоджувати їм у деякій роботі (жінка думала при

тім про закопування річій та що діти легко зраджують те).
 «Останься тут і будь рада, що не потребуєш бути тепер там».

Мала не противилася більше; але не рушалася з місця. Вона притискала до себе свою ляльку і гляділа з порога на гуси, що відкрили малу калюжу і займалися нею. По хвилі, коли задрожали її кутики уст, начеб хотів там зібратися плач, перервала вона мовчанку і заговорила голосно й рішучо: «Я мушу свою Анісію також закопати, або сховати». — «Чого хочеш?» — спитала стара, не розуміючи малої. — «Я мушу закопати Анісію».

«Що се?»

Стара селянка зрозуміла нараз, про що ходило і сказала: «Аяк, вороги певно, що насамперед кинуться на неї... сього ти можеш бути певна. Заховай її лиш добре. Вона багато гроший варта, їм потрібно її». — І з сим відвернулася знов до свого заняття. Настка поважно, а потім зі страхом глянула на стару жінку. Так, коли вона, Калина, так говорила, то се мусить бути правда. Мама багато поклала на її слова. Вона не була з тих, що говорять на вітер. Не надумуючись довго, вона побігла в город, вишукала тут відповідне, як їй здавалося, безпечне місце, викопала руками і куснем дерева заглибину в землі і заховала там своє найдорожше добро. — Потім вернулася. «Я йду до дому» — сказала старій жінці. — «Я закопала Анісію в городі. Нехай ніхто її не бере, доки я не верну. Ніхто, бо я вернуся». — Останні слова промовила грізно.

«Ні, ні...» — успокоїла її стара механічно і ледви підняла голову. — «Можеш бути спокійна. Бажаю вам усім щасливої дороги і щоб вас яка куля не трафила; бо тепер ніхто не знає, де його смерть найде. Я нікуди не тікаю, але куля може мене трафити і тут коло печі». — І вона зітхнула тяжко й болісно. Довго не тревало і дитина знов була у своїх родичів. Ті мали багато роботи. Закопували жито в землю, рільничі знаряди, одіж, скриню — всього ж не могли покинути, або взяти з собою. Лиш найменше, найважніше. Вже й без того було небезпечно втікати туди. Там легко можна було впасти в руки жандармерії, яка арештувала задля шпінства. Хоч вони нічого не винні, лише ховали своє незначне, майже бідолашне майно, але в війні, кажуть — висить небезпека сама з себе у воздуху. Ніхто її не шукає.

Настка гляділа мовчки, задумано на роботу родичів, помагала тут і там, скільки їй сили дозволяли. Була ніжною, слабо-

вито збудованою дитиною, в якої з матового личка, окруженого филиями чорного волосся, блистіло двоє очей.

„Так; з тим булиб ми уже готові“... — почувла вона, як казала мама у коморі до тата. — Тепер ще лиш закинути мішки на плечі і гайда! — в дорогу“...

„Так, треба нам іти. Мала вже є?“

„Є“.

„Дай їй ще чогось з'їсти. Хто знає, що нас задержить по дорозі; нехай вона не голодує. Ми йдемо зі своєї хати“.

„Ми-ж вернемося“.

„Так, жінко. Але тепер ідемо. Коли вернемо, не знаємо. Над нами ще Бог“.

Жінка вийшла і оглянулася за малою.

Вона вийшла ще саме в час і побачила, як мале дівчатко відходило.

„Куди, Насте?“ — гукнула вона дівчинці в слід.

„До Калини, за лялькою“...

„Тиж закопала її, дівче!“...

„Мені нараз стало банно за нею... Хто знає, коли ми вернемося?“...

„Щоби тебе“, — сварила стара, — „та щоб ти мені тут зараз назад була, памятай! Ще бракувало би, щоб через тебе запізналися. Кождої хвилі можуть загриміти гармати. Ти не знаєш, як уже раз було? Ми довго не будемо чекати, щоб ти знала“.

„Гай, гай!“ — обізвалася мала і побігла далше. — „Ми йдемо до тітки Марії до Садагури, ти се знаєш і можеш нас потім догонити“. — „Я прийду в час, не журіться!“ — почувся успокоюючо діточий голос уже далеко. — „Мені лиш нараз стало жаль за Анісею, ворог може її украсти, а як я вас не найду, то вернуся до куми. Ви ж вернете. Я не згублюся, будьте спокійні — я“ — решта слів завмерла в воздуху.

Але вона зараз не вернулася. Може й видалося родичам за багато чекати на неї. Вони ждали хвилю, одно закидувало другому, що пустило дитину, сперечалися; і врешті, щоб не спізнитися, відійшли. Мати майже з ненавистю в серці до дитини, що вона не вернула в час, а батько гнівний на жінку, що вона на його думку за мало дбала про дитину і вони мусіли її тепер, хоч не на довго, але всеж лишити. Бог знає, коли буде можна її пізнійше відобрати.

Коли мала Настка повернула, побачила, що хата замкнена і зупинилася налякана. Куди тепер? Родичі пішли до Садагури, так казали тітці, се вона знала. І тепер мусіла вона тому, що запізналася в Калини, викопуючи свою подругу, бігти за ними. Вона рішучо вийшла на знану їй дорогу і почала поспішно бігти вперед. Ішла так може три чверти години, коли в кінці вийшла на пасовиско і нараз почула гук машинових крісів. Потрясена до глибини душі, почала налякано бігти, а тяжкі слези затемнювали їй погляд. Тепер сталося те, що мама казала. Деж родичі? „Мамо!“ — гукнула вона налякано, — „тату!“ — Оглянулася на всі боки і бігла все скорше. Але й гук машинових крісів не уставав. Вона бігла на сліпо і нараз уже не знала, де вона. Бо коли вийшла раз на широке пасовиско, втратила дорогу і начеб нараз осліпла. Думала лише про те, якби найскорше дістатися наперед. Хотіла лише втекти від гуку машинових крісів, що страшно звенів в її ухах так, що їй здавалося, що кине її далі до дому. Що потім ще могло дальше статися, вона не думала.

Тай бігла безнастанно. Чим дальше бігла вперед, тим більше зростав її жах. А коли вийшла на дорогу, що перехрещувалася з другою, вона неначе втратила пам'ять, а очі покрилися слізми так, що нараз не знала, куди звернутися. Хвильку стала і гляділа безрадно вперед себе. Де була, куди йшла, на віщо ішла? Ах... так... але якою дорогою ішлося до її рідного дому? Вона вже не знала. Судорожно, майже несвідомо притиснула свою ляльку зі шмат до себе і оглянулася ще раз.

...Он, той страшний гук машинових крісів! Вона скричала голосно з переляку. Десь повинно бути передмісте Сад... Потім видалося їй нараз, що заблестів Прут, але ні, се було все лиш рівне поле, а на ньому стільки війська, як трави та листу, як її родичі звичайно називали велику кількість війська, або й чого іншого. Та Боже милий — що се нараз? І в повітрі зашуміло, засичало й завило щось. Щось страшного сталося. Під нею задрожала земля сильніше, як від грому. Ох!! що вона проти тої громової сили? Комаха, хрущик, ...ніщо.

Вона лежала на землі без пам'яті. Як довго так лежала — і що з нею діялося, не знала. Се був гарматний вистріл, один із тих, що викликають пекло, бризкають кровю і розкидають куснями людське м'ясо. В кінці піднялася з лицем, з якого зникла кожда крапля крові, з очима, що гляділи майже блудом —

зібралася, і поступила кілька кроків. Що се все значило? Де її хата? — майже заскавуліла ціла її істота?“ Її хата, її двері, вікна? — Вона хоче до дому, стогне, не в силі видобути слова з уст. „До дому“. „Мамо!!“ — скричала — ...до дому!! Відтак зупинилася і ще більше розширила очі. Що то було на тамтім боці, по тій стороні? — Військо? Сила, безчисленна, і як їй здавалося, у гурмах; раз, і ще раз і знову у гурмах. Вони товпляться ті люди, щось між ними діється; вона нічого не знає. Відчуває лише, як її щось більше й більше тягне у напрямі війська. Ні, не лише у напрямі його, але таки впрост до війська, неначеб її вітер гнав; вона відріжняє вже краску їх мундурів. Зеленьяво-земляна краска. Се не були австрійські жовніри, се були ворожі.

Вона пропала.

Вона стоїть перед смертю. Відчуває се, не знає більше нічого... Смерть... смерть... ох, а мама... Мамо! — кликнула — і вже більш нічого.

Нараз чує, як її щось хватає за плечі мов зелізними кліщами. Її руки, плечі мусять бути закровавлені. Вона не годна обернутися. Нею шарпає щось сюди й туди. — Що се? Несе її щось? Чи йде вона сама? Ах так, вона йде. Але рівночасно її щось і несе. Нараз зупинило її щось і хтось станув перед нею. В довгій плащі, руки, як їй здавалося, мов у святих на образах у гору...

„Стань, дитино, чого тобі тут треба? — Ох, отсе був ворог. Вона пізнала його по красці мундура.

В ній зойкнуло щось.

„До дому... але не знаю куди... куди“...

„Де твій дім?“ Постаць схилилася над нею... і зараз начеб вернулося життя в її тіло, вона вибухла плачем.

„То ходи!“ — промовив голос ворога. — „Може Бог прислав мені тебе, щоб я тебе охоронив — не чуєш? Кождої хвили може знов отворитися пекло, а мені не можна буде віддалятися. Може найду через тебе ласку у Бога“.

Вона почула його слова, але не могла говорити, дрожала на цілім тілі. А він станув близько перед нею, закрив її своїм плащем так, що лише видно було маленькі ноги біля його високих чобіт і сягнув за своїм оружжем. — „Стій спокійно“ — приказав він і не випихай голови. Або мене Господь виратує через тебе, або тебе через мене. Або впадемо обоє, або будемо жити обоє“. — Се все сталося в одній хвили, нагло. Відтак

звалилося щось на неї мов гук, потім він стрілив, і не лиш він сам. З обох сторін падали вистріли мов страшний град. На право і на ліво.

Два рази, здавалося їй, почувла вона ще грім того пекла, з якого граната також покотилася між ті люди, що один із них держав її біля своїх ніг і з нею разом, начеб віддавав своє життє. Вона почувла ревіт людського болю. Стогін... дикий крик, що призивав помочи; зойки, але вона нічого не бачила. Не могла рушитися з місця, не сміла! Ледви знала, що з нею діялося, бо була півмертва зі страху і оголомшення. Так було якийсь час. — Потім почувла, що її щось несе. Куди, як довго, сього вона не знала. Чула, що все більше й більше віддалялася від страшного місця. Згодом ставало в округи тихійше. В кінци... начеб щось визволилося до крайности з якогось страшного напруження... і лише ще здалека волікся, котився зойк і стогін людських голосів: котився, хто знає в яку даль??

Ворог заніс малу Настку до дому. Родичі не могли перейти ріки. Австрійська варта не перепускала нікого — отже й їх ні. Вони вернули до дому і не застали тут заблуканої дитини, яку щось дивно пхнуло в бік ворожого війська.

Коли ворожий жовнір передав родичам дівчатко, сказав: „Отсю дитину післав мені Господь в дорогу, щоб я взяв її в свою опіку, охоронив перед смертю і щоб вона, що може має в Бога ще більше ласки, стала колись наново моїм ангелем хранителем“.

Кілька разів відвідував він дівчатко і його родичів. Він багато розказував про свою вітчину. Був добрий, співчутливий і можна було скоро привикнути до нього.

Часто сидів годинами, глядів мовчки на дівчатко і говорив в кінци: „Коли я живий і здоровий верну до дому, приїду по війні сюди, візьму малу Настку до своєї мами, межи свої сестри, а коли вона доросте і буде хотіти, я одружуся з нею. Господь сам призначив її мені. Я виратував її від смерти, а вона мене. Чи не належимо ми до себе“?

Родичі сміялися.

Він ніжно відгортав їй волоссе з чола і пестив її. Але відколи вона, майже напів мертва, вступила наново в хату своїх родичів, змінилася. Зовсім зникла її любов до Анісі. Вона вже не доторкалася її. Стала поважною, легко лякалася, і замикалася в собі. Вона раділа, коли зявлявся її молодий спаситель, коли

приносив їй деколи ласощів, що склалися з кількох кусників цукру, і уважно прислухувалася, коли він говорив. Вона неначе дозрівала в його присутності, хоч по правді була дитиною і такою оставалася.

Ніхто, здавалося, не прислухувався йому так уважно, як вона. Він розказував про свою добру, багату маму і три сестри, що жили в далекій, гарній вітчині, вижидали його, молилися за нього; і потім про свої коні, і про свій степ.

„Ти знаєш, Настко, що то таке степ?“ — спитав її одного дня і глянув з любов'ю на неї, що ставала все прихильніша до нього, і коли він висловлював якесь бажання, виконувала його послушно.

Вона потрясла головою, не кажучи ні слова, і глянула по-божно й вижидуючо йому в очі.

„Він такий великий, такий розлогий, безмежний, що ти ледви чи й зможеш собі уявити його простір. А в ночі не бачиш нічого, крім неба над собою і багато, багато зір; а місяць неначе пливе по небі, або може лиш рухається, а подеколи і стоїть мовчки на нім. А тишина така величава в степу, якої не найдеш тут ніде ні по селах, ні по містах. Там можна співати або й ревіти з болю і ніхто тебе не вчує, лиш сам один Господь. „Ох! — вирвалося нагло тужно з його уст, і він з розпукою зарив руки в волоссе, заскреготів зубами, а з грудий почулося тяжке зітханнє. Се значило в нього „плакати“.

„Співати?“ — спитало його нараз мале дівча, що все ближше присувалося і гляділо на нього, не доторкаючися його. — Він підняв голову. Його очі були вогні.

„Ох, ти мала пташечко! В степу стає чоловік такий, як його кінь“...

„Ти вмієш співати? Коли так, то заспівай!“ — прохала мала.

Він не обзивався більше. Зупинився на хвильку, обняв відтак одною рукою дитину і заспівав здержуваним голосом, начеб якась філя з його грудий хотіла промостити собі дорогу, або начеби біль і туга проломили собі вплив,... відтак раптом урвав. Сьогодні не міг співати. Іншим разом. Йому тяжко на душі.

А степ... чий? До кого належить?

Його постатею пробігло щось... „Вже не наш!“ — сказав він понуро, як перше. — „Вже не наш, але...“ Він не докінчив речення.

Коротко потім захоріла тяжко мама Настки і вмерла. Вона осталася сама з батьком. Одного разу прийшов знов спаситель,

але сим разом поспішно, зі змішаним обличчям. „Бувай здорова!“ — сказав стисненим голосом. — „Ми мусимо звідси відходити. Наступають Австрійці. Не забувай Федора Михайловича, Настко, ти до мене належиш і до моєї матері, коли остануся я живим. Я вернуся. Тут ось маєш сю копійку від мене. Не згуби її. Се моя остання“. Він подав їй руку, в якій її рука сховалася, мов маленька пташка. — „Простіть, господарю, що я відвідував вашу хату, за що може прийдеться вам за мене й потерпіти — і звертаючись до старого, додав: Ваш цісар нехай вам се також простить. Він добрий. Але всьому тому винна ваша Настка — а й Господь мабуть так хотів“.

„Ви спасли мою дитину, чоловіче“...

„Скажіть ще скоро яке одно своє бажання“, — спішив і натискав молодий жовнір; — хто може знати, як воно дальше зложиться“?

„Мій одинокий син Ілько“, — промовив старий і майже разом наче нагадав собі щось, ударив себе по чолі і урвав раптом. — „Ви не можете знати, де він, я сам сього не знаю. Десь... десь... інакше моглиб ви йому сказати, що він лише ще батька має та що“ — він не докінчив речення.

„Так“, — сказав гірко молодий ворог, — „може він впаде з моєї руки, або я з його... Хто знає! Прощайте. А смерть нічого не значить на війні“.

„Куди йдеш?“ — спитала мала і стала перед ним.

„На зустріч долі“ — відповів він, вирвався майже насильно і пішов.

Без слова, ба начеб без зрозуміння гляділа Настка за своїм пишним спасителем зі степу. Відтак подумавши над чимось, не промовила ні слова і вибігла з хати. По хвилині вернула назад. — „Його вже не видно й не чути!“ — сказала; а коли батько не відповідав нічого, лиш витягнув свою люльку зза пояса і вийняв з печі пальцями грань — та не потягнув з неї ні разу — сіла вона собі в кутик, скорчившися і гляділа мов закаменіла перед себе. Щось сталося — щось, що наповняло всю хату, яка zarazом по мертвецьки опустіла...

„Тату... Прийде він знов? Тату!! — Чого ви плачете?“

„Плачу я?“ — спитав старий замість відповіді. — „Може й плачу. Старий я“.

„Вам жаль за ним?“

„Смерть тепер нічого не значить“ — по хвилині продовжав він. — „В нас добрий цісар. Як би в мене було десять голів, поклав би я йому всі до ніг; і наша земля Богу дякувати плодита, але між ним і землею та нами є щось, що нас у нього затемнює“... — промовив він понуро і вдарився твердо в груди. — „Ой, я дурний мужик... часом мені здається, що здалобися все оповісти панам, великим панам, все аж до сліз, які зрослися в наших очах із кровю, і про ті довгі ночі, що лякають і грозять, але“ — додав він безнадійно — „тепер нас усюди викидають“...

При сих словах спустив голову на груди і не говорив більше нічого.

Мала Настка думала про свого спасителя.

„Коли війна скінчиться, тату?“

— „Можу я сказати, дитино моя, як часто ще буде день і ніч? Не питай так тяжко...“

Настка замовкла. Але по хвилі спитала наново:

„Де може бути брат Ілько?“

„Не гризи мене своїм питаннем, дитино...“

„Бо коли він був останній раз у нас... се було по Різдві“.

„Так. А ми не могли йому ні книша, ні паски дати. Навіть не могли його добре оглянути, бо не мали свічки в хаті, а він спішився“. „Так, тату. І се було тогди, коли він оповідав, як вони засідали на ворога в горах тижнями, по груди у снігу так, що їх плащі затвердли, як бляха від морозу і зимна, і так богато тяжкого, що мама плакали до півночі“...

„Так, дитино. Він оповідав за війну, за смерть, за тих, що осліпли на війні, що їх відвели з ватою в очних ямах, замість очий“.

„Мовчіть, тату! Мене очі болять“... — зойкнула мала Настка.

„Я мовчу, дитино, чи я що кажу?“ — відловів голос старого з темна. Хвилину настала тишина, але здавалося вона чигала на се.

„Тату!“

„Що?“

„Дивіться... сьогодні тут знов та чужа кітка. Її не видко, бо вона чорна, лиш зелені очі блищать. Я боюся її очий. Я сьогодні боюся її. Тепер вона дивиться на вас і на мене, зараз підійде до нас обоїх; чого вона хоче, — їсти? Ми самі не маємо нічого“ — і при сих словах почув тато, що дитина зашелестіла біля нього, як падаючий листок. Нараз почули, як десь гукнув

вистріл. Батько здригнувся. Тишина в темноті хати стала утяжлива і прикра.

„Чи се був вистріл?“

„Ні, се вам так причулося“.

„Богу дякувати“.

„Чого ви все боїтеся так тих поодиноких вистрілів, що падають самітно в ночі?“

„Я сам сього не знаю. Я все мушу думати про Ілька, він же на війні“.

„Кітки вже нема... вона вже не дивиться на нас... Вона мусила утекти“.

„Се Юдине звіря... лиши її; се ж найгірше, що ходить по землі та топче її. Може двері були лише приперті“.

Нараз зсунулася мала Настка на землю з лавки, на якій сиділа коло батька, начеб її хтось закликав, і побігла просто до одного з малих вікон.

„Я дивлюся на звізди, тату... дивлюся на них“ — сказала вона і майже притиснула лице до шиб. — „Тату!!“ — скричала по хвилі, як перше, — „звізда впала з неба... а тепер здригнулася одна, чи впаде вона також? Тату!!“

„Не муч мене, Насте!“

„Ілько оповідав також“ — продовжала дальше, відвернувшись від вікна, і пригорнулася як перше до тата — „що раз під час довгого маршу три жовніри зумучення сіли на землю і вже й не встали більше“...

„Цить, дитино, цить — мені здається, що я чую, як у другій хаті хтось збиває труну“...

Кілька днів опісля пішов її батько з одинокою коровою на ярмарок і вже не вернувся. Деякі казали, що бачили, як його вели жандарми, другі знов, що його вели два російські козаки — бо він противився, коли вони відбирали корову і тому, що він тримав з „Австріяками“. На чію „правду“ можна було спуститися?

„А він мав так багато роботи!“ — оповідала мала Настка з очима напухлими від плачу, коли знайомі й приятелі приходили питатися за ним і се їй оповідали... „Почав направляти пліт, що вороги розірвали. Мав залатати стріху, що потерпіла від тяжкої зими. Погнав корову до міста на продаж, щоби заплатити за її ціну кошти маминого похорону. А тепер? Що далі станеться?“ — Сусіди, знайомі й приятелі дивляться на себе і здвигают плечима. Так, що далі станеться? Відтак пішов один по другім за своїми орудками.

Коли мала Настка, яку з милосердя взяла до себе кума Калина, не спить ночами, плаче за своїми родичами і просить Бога, щоб вернув їй назад батька, блудять її гадки мимоволі за її спасителем зі степу.

„Так, степ...“ казав він, переходить лячно, а всеж соняшно, начеб огріваючо крізь її малу душу; він такий великий і широкий, такий великий, що вона собі зовсім не може уявити його простір.

А в ночі не бачиш нічого, лиш небо над собою і багато, багато зір. А місяць пливе начеб то поволи, або здається — не рухається. А тиша така велика, ох, така велика, як її тут по селах і містах не можна ніколи найти.. Там можна співати, або ревіти з болю і ніхто не чує, лиш один Бог“.

...І мала Настка думає про степ, про багато, багато зір на небі, про місяць, що пливе поволи, або не рухається, думає про свого спасителя, плаче чим раз тихше і засипляє...

Вона росте і йде своїй долі на зустріч.

Борис Гомзин.

Ліс.

Гойдається на вітах чарівна лісниця	...Гуде-пливе зеленожурний сум...
І коси закосичує листом.	І маряться мені усміхнені
Зелені таємниці	Златоволосі мрії..
Ритмічним ізвиваються танком	Так іноді у тьму завинені
В обіймах чарівниці.	Проміння залеліють.

Гойдається на вітах чарівна лісниця	...Давно забутих дум хвилястий шум...
І проміні влітає золоті	(Снуються легкі тіні-спомини)
В свої хвилясті коси.	...Світанок... Люба мати...
Гей, сни мої безжурно-молоді!...	Веселий день росте у гомоні
Роскішні ранні роси.	І сміхом лле у хати...

Пливе-гуде зеленожурний сум
Давно забутих дум хвилястий шум...

Володимир Купченко.

СМУТОК.

(Писано говором рідного села Берегомету над Прутом, на Буковині).

Присвячую рідній мамі, Рахилі
з Грушків-Купченко.

— Аді, лиш сонічко зайде, а він седе під образами тай сидит. Шо сми ни робила, де сми ни ходила тай нічо ни помагає. Вже й ув ворожки булам й на служебку Божу давала, а то як не, так не. Седи, як би прикувало го. Божічку, Божічку! Вікапаний, як Григоріко мій. І то шьи знаєте, кумко, від тої днинки, як він — синку мій, пішов до тої далекої, студеної Канади, бодай би си була запала, аби сми були ни дочикали й чути про ню! А я! А я! кажу вам тікі гезди правду, любко моя мила, шо сидит в мої хаті той смуток тай сидит. Гий, смутку-ж мій, смутку! — говорила старенька сердешна мужичка до своєї сусіди-куми, а на її горем поораному обличі зсувалися, як великі дорогі та пречисті перли, святі материні сльози. Сама вона стояла коло груби, оперта ліктем о припічок, була сумна-сумна та пригноблена, мовби з хреста знята.

— Десітиро сми їх мала, куминко моя, та шо ми типер з того? Віпистила сми їх, віпликала цими грудьми, вібавила на цих руках, вігудувала на цім ґрунтику біднім, цима палцями заробленов кірвавицив. Ни одну сми нічку ни доспала, нираз сми ни доїдала, аби лиш їм було... Тай шо? Лишили ня самов на старість; як прийдеси вмерти, то навіть свічічки ни буде ми кому подати. Ото дочикала сми си!

— Бувало, як шьи були при купці — посходетси тай шьтйбечут... а міні так мило... а типер шо, порозліталиси куда котре, а ти сиди, стара мамо, тай плач; і водиці ти ніхто ни подаст. Повірежала сми їх, милі та дорогі мої, в далекий світ... Тай на вірежала сми си їх. Ой-ой! Петерко лежить на цвинтари, а петерко забралоси до тої далекої заморскої Канади, де ні сонічко наше ни заґріє, ні зірнички наші не засвітет, ні зазулечка ни закує, ні соловіюко ни потішит, ні Прут ни зашумит, ні васильчик, ні чебрик ни запахне, ні грушічка, ні вишінька ни зацвите.

— Діти мої, діти! Думала, шо потіхи з вас діждуси тай діждаламси... Ет... бодай би й та гадина, шо в корчи, того ни зазнала.

Тай заплакала ще гірше.

— Ни плачте, кумко, розважала її сусіда, ни плачте! Божинько добрий! Найміт ліпши служебку божу, дайте свічічки до дванацїтьох церковців, до Матери Божої, аби їм там, за морем, си легко гикнуло, аби в гаразді вік свій звікували та шьї ліпшого жітя зазнали.

— Гей, кумо-кумо! Як би ви знали, який жель в моїм серци... Ніколи я їх, дорога моя куминко, ни годна забути... Шьї коби хоть Григоріко був zostавси дома. Я так тішиласи, шо він вживниси; звив собі кубелечко, думаю, тай вже нікуди ни піде, а він возми тай наважси тікі йти. Та як си наважив, так пішов. Шо сми просила — шо сми молила: „Ни йди, дитиночко моя, ни йди, Григоріку!“... Та де... й чути ни хотів.

— Гадала сми, шо ни вітримаю з туску, як вже сідав на фіру з своїов жіноків і мав відїхати до Чірнівців, до єкогос Сїрецького.

— Григоріку, соколику мій ясний, донику мій дорогий, возми мине з собов хоть до Чірнівців! Най шьї си надивю на тебе та шьї си наговорю з тобов, бо вже те ни буду, ни бу-у-уду видї-ї-їти...

— А він тай не. Моц 'му банно було.

— Аж вона — їго жінка — дай ї, Боже, жіте щесливе, старість солодку та лехко, куда си поверне, каже міні: „Мамко, я так хочу їстки боршику з бураками. Зварїт міні і вінїсіт в вечір, як буде колія йти з Чернівців, до Неполоківців на стацію; там подасте міні їго в горнітку чїриз вікно. В восьмі години, мамко, ув вечір!“...

— Тай впав він, мій синку, шьї раз на дворї до стежічки тої, шо до ворїт, та поцулував ї; приступив до кірниці — вімикав трїшічки бірвінку, поцулував цимбринїчко тай журавель... а потїм шьї той колачик, шо си закладає на фіртку...

— Відей шьї шос говорив до мени, єк сідав на фіру, але я вже ни чула...

— Рушила фіра, а я з стареньким лишиласи.

— Тай варила я той боршик тай закришувала тай слозами си вмивала.

— Тай руки тай ноги треслиси міні.

— І довгий той день був.

— А прїйшов той страшний вечір — завїла я горшечок з бураковим боршиком тай пішла з чоловіком на стацію.

— Боже, Боже!

— А на стації товпа та глота, шо й голки нима де пустити.

— Нараз гуде колія, люде всі лиш: ду-ду-ду-ду з стації на двір. А на дверях став якис пан в черлені шапці тай каже: „Люде добрі, то шьи ни ца колія, шо визе Канадників; вона прийде аж за пів години; я вам скажу, коли віходити.

— Чікаю й я з чоловіком; тримаю то гóршітко з бураковим боршиком тай плачу, тай тулю то горнітко до самого серца, бо то моя послідна прислуга дітим моім.

— Аж входить до почікальні той пан, шо казав чікати, тай каже: „Можете віходити вже, але поволи; за сім мінут приходит колія“.

— Міні аж в очах потемніло, а ноги тай руки лиш: дібуль... дібуль! так дрожут.

— Чую, гуде. Міні стало горіче — горіче. Дивюси — колія. На переді машина тай дві великі страшні черлені світлі, а люде в крик: „Ца до Канади“.

— Та шо з того? Світла лиш блик-блик! а мого Григоріка ни видко, тай де шукай їго, коли то вагонів так богато, а народу цара царенна.

— Синку мій! Донику мій! Дитинко моя! Відей й поїдеш, а я вже ни буду тя видіти.

— Нараз чую, кричит хтос межи людьми так моц: „Гьорг'ю Василів, Гьоргіхо Василева! Є ви тут, гий!?”

— А я в оден голос з своїм стареньким: „Є, є, є! Є ми, є!“ тай біжімо. Дивюси, а то Сімньон Сидорів кличе нас — каже: „Ходіт суда! Живо-живо! В цім вагоні ваш Григоріко з своїов жінков“.

— Добігаємо до вагона, а він, любчик мій, візирає в вікні, а як нас зобаче — як ни вікрикне з радости: „Мамко! Неньку мій старенький! Ви тут!?”

— Вібіг з вагону, а вона ни віходила бідна, бо моц плакала; я подала їй той нищасливий боршик чіриз вікно.

— Та як вібіг... як зачєв мене цулувати як дитину маленьку, а потім шьи неня, то нічо бідний не міг проговорити, лиш:

„Мамко! Неньку!“ — аж вже колія засвистала...

— Він скочив до вагону, а я лиш іміласи руками тих сходів, куда їго ніжки ступали тай заголосила. Старий хотів сказати: „Гостіт здорови, діти, але ни міг, — сказав лиш: „Го!“... Ни міг більши, бо шос му си в грудех урвало.

— Була би коля мене потерла, та най би була, але начальник вхопив мене легонько, поставив коло старенького тай каже: „Дивітси, дивітси! Їх шьи видкоси в вікні!“

— І я шьи виділа чіриз слози як їго, дитинко моя, золота ручка білов фусточков махала... а потому вже ни було видко, бо коля сховаласи в пітьмі за стаційов.

— Кажите, ни плакати!?

— Як, любко, ни плакати? Прийшли ми з старим до дому, а дома і коло хати стало пусто і смутно, як би десіть мерців лежело, — лиш Босий сидит коло приспи тай виє, аж на все село чути.

— Ввійшли ми в хату, а цвірінчик, дес в закутчіку коло печі, каже: „Цвірінь, цвірінь, цвірінь, цвірінь!“ так, як би казав: „Нима Грігоріка! нима!“

— Я як заголошу — а старий до мени: „Стань вже, бри, так ревати, бо такий ня туск взєвси, шо піду гет від хати і сліду за мнов си ни лиши“.

— Я ніби й стала плакати. Дивюси, він бире подушку та виреню тай каже, шо йде в сад спати. Пішов.

— Лишилася я в хаті з слозами, сама-сама... а місяць так світит, світит, хоть мак збирай; світит він і в нашу смутну хатку: і на той стів, шо він 'го цулував і на ті двері і на той поріг, шо 'го аж чолом при відході доторкав і на ту земличку, єков стопами своїми ступав.

— Встала я і сіла в кутку там, де лави си сходєт; чую, а то шос так, як говорит на дворі. Я до вікна, дивюси, а то мій старенький: ходит по саді, ломит руки тай голосит. А місяць так світит: так ясно-ясно...

— Який старий мій!! А міні казав, аби ни плакати...

— Тай як ни плачь!?

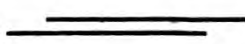
— І тогди сів собі Смуток під образами на лаві право вікна тай сидит, тай сидит.

— Ви їго, куминко-голубинко, не видите, але я їго вижу.

— Ой Смутку, Смутку!

— Аді, як втирає слози!

Вінніпер, 1922.

Ол. Бабій.

Моя молитва.

Да будет воля моя — да будет!

Моя воля і більше нічия. Нехай буде мій дух — яко скеля прибережна, об якої крем'яну грудь розбиваються вали океану і не скидають її в глибіню, а різблять, прикрашують чоло її непорушне, незломне.

Нехай буде мій дух — яко кедр на верхогір'ях, що не боїться блискавок, ні громів смертоносних... яко кедр, що не схиляється, а міцніє в коріннях у годину бурі й хуртовини — а не як лоза безсила і покірна, що хилиться від подиху лагідного вітру, валяючи в калюжі вялі пелюстки свої.

Да будет воля моя, да будет!

Моя воля і більше нічия!

І нехай не знаю я сто доріг і вагань на стежках перехрестних, а нехай найду свою самотну доріжку, — нехай тернисту, нехай понад безоднями, через безлюдну пустелю, але таку — що довела б мене до ясної мети, до святині Сили, де був би володарем і за мною я — сам!

І нехай корюся лиш тим заповітам, що вирізблю собі кровю серця, рильцем ясновидіння.

І нехай не шукаю чужих богів, не поклоняюся золотим тельцям, а приношу жертву самотному богу, що зветься Людина.

І не хочу знати іншого цілопалення, крім жертви труду та іншої молитви, крім коліноприклонення Красі й іншого гимну, крім псалму Любови.

І нехай не затоне іскра мого духа в каламутному озері буднів, а блукає самотна і далека, як зоря у безмірних просторах.

І в годину, коли кривава рука Навуходносора збезчестить храми мого народу, зруйнує скрижалі моїх батьків, нехай не арфа Єремії, але боева сурма заграє мені, — не галузка оливна, але меч обосічний заблещить у моїй втомленій руці!

Нехай не посипую голови попелом жалоби, але вложу шолом сталевий на горде чоло моє.

Нехай найду міць зустрічати негідника проклоном і ударом, а не покірною молитвою.

І нехай найду силу покінчити мандрівку у пустині, не впаду
потопаний на дорозі, а видержу і побачу землю обітовану.

Да будет воля моя, да будет.

Моя воля і більше нічия!

І да ізбавлю себе сам — не од лукавого, а од знесилля,
втоми й зневіри.

Амінь!

Шарль Бодлер.

Цвіти зла.

1. Краса (La beauté).

Я гарна, люде! Сонна мрія у граніті!
Для вас я повсякчас є жерелом турбот і кари,
Алеж поетови навію найсолодші чари
Кохання вічного й німого, як матерія в світі!
Блакитів горда пані, Сфінкс на буднів океані,
Як лебідь — біла, снігом серця вічно холод дишу;
Ненавиджу вітрів життя, що нищать ліній тишу,
Ридання як і сміх — мені однаково незнані.
Поети з роду в рід задивлені в мою поставу,
Найкрасших монументів світа велич і розраду,
Будуть трудитися усе, мені на честь і славу.
Бо маю я для друзів сих улюблених принаду,
Два зеркала, в яких усе стократно красше сяє:
В моїх очах свята заграва вічності палає.

2. Ворохобник (Le rebelle).

Немов розлючений орел спадає ангел з неба
І сильно рве окаянного за чуприну.
І разураз кричить: »Пізнай свою провину!
Я ангел-сторож твій, — не чуєш? Кажу те, що треба!
Ти маєш кожного любить без сорому й наруги,
Будь він лихий, чи бідний, злодій-кривонога!
Хай милосердем твоїм стелиться дорога
Ісусови немов килиму дорогого смуги!
Отсе любов! Ще поки час, думки свої лукаві
Тя освяти і оживи наново в божій славі,
Щоб мав найвисшу радість, ангельську, пророчу!
Любови й люті в ангела однакове багаття.
Тому не вирікаєсь мук, кидає знов прокляття
На жаль, окаянный на все вигукує: »Не хочу!«

Переклав із французької мови *Остан Луцький.*

Дмитро В...

Нариси.

I. Полонені.

Зима... Дує холодний вітер. Свистять — дзвенять телеграфічні дроти. Падає з неба ніжний, біленький пух.

Скрипить під ногами. Дзвонять дзвінки. Ще рано. Далеко на білому морі чорніє пляма.

Вона рухається і все більше й більше росте.

Шумлять шини. Вже видно клуби диму.

Се поїзд зі сходу — Золочева.

Заскреготів, засичів. Сполошив рій білих метеликів. Станув. Город Льва.

Вилізають люди і ставляться в ряди. Їх гонять узброєні жовніри.

Ідуть. Роблять босі сліди. З їх латами грається вітер. З невмитих лиць сміється сніг...

Перон гуде. — Він плює. Палиці і мітли підносяться і градом падають на людий-сірому.

Біжать перед себе. Дарма. Дорогу замикає товпа — пролетаріят — залізничники. Дзвенять залізні палки. Підносяться брудні кулаки. Сичать гадюки. Хиляться люди — падають. Тече кров. — Распни!... Распни!... Распни!...

Втікають люди в бік на шлях.

— Ш-ш-ж!... Ш-ш-ж!... фів-фів-фів-тиш! Поїзд із заходу. Вереск... тихо...

Біла скатерть почервоніла. Нема людей.

Валяються там ноги, там голова, там руки, а там листок до милої...

Львів, 1918.

II. Ранений.

Широке поле — море колосків. А там зелений ліс і залізний шлях, і село мерехтить і дріжить.

Тихо. По бурі — по боротьбі.

Лежать борці в бою ранені. Їм смерть в очи заглядає.

На ній рогата шапка. На рамени червоний хрест. У руках багнет.

Іде — лютує. На просьби вона глуха. Що крок — то труп.
Життє для неї ворог.

Багнет вривається в тіло і витискає червону струю.

— Нема! Нема вже нікого! А я голодна ще! — сичить вона і кидає кругом гадючим зором.

— Га-га-га!... Ще один! Мерщій до нього.

Він чує її ходу. Бачить страшні зуби. Чує вонючий запах і краканнє гайвороння.

На очах у нього шапка. В руках тисне револьвер.

Вже багнет у гору вона підймає. Йому меркне в очах...

Гук... Хмари очи заслоняють...

Спокій...

Лопотять крила. Летять соколи. Шумить буря і гуде. Грім.

Слава-а-а! Сла-а-ва! — чує він у сні. Розплющує очи.

— Сонце? Свої? Рідна мова? — дивується він.

Нагадав: у нього в ногах валяється смерть із червоним хрестом на рамени, з розбитою головою.

— „Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа!“ — хреститься він. І шепче молитву вдячності, а за ним і небо і золоті колоски, і ліс, і село і залізний шлях.

Монастирська, 1919.

III. Робітник.

Безсильний був. Ледви волочив ноги за собою. В горлі висхло. В грудях хрипіло. В жолудку похоронний марш гремів. В ноги кусав скажений мороз. Не йшов, а ліз. Куди?... До дому?... До теплої хати?... Чи може до діток, любої жінки?...

Та ні! Хіба в нього є рідна хата?... Було колись. Все було. Та се вже давно — давно було. Тепер він сам саміський. Жінка й діти в могилі, а він голодний і гнаний робітник.

Схиливши голову, дивився блудними очима під ноги, начеб шукав дороги.

»Повстань-те гнані і голо-дні
Робіт-ники усіх сторін«...

почув він туй-туй коло себе. Здрігнувся. Сеж кликали його. Гордо підняв чоло і сміло глянув перед себе...

Нема! Нічого не видно...

Оглянувся і побачив. Проти нього йшла гурма людей, весела, щаслива, горда і завзята, з червоним прапором. Без тями кинувся до них. А пісня все більше й більше набирала сили, прошивала і душу і кров, кости і мозок.

Сонце надії сходило.

— Я ваш тілом і душею! Нехай живе вільна Україна без хлопа і без пана! — закричав він і поцілував червоний прапор... Юрба змішалася... заворушилася... станула...

— Что?... Как?... Україна?... Товарищі!... крик... шум... проклони...

Сто сильних, брудних рук піднялося на нього.

— Мазепінець!... Петлюрець!...

Град слів, град ударів... кров... і голосна пісня:

В інтер-націона-лі
Добу-деш людських прав!

Шарль Бодлер.

Афоризми.

(Mon coeur mis à nu).

Перший ліпший має право говорити про себе, як що тільки вміє бути забавним.

Забобон є резервуаром усіх правд.

В кожній зміні є щось нікчемне, а разом із тим щось приємне, щось, що пахне віроломством і перепровадженням на інше помешканне. Се вистає, щоб вияснити французьку революцію.

Рік 1848 був забавний тільки тому, що кождий творив тоді утопії, як „еспанські замки“.

1848 був чаруючий тільки завдяки надмірови смішности.

Робеспер варт пошани тільки за те, що зложив кілька гарних фраз.

Тільки розбійники мають силу пересвідчення, — пересвідчення в чому? — що треба їм мати успіх. Тому й мають успіх.

Длячого мав би мати успіх — я, — що не маю навіть охоти попробувати?

Народи мають великих людей тільки проти своєї воді. Тому велика людина є побідником цілого народу.

Віра в поступ є доктриною лінивих... Се одиниця, що чистить на своїх сусідів, щоб довершити свого діла.

Правдивий поступ, себто, моральний, не може існувати інакше, як в одиниці і через одиницю. Та світ складається з людей, що не можуть думати інакше, як поспіль, чередами.

Треба працювати коли не з нахилу, то бодай з розпуки, — бо провіривши все, — працювати менше нудне, ніж забавлятися.

Є тільки три істоти, гідні пошани: священник, войовник, поет. Знати, — вбивати, — і творити. Інші люде є гливкі і податні, сотворені для стайні, себто для виконання так званих професій.

Уважайте, що ті, які касують кару смерти, мусять бути менше або більше заінтересовані в її знесенню. Се є часто „гільотинери“. Можна се коротко так висловити: „Я хочу мати спромогу відрубати твою голову, та ти не торкнешся моєї“.

Ті, що касують душі (матеріялісти) — з конечности касують і пекло, вони напевно заінтересовані в сьому.

Що найменше є то люди, які бояться жити ще раз, — лінюхи.

Я нуджуся у Франції особливо тому, що всі тут подібні до Вольтера.

Неприємне в любови є те, що вона є злочином, при яким не можна обійтися без спільника.

Великою славою Наполеона III-го перед французьким народом остане кінець-кінців те, що він доказав, що перший ліпший може, заволодівши телеграфом і державною друкарнею, правити великим народом.

Дурні ті, які думають, що буцім то такі річи можуть довершитися без згоди народа, — як і ті, які думають, що слава мусить спиратися на чесноті.

Вейб (Veillot) є такий брусований і такий ворог мистецтва, що можнаб думати, немовби ціла демократія світа схоронила в його нутрі.

Чому вид моря так безконечно й вічно милий?
Тому, що море дає нам разом ідею безмежності й руху.

Ще як мала дитина я почував в мойому нутрі два протилежні почування: огиду перед життєм, — і екстазу життя. Стан нервового лінюха.

Світ іде наперед завдяки непорозумінню. Тільки завдяки загальному непорозумінню — осягається порозумінне всіх. Бо колиб на нещастє всі розуміли один другого, ніколи не можнаб було прийти до згоди.

Інтелігентна людина, що ніколи ні з ким не погодиться, повинна старатися любити розмову дурнів і лектуру безвартних книжок. Се дасть їй гіркі радощі, — що щедро винагородять її за труд.

В кожній мінуті роздавлює нас ідея і почуванне часу. А тільки є два способи, щоби втекти перед тим страхіттем, щоб його забути: забава і праця. Забава зуживає нас, праця скріпляє. Вибираймо.

Довгим твором є тільки такий, якого не зважається розпочати. Він стає зморюю.

Гігієна. — Відкладаючи те, що мається робити, наражуємось на небезпеку не змогти зробити того ніколи. Коли не навертаємось зараз, наражуємось на небезпеку бути погубленими.

Щоби вилічитися з усього, з біди, недуги і меланхолії, хибує нам тільки охоти до праці.

Негайна, хочаб зла праця, варта більше, як мрія.

Праця зроджує добрі обичаї, здержливість і непорочність, і все, що йде з тим: здоровлє, богацтво, послідовність. Age, quod agis.

Шарль Бодлер.

Мордуймо жебраків!

(Переклад із французького).

Одного дня замкнувся я на цілі два тижні в моїй кімнаті, оточений модними тоді книжками (се було шіснацять або сімнацять років тому), які трактували про штуку зробити народи щасливими, мудрими і багатими, і то протягом двадцяти чотирьох годин. Я зхаласував і перетравив елюкубрації всіх сих добродіїв людськості, — всіх тих, що радять бідним стати не-вільниками, і тих, які вмовляють у них, що вони — детронізовані королі. — Не дивниця, що мій психічний стан став відтак близький до отупіння, майже до ідіотизму.

Мені здавалося, що десь у глибині мого розсудку чую неясний зародок якоїсь ідеї, висшої над формули поштивої жінки, з якої словника я що йно перекидав картки.

Я вийшов з хати зі страшною спрагою. Бо пристрастна охота до лихої лектури збуджує відповідну жадобу свіжого повітря і охолоджуючих напیتків.

Я тільки збирався вступити до одної кнайпи, коли якийсь жебрачина простяг до мене свою шапку, з одним з тих поглядів, які на віки лишаються в пам'яті і які перевертали би трони, колиб дух міг порушувати матерію, та колиб око магнетизера могло казати виноградови дозрівати.

Рівночасно я почув голос, що шепотів до мого вуха, і який я пізнав одразу; се був голос того доброго Ангела, або того доброго Демона, який слідує за мною повсюди. Коли мав свого доброго Демона Сократ, чому не міг би я мати мого доброго Ангела, чому не міг би я мати чести, подібно Сократу, отримати свого диплома божевілля, підписаного субтельним Лелютом і розсудливим Белляржером?

Межи Демоном Сократа і моїм є та різниця, що Демон Сократа з'являвся йому лише, аби боронити його від чогось, аби щось перешкодити, чи відвернути, тоді як мій був ласкав давати мені поради, піддавати гадки, переконувати. Той бідний Сократ мав Демона, який те й лиш знав, що забороняв, мій жеж був Демоном чину, боротьби, афірмації.

Отже його голос шепотів мені: „Тільки той є рівний другому, хто се доводить, і тільки той гідний свободи, хто зуміє її собі завоювати“.

В тій самій хвилі скочив я нараз на мого жебрака. Одним одніським ударом кулака закоркував я йому одне око, яке в тій секунді зробилося велике мов куля. Один зі своїх нігтів зломив я, вибиваючи йому два зуби, а що я не чувся дуже сильним, бо був тендітний з природи і не дуже вправлявся в боксі, аби в одній хвилині могли повалити старого, то я хопив його одною рукою за ковнір, другою за горло і зачав з силою термосити його головою о мур. Тут мушу признатися, що перед сим я окинув оком цілу околицю, і пересвідчився, що в сім пустиннім передмістю був я досить довгий час, поза межами досяглости поліційних агентів.

Відтак я задав йому спершу удар ногою в спину, досить сильний, аби переломити лопатки, повалив на землю, а тоді, вхопивши ломаку, що валялася на землі, зачав нею гаратати сього шістьдесятлітнього нуждара з завзятістю кухаря, що хоче зробити мягким свій біфштек.

Коли нараз — що за чудо! що за втіха філософа, який перевірює блискучість своєї теорії! — Я побачив, як сей спорохнявілий скелет повернувся, випростувався з рухливістю, якоїб я ніколи не підозрівав у сій так зіпсутій машині, і з повним ненависти поглядом (що видалося мені добрим знаком), сей здохлий волоцюга кинувся на мене, наставив мені дві великі гулі під очима, зломив чотири зуби і тою самісінькою ломакою зачав мене прати як пса. — Отже моя енергічна курація привернула йому гордість і життє.

Тоді дуже виразистими мигами дав я йому зрозуміти, що уважаю дискусію за скінчену і, підводячися з задоволенням грецького софіста, я йому сказав: „Пане, ви мені рівні! Зволіть зробити мені ласку поділитися зо мною моєю готівкою; коли ви дійсно філянтроп, то пам'ятайте, що до всіх ваших колег, коли жебратимуть у нас милостині, треба застосувати теорію, яку я мав нещастє спробувати на вашій спині“.

Він присягався на всіх святих, що добре второпав мою теорію, та що робитиме згідно з моєю порадою.

Поцілунок місяця.

Місяць, се велике примхвате створінне, зирнув крізь вікно на тебе, як спав ти в своїй колисці і сказав собі: „Ся дитинка подобається мені“.

І тихенько, без галасу, спустився він по своїй драбині з хмєрок крізь вікно до твоєї кімнати. А потім схилився над тобою,

немов ніжна і пестлива мама, та залляв своїм світлом твоє личко. Від нього стали чоловічки в твоїх очах зелені, а твої щочки дивно зблідли. Задивлені в сього гостя розширилися чудно твої очі; а від ніжного устиску, яким він здусив твою шийку, тобі все збиратиметься на плач.

Далі, веселий та щасливий, наповнив місяць цілу кімнату фосфоричним світлом немов промінястою отрутою; і ціле се хвилююче світло думало й говорило: „Вічно палатиме на твоїх устах мій поцілунок. Будеш гарний як я. Любитимеш усе, що я люблю, і все, що любить мене: воду, хмари, тишу і ніч; море зелене й безкрає; воду, що вічно хвилює і змінє свій вид; місця, де ти ніколи не будеш; коханку, котрої ніколи не знатимеш; потворні цвіти; парфуми, від котрих шаліють; кітки, що ліниво куняють на роялі, і що воркують як жінки солодким і шорстким голоском.

„І тебе любитимуть мої коханки і тебе голубитимуть ті, що пестять мене. Ти станеш королем людей з зеленими очима, тих, що їх також стискав я за шийку в моїх нічних пестошах; королем тих, що люблять море, незмірне, зелене море, що вічно бухає, воду, що вічно хвилює і змінє свій вид; що тужать за місцями, де їх нема, за жінками, яких не знають; що люблять зловорожі цвіти, які виглядають немов кадило незнаної релігії, парфуми, що турбують волю, і дикі і пристрастні звірята, емблему їх шалу“!

І власне для того, мій нечемний, дорогий пестію, прийшов я спати коло твоїх ніг, шукаючи на твоїм тільці відблиску сього страшного Божества, сеї Сибілі нанашки, сеї мамки-отруйниці всіх сновид!

Зеркало.

Одна дуже бридка людина входить і приглядається собі в зеркалі.

— „На що ви приглядаєтеся собі в зеркалі, коли не можете зробити ніякої приємности бачити себе в нім“?

Бридка людина відповіла мені:

— „Пане, згідно з безсмертними засадами 89 року, всі люде рівноправні; отже я маю право розглядати себе в зеркалі; з приємністю, чи без неї, се обходить тільки моє сумління“.

З точки погляду здорового розуму, я безперечно мав рацію; але з точки погляду права його аргументи були незбиті.

Джек Лондон.

Неминучий Білий.

-- „Так довго, як біле білим, а чорне чорним, ніколи білі не зрозуміють чорних, ані чорні білих“.

Так казав капітан Удворд. Ми сиділи в шиночку Чарлея Робертса в Апії і пили мішанину Абу-Гамеда, яку приготував і пив із нами висше згаданий Чарлей Робертс. Він хвалився, що рецепту мав від самого Стівенса, який прославився тим, що вигадав Абу-Гамедську мішанину, коли переслідувала його Нільська спрага. Се той самий Стівенс, що був один із тих, які ходили „До Хартуму з Кічнером“ і вийшов із рядів при облозі Ледісмис.

Капітан Удворд був низький, присадкуватий, підтоптаний, опалений так, як може опалити за сорок літ тропікальне сонце. Таких гарних карих очей, як у його, я з роду у людини не бачив. В його оповіданнях слідно було великий досвід. Поперехрещувані шрами на його лисій потилиці свідчили про близьке знайомство з томагавком чорних, а шрам на правій стороні шиї, з переду і з заду, свідчив про подібне знайомство зі стрілою. В тім місці влучила його стріла, а він перетягнув її через шию і так вирвав. Як оповідав, він тоді дуже поспішав, а стріла, яка стирчала в шиї, заважала йому бігти, і він не мав часу, як звичайно робиться, відломити головку та витягнути держак. Тепер він командував великим судном „Саваї“, що постачало з заходу робітників на німецькі плянтації на Самоа.

— „Половина біди, се нерозум білих“ — сказав Робертс і перервав розмову, щоби потягнути зі склянки та кількома милими словами вилаяти самоанського хлопця, що прислугував у шинку. — „Можна булоб уникнути дуже численних непорозумінь, колиб тільки білі хотіли завдати собі хоч трохи труду, щоби зрозуміти спосіб думання чорних“.

— „Я бачив декого з тих, що хвалилися, неначе вони розуміють Негрів“, — відповів капітан Удворд, — „лише зауважив, що їх завжди першими кай-кай’ували (з’їли). Погляньте на місіонерів на Новій Гвінеї і Нових Гебридах — на остров мучеників Громанта та інші. Возьміть австрійську експедицію, яку порізали на шматки в Соломонах, чагарниках Гадальканару. А возьмім хоч би торговців, які горді з довголітнього досвіду, хваляться, що їх чорні не рушать, а все таки їх голови прикрашують сво-

локи негритянських хат. Приміром старий Джоні Сімонс клявся, що за 26 літ, які пережив на скалистих берегах Мелянезії, пізнав Негрів немов яку книжку і що вони йому ніколи нічого злого не вдіють. Так що? Одного разу, коли він полював на надинамітовану рибу, якась чорна Марійка та старий кульгавий і одноногий Негр (друга його нога лишилася в зубах людожера), гарненько відрізали йому голову. А Біллі Уатс, про якого кружляла страшна слава, що так бив Негрів, аж чортови було лячно! Пам'ятаю біля Кеп Літль, в Новій Ірляндії, Негри вкрали пів скрині тютюну, вартости півчверта доляра. За те він застрілив шістьох Негрів, знищив їх воєнні човни і спалив два села. Чотири роки пізніше він ловив рибу біля Кеп Літль, а з ним п'ятьдесят хлопців із Буку. В п'ять хвилин усі були мертві, тільки трьом удалося втекти на човнах. Не говоріть мені про зрозумінне Негрів. Завданням білих є володіти світом. Се вже порядний шмат роботи. Звідки взяв би він час, щоб розуміти тих Негрів“?

— „Цілком справедливо“ — сказав Робертс. — „Зрештою я не бачу потреби розуміти Негрів, бо в рівній пропорції до нерозуму білих є їх успіхи в кермуванні світом“.

— „І вкласти в серця Негрів страх божий“ — вирвався капітан Удворд. — „Може й правду кажете, Робертс. Може бути, що нерозум білих є причиною їх успіхів у кермуванні світом. Як не як, а се зовсім можливе, що одним із видів сього нерозуму є повна нездібність розуміти чорних. А одно цілком певне: білі мають поганяти чорних, чи вони їх розуміють, чи ні. Се неминуче. Се призначенне“.

— „Та певно, що білий є неминучий. Се призначенне Негрів“ — перервав Робертс. — „Скажіть білому, що на лягуні, заселеній десятьма тисячами виючих людожерів є перли, і ось він туди піде з десятком тубильців-нурців з бляшаним годинником замість хронометра, все спаковане мов сардинки у вигіднім пяти-тоновім кораблику. Шепніть, що на північній бігуні є поклади золота, а зараз се білошкіре сотворінне узброїться в лом, лопату, шматок сала та найновіші патентовані лещата, — а що найважніше то те, що добуде се золото. А загадайте, що над червоними від горяча пекольними воротами є діаманти, пан Білий висадить ворота, а самого чорта змусить узятися за лопату. Ось що виходить, коли хтось дурний і неминучий“.

— „А мені цікаво знати, що може собі думати про сю неминучість — чорний?“ — обізвався я.

Капітан Удворд усміхнувся тихо. Немов якийсь далекий спомин блиснув в його очах.

— „Власне мене також цікавить, що собі думали, тай досі мусять думати чорні про одного неминучого білого, якого ми мали на покладі „Дачеси“ — сказав він.

Робертс приготував іще три Абу-Гамеди.

— „Було се з двацять літ тому, звався він Саксторф. Без найменшого сумніву се була найдурнійша людина, яку я коли небудь зустрів, але рівночасно він був так неминучий, як смерть. Він знав тільки стріляти. Памятаю, як у перше я з ним зустрівся. Було се якраз тут в Апії, з двацять літ тому назад. Вас ще тут не було, Робертсе. Я ночував у готелі Голяндця Генрі там, де тепер базар. Чули про нього? Він пачкував зброю бунтарям, потім продав готель і згинув шість тижнів пізніше в Сіднею, в якійсь шинковій бійці.

„Отож Саксторф. Одного вечера я саме ліг спати, коли на подвір'ю зачала виспівувати пара котів. Я вискочив з ліжка до вікна з глечиком з водою в руці. Рівночасно почув я, як відчинилося сусіднє вікно. Впали два стріли і вікно замкнулося. Не умію вам переказати, як скоро се все скоїлося. Найбільше се забрало десять секунд. Вікно відчинилося, бах, бах з револьвера і замкнулося. Той, х. там був, і не поглянув на наслідки стрілів. Він знав. Уважаєте? — він знав. Того вечера більше котячого концерту не було, а ранком знайшли обох винуватців мертвих, як камінне. Мені се видалося чудовим. Тай дійсно воно було чудове. По перше — була ніч, світили тільки зорі, Саксторф стріляв, не дивлячися; по друге стріли розляглися так скоро один по другім, що здавалося неначе вони впали разом, а врешті він знав, що вцілив те, що хотів, і не потребував аж переконуватися.

„Два дні пізніше він відвідав мене на покладі. Я був тоді другим помічником капітана на „Дачесі“, тяжким стопятьдесяти-тоновім судні, яке ловило чорних птахів. Та знайте, що в ті часи всі, що ловили чорних птахів, заслугували на таку назву. В той час не було жадних урядових інспекторів, та не було й урядової охорони для нас. Була се тяжка праця. Коли нам приходив кінець, ніхто слова не казав та й ми зганяли Негрів з усіх тих островів Тихого океану, з яких нас не викидали. Отже Саксторф з'явився на поклад. Він назвав себе Джон Саксторф. Був се пісковатий чоловік, волоссе, шкіра, навіть очи кольору піску. Не відзначався нічим. Такий безбарвний, як його краска. Говорив,

що його збили та що він хоче забратися на корабель. Згодив-бися за послугача, куховара, магазинера, а навіть за звичайного моряка. Він нічого не знав про квітки, та казав, що радо вчитиметься. Мені він зовсім не був потрібний, та його стріли так мене вразили, що я прийняв його простим моряком за три фунти місячно.

„Він радо вчився всього, се мушу признати; лиш був органічно нездібний чого небудь навчитися. Як я ніколи не зумів би вимішати напиків так, як отсей Робертс, так і він ніколи не навчився відчитати бусолю. А що до його кермування судном, то через нього дістав я перші свої сиві волоски. Я ніколи не лишав його при колесі, коли море було хоч трохи неспокоїне. А зрозуміння різниці поміж шнурами від вітрил і від підойми, годі було від нього вимагати. Усі вітрила були в нього однакові. Було сказати йому стягнути шнури головного вітрила, ще й не встиглиб ви опам'ятатися, як він спустив горішне вітрило. Три рази він падав із покладу в воду і все таки не вивчився плавати. За те він усе був веселий, не знав, що то морська хвороба, і я не зустрічав другої людини такої доброї волі, як він. Він не був розмовний, про себе ніколи не говорив. Для нас початком його історії був день, в який він нанявся на „Дачесу“. Де він учився стріляти, одні зорі знають. Що був Янкесом, свідчила його вимова. Се все, що ми коли будь довідалися.

„Та наближаємося до суті річи. На Нових Гебридах нам не щастило. Ми звербували протягом пяти тижнів лише чотирнацятьох хлопців.

Південно-східний вітер загнав нас до Соломонів. Тепер, як і тоді добре було вербувати на Маляїті, тому ми причалили до північно західного рога, до Малю. Там є скелі зовнішні і прибережні, а закинути якір дуже мудра штука. Та нам пощастило. Ми закинули якір та вистрілили, як звичайно, динамітовий набій Неграм на знак, щоби являлися до бранки. За три дні ми не звербували ані одного хлопця, Негри сотками припливали до нас на своїх човнах, але тільки сміялися з наших намист, перкалів та вихвалювання роскошій на плянтаціях у Самоа.

„Четвертого дня наступила зміна. Пятьдесятьох якихсь дивних хлопців записалося і дістало відповідні папери, очевидно з правом уживання покладу. Звичайно вся отся історія, коли придивитися їй по всім, що зайшло, видавалася дуже підозріла, але тоді ми думали, що се мабуть якийсь могутній начальник їх племені зніс свою заборону проти рекрутовання. П'ятого дня

ранком, як звичайно, вирушили до берега наші два човни, розумієте, один на те, щоби в разі розрухів боронив другого. Як звичайно, пятьдесят Негрів було на покладі, де вони їли, говорили, курили або спали. На судні лишилися крім Саксторфа і мене тільки чотири моряки. Човни гнали люде з Джільбертських островів. В однім човні був капітан, маґазинер і той, що рекрутує Негрів. У другім, який тримався на всякий випадок яких сто ярдів від берега, сидів другий помічник капітана. Хоч ми й не сподівалися біди, то обидва човни були добре узброєні.

„Чотири моряки, в їх числі й Саксторф, мили поклад, а п'ятий стояв із рушницею в руках на варті біля збірника води, що є під головною щоглою. Я викінчував нові гачки для бальок. Тільки що я простягнув руку за люльку, коли почув з берега стріл. Я випростувався, щоби поглянути в той бік, коли щось гримнуло мене по потилиці, оглушило і повалило на поклад. Спершу я гадав, що се щось відірвалося й ударило мене. Але падаючи почув я чортівський тріск рушниць із човнів. Коли я повернувся на бік, майнула мені перед очима фігура вартового моряка. Два величезні Негри тримали його за руки, а третій гатив його томагавком по потилиці.

„Бачу, неначе се все сталося вчора, сей збірник води, щоглу, банду, що висіла на ній, і сокиру, яка молотила по голові, все те осяяне осліпляючим світлом сонця. Я лежав немов зачарований сею страшною візією смерти. Здавалося, що томагавк спадав нескінчено довго. Я бачив, як він падав, а під кожним ударом клонилися ноги чоловіка. Негри тримали його силою і завдали йому ще кілька ударів. Потім ударили мене ще зо два рази і мені видалося, що я вже не живу. Те саме вирішив і той, що мене бив. Я був зовсім безвладний. Лежав і дивився, як Негри різали вартовому голову. Треба признати, що робили се досить зручно. Старі з них практики при сій роботі.

„В човнах стріли притихли. Я вирішив, що дикуни покінчили з нами, і не сумнівався теж, що прийшов усьому кінець, та що зараз повернуть за моєю головою. Мабуть на разі вони були заняті відрубуваннем голов решти моряків. На Маляїті голови є в великій ціні. Особливо голови білих. Їм усе відводять у надводних хатах тубильців найпочесніше місце. Що за красу бачать у них лісовики, не знаю, знаю одно, що вони їх так само високо цінять, як і водяники.

„У мене з'явилася неясна думка втекти. Якось удалося мені залізти до корби. Я вхопився за неї руками і підвівся. Звідти

я міг бачити на даху кабіни голови тих трьох моряків, яким я стільки місяців видавав прикази. Негри побачили, що я стою і кинулися до мене. Я полапав за револьвер та переконався, що дикуни забрали його. Не можу сказати, щоб я злякався. Нераз заглядала мені в очи смерть, та ще ніколи так з близька. Я був на пів оголомшений, і мало що мене тоді обходило.

„Їх ватажок узброївся сокирою, і покривляючися як малпа, збирався цюкнути мене по голові. Та до сього не дійшло. Несподівано повалився він на поклад і кров бухнула з його уст. Я почув неясний відголос стрілу рушниці. Сей відголос став повторюватися раз у раз. Негр падав за Негром. Мені стало прояснятися. Ні один стріл не пішов марно. Кождий валив одного Негра на землю. Я сів на покладі біля корби і розглянувся. На перехрестній щоглі сидів Саксторф. Як йому вдалося дістатися туди з двома Вінчестрами і кількома набійницями, сам не знаю. Досить, що він робив єдину роботу, до якої був здібний.

„Я нераз бачив стрілянина й різню, але в цілім життю не бачив чогось подібного. Я сидів біля корби і дивився. Мені було недобре, я мало не млів, все було неначе сон. Бум, бум, бум, греміла рушниця, і — бух, бух, бух, котилися на покладі Негри. Яюсь чудно було глядіти, як вони падали. Коли покотилося їх з десятків, вони стали неначе поражені параліжом, а Саксторф не переставав виладовувати свою рушницю. За той час приплили до судна обидва човни, навантажені Снідерсами і Вінчестрами. Се була скажена стрілянина, яку відкрили на Саксторфа дикуни. На його щастє Негри вміють битися тільки на близьку мету. Вони не звикли брати рушницю до плеча; приложать її до людини і тоді стріляють. Саксторф стріляв, аж поки не загірлася йому рушниця, тоді міняв її на другу. Ось чому він узяв їх дві.

„Найдивніша з усього була скорість, з якою вистріл падав за вистрілом, а також те, що ні один не хибляв. Як що є щось неминучого у світі, то се була отся людина. Власне ся рапідність, з якою їх убивалося, робило се страшним. Негри не мали часу на роздумування. Ледви котрий встиг подумати, котився у воду і своїм тягарем перевертав човни. А Саксторф не переставав стріляти. Вода навкруги судна була ними вкрита, а він — бум, бум, бум, все пакував у них свої кулі. Ані одного разу не хибив. За кождим вистрілом я чув виразно, як куля вбивалася у людське мясо.

„Негри кинулися в розтіч і старалися вплав досягти берега. Вода вкрилася підстрибуючими головами, а я сидів неначе у сні

і дивився на все те, — на голови, що стрибали і на ті, що переставали підстрибувати. Деякі стріли на далеку мету були надзвичайні. Тільки одному дикунови вдалося доплисти до берега, та й того Саксторф повалив, як що тільки він встиг стати на ноги та кинути до утечі. Се було чудове. А коли два Негри кинулися, щоби витягти його з води, то й вони впали з руки Саксторфа.

„Я був переконаний, що все вже скінчено, аж тут я почув іще стріл. Один Негр вийшов із каюти і прямував до поруча однак по середині дороги повалився. В каюті мабуть роїлося від них. Я начислив двацятьох. Вони по черзі вилазили звідтіля і гнали до поруча, але їм не вдавалося добігти до нього. Все се дуже нагадувало стрілянне з засідки. Покажеться чорне тіло, гримне рушниця Саксторфа і воно валиться у діл. Розуміється, що ті, що були на долі, нічого не знали про те, що коїться на покладі, бо до останнього вилазили звідтіля.

„Саксторф почекав якийсь час, щоб упевнитися, що більше нікого нема і зліз зі своєї шогли на поклад. З цілої залози „Дачеси“ лишився тільки він та я. Я був цілковито розбитий, а він, тепер, коли вже стрілянина скінчилася, знов став безпомічний. Під моїм доглядом він промив і позшивав мої рани. Добрий ковток віски додав мені сил і я встав. Нам не було вже що тут робити. Усі були мертві. Ми пробували піднести вітрила; Саксторф тягнув, а я підтримував. Та він знов став безнадійним бовваном. Він не знав ні на гріш, як тягнути вітрила, і коли я зомлів, здавалося, що нам уже прийшов кінець.

„Коли я прийшов до себе, Саксторф сидів безпорадний біля мене й чекав, щоб я йому сказав, що робити. Я приказав йому оглянути ранених, чи не знайдеться між ними здібних лазити. Він назбирав їх шістьох. Памятаю, що в одного була зломана нога, але Саксторф казав, що руки мав цілком здорові. Я лежав у холодку і обганяв мухи, а Саксторф поганяв свою громаду інвалідів. Буду святим, як що він не примусив бідолашних Негрів тягнути за кожний шнурок, аж врешті попав на той, що слід. Один із них тягнув, тягнув, аж упав мертвий на поклад, та Саксторф гатив тих, що лишилися і не дозволив їм кинути роботи. Коли вони вже піднесли передне й головне вітрило, я велів йому звільнити хід і витягнути якор. Свого часу я помагав при колесі, а тепер збирався взятися за керму. Не скажу, як се вони зробили, досить, що замість піднести якір, вони спустили і другий, і таким чином подвійно привязали нас до дна.

„Врешті повелося йому витягнути обидва якорі, піднести вітрила, і „Дачес“ рушила до входу лягуни. Наш поклад представляв дивний вид. Усюди мертві або конаючі Негри. Декотрі поховалися в найбільше несподівані місця. В каюті роїлося від них. Я казав Саксторфові і його інвалідам поскидати їх у воду; полетіли стрімголов мертві й живі. Рекіни мали того дня чимало поживи. Розуміється, що й наші чотири моряки пішли тим самим шляхом. Тільки ми повкидали їх голови у мішки з тютюном, щоб їх часом не викинуло на беріг і щоби таким чином не впали в руки чорних.

„Я рішив ужити наших п'яťох полонених як залог, та вони вирішили інакше. Вони підшукали принагідну хвилину і кинулися у воду. Саксторф застрілив двох у повітрі. Він був би застрілив і тамтих трьох у воді, та я стримав його. Мені вже надоїла різня, а зрештою вони допомогли нам рушити з місця судно. Та й се милосерде пішло на нівець, бо рекіни покінчили з ними.

Коли ми були вже на березі, я дістав запаленне мозку, чи щось подібного. Як не як, а „Дачес“ стояла три тижні на якорі, поки я прийшов до себе, і шойно тоді ми загнали її у Сідней. Але щоб там не було, то Негри з Малю дістали раз на все науку, що не гаразд жартувати з білими. В сім випадку з ними Саксторф був рішучо неминучий“.

Чарлей Робертс свиснув і промовив:

— „Так і я гадаю. А що сталося з Саксторфом“?

— „Сей шибеник став полювати на тюлені. Шість літ був він великою персоною у фльотах Сан Франціска і Вікторії. В семім році російський кружляк зловив його судно у Берінговім морі, і кажуть, що Москалі цілу залог загнали у копальні соли в Сибіру. Зрештою я більш ніколи не чув про нього“.

— „Кермувати світом“ — промурмотів Робертс, — „кермувати світом. Та зрештою хтось мусить се зробити, тоб то кермувати світом“.

Капітан Удворд потер шрами на лисій потилиці.

— „Я вже зробив своє“ — відповів він. — „Вже сорок літ. Се вже моя остання подорож. Тепер верну до хати і спічну“.

— „Заложімся о вино, що ні“, — відповів Робертс. — „Ви вмрете не в хаті, але при зброї“.

Капітан Удворд від разу прийняв заклад, та я особисто думаю, що його виграє Робертс.

Переклала з англійської мови С. В-М.

Упадок комунізму на Заході¹⁾.

Офензива московського комунізму проти Заходу здається, на разі стримана; в ній зайшла бодай „передишка“ — відповідний момент, щоби зробити загальні підсумки сеї офензиви. Зробити се тим більше цікаво, що — як се безперестанно і слушно повторяють кремлівські володарі — будуччина комуністичної Росії цілковито залежить від того, чи і як скоро наступить комуністичний переворот на Заході.

Щоби прискорити сю, так для себе сподівану катастрофу, Москва робила дійсно надлюдські зусилля: підюджування робітничої маси європейських країн проти їх заслужених провідників, грання на найнижших інстинктах темної юрби, демагогія, підкуп, розбивання існуючих організацій — усе пущено в хід, всі сі засоби, які зрештою були лише плягіятом метод закордонної політики царату. Якій наслідки мала ся акція? — Спершу досить показні. Соціалістичну міжнародівку (2-гу), що готова була по війні відновитися, — розбито, засновано т. зв. „3-ю інтернаціоналку“, закордонну експозитуру Совітів, внесено розбрат в Амстердамську міжнародню організацію професіональних союзів, українську соціал-демократію знищено, „боротьбістів“ і „укапістів“ стероризовано, італійську, французьку, німецьку соціалістичну партію „скомунізовано“ або розколено... Московський комунізм намірявся пірвати в свої руки провід цілого зорганізованого робітництва в західній Європі!

Та відрух не дав на себе довго чекати. Москва за скоро показала своє правдиве обличчя. З нечуваною у взаєминах між соціалістичними партіями ароганцією виставила вона свої славнозвісні „21 пункти“, точки, які мусіли прийняти соціалістичні партії, що хотіли приступити до 3-ої Інтернаціоналки, і які робили би з сих партій позбавлені власної волі ґрупки, цілковито підлеглі наказам із Москви. Вихований на засадах демократизму європейський соціалізм не міг прийняти диктату. Почалася конечна реакція. Зміна внутрішньої і закордонної політики Совітів прискорила розрив європейського соціалізму з московським. Запад вогної акції Совітів за кордоном — притьмарив їх повагу серед західного робітництва; решту довершили: совітський неп (нова економічна політика), що шукав угоди з власною буржуазією, і запобігання помочі європейсько-американського капіталізму, якої Совіти так само потребували для зміцнення свого режиму, як потребував її царат, що животів лише з заграничних позичок. Завдяки сим обставинам зачала никнути поволі в очах

¹⁾ Фактичний матеріал для статі взятий з біжучої хроніки в „Vorwärts“, „Current history“, „Воля Росії“, „Зоря“, „Daily Mail“, „Matin“, та ин.

європейського пролетаріату авреоля, яку він досі бачив над головами російських комуністів. І в тім не було нічого дивного, бо як могли претендувати на послух робітничих мас люди, які провідників сих мас звали вчора „зрадниками“ пролетаріату за „соглашательство“ з буржуазією, а нині незграбно й цинічно самі змагали до сього „соглашательства“? Як могла будити довіря до себе акція Леніна, Зіновєва і ин., які вчора присягалися змести з поверхні землі капіталістичний світ на те, щоби нині жебрати помочи міжнароднього капіталізму, вистоюючи місяцями в передпокоях його „агентів“ в Лондоні, Генуї, Газі? Злуда присла, обіцяна земля показалася — міражем, пророки — дури-світами, червоні Наполєони — фельдфеблями... Італійські соціалістичні прочане вернули огірчені з комуністичної Меки до дому і зробили неминучий, здавалось, перехід своєї партії до 3-ої Інтернаціоналки — неможливим, швайцарська партія, що була зовсім зріла до сього кроку, відмовила вступу більшістю 26.000 голосів проти 8.000. А що найважнійше, ціла низка соц. партій і організацій, які, незадоволені поміркованістю 2-ої міжнародівки (тої, що була перед війною), готові були получитися з 3-ою, — відіпхнуті доктринерством Москви, оснували своє власне, нове, віденське обєднання — знане під назвою „інтернаціоналка 2^{1/2}“, (що відстала від одної і не пристала до другої). По відправі, яку дістав большевизм від амстердамської організації профес. союзів, що числить 24 мільони членів, по консолидації 2-ої Інтернаціоналки (в Женеві в літку 1920 р.), при якій залишилися такі міцні партії, як німецька й бельгійська с.-д. партія та англійська Labour Party — утворення Віденського Обєднання було третім великим ударом для большевизму на міжнародній арені. Бо плятформа Відня була: згода звязатися інтернаціонально з большевизмом, не вимагаючи від нього зміни його політики в Росії, але під умовою, щоб і Москва не навязувала своїх метод західно-європейським партіям. Се значило, що навіть ті соц. організації, що солідаризувалися з Москвою і проти неї не виступали (як се робила 2-га інтернаціоналка) — проводили між собою і Москвою різку лінію, випрошуючи собі опіку Кремля. Се було важне memento для останнього, і большевицькі проводирі булиб кепськими політиками, колиб вони сього memento не зрозуміли. Вони його зрозуміли і з властивою їм звинністю — зачали відворот. Славнозвісні „21 пункти“ десь зникли, неначе їх ніколи й не було, і та сама Москва, яка досі лиш розбивала існуючі організації робітництва, не входила з ними в ніякі угоди, — запропонувала спільну конференцію трьох виконавчих комітетів (трьох інтернаціоналок) для осягнення „єдності соціалістичного фронту“! Се конференція зібралася в Берліні в квітні с. р. До жадних позитивних наслідків нарада не прийшла, — утворено лише комісію з девятьох членів для координування політики всіх робітничих груп, що входять у сі три організації. По суті-ж се була певного роду капітуляція Москви. Делегати Москви Радек і товариші мусіли сидіти при одним столі

з „королівським міністром“ Вандервельдом і „зрадником“ Мак-Дональдом та говорити з ними, замість посадити їх, як російських есер'ів, на лаву обжалованих. Се виглядало, як конференція для з'єднання церков, де папа засідав би як рівний з рівними, спільно з московським патріархом і єпископом кентерберійським... Се була очевидна компромітація большевицької ідеї, большевицька Каноса. Надії на соціалістичну революцію завели, розколоти західні пролетарські організації отвертою атакою — не удалось, і большевикам нічого більше не лишалося, як іти на компроміс із „соціал-предателями“, за якими стояли десятки мільйонів робітників. В яких цілях се зроблено? — В тих самих, які большевики мали і перед тим. Їм треба було, як се пояснив Ленін — „проникнуть в закрытое помещение“. Комуністам треба було „дістатися до помешкання, де уповноважені буржуазії (за яких Ленін має всіх соціалістів, що не належать до московської Інтернаціоналі — D.) ведуть свою пропаганду перед досить численними зборами робітників“... Туди треба було дістатися, щоб могли „виступити з своїм словом перед робітниками, які досі були в виключнім, що так скажу, „посіданню“ реформістів, себто найвірнійших друзів буржуазії“ (ст. Леніна в Известіях 11 квітня с. р.). Отже замість атаки з зовні на європейські соціалістичні організації взялися — розторощувати їх агітацією з середини; така стала тепер метода Москви і зміна сеї методи вказує власне на зменшення московських впливів серед західного пролетаріату і на чим раз зростаючу відпорність останнього супроти диктаторських аллюрів Кремля.

Зріст сеї відпорности кидається в очи не тільки при обсервованню міжнароднього соціалістичного руху, але й, особливо, — еволюції поодиноких партій. В поодиноких партіях комунізм так само здає одне становище по другім. При чім характеристично, що відрух звертається не лише проти комунізму, як такого, але й спеціально проти московського комунізму, як проти чогось засадничо ворожого європейському робітничому рухови.

Се помітно в англійській робіт. партії (Labour Party), яка представляє амальгаму найріжнороднійших робітничих організацій, з загальним числом членів коло 4 мільйонів. Комуністи пробували вступити до сеї партії, але на зїзді Labour Party в Единбурзі за їх допущення висловилося лише 261.000 голосів, а проти 3,086.000. В звіті Викон. Комітета відносини до комуністів виражені такими словами: „Позиція комуністичної партії не дасться погодити з засадами і з практикою робітничої партії, яка хоче залишитися легальною організацією, що прямує до здійснення своїх цілей конституційним шляхом“. Годжс і Рамзай Мак-Дональд вказували в своїх промовах на зїзді, що комуністи є духовими рабами Москви та що L. P. не тільки що не повинна приймати їх до себе, але й повинна повести активну боротьбу проти сеї диктаторської партії. На сю позицію стала L. P. і не треба думати, що сю позицію

накинули членам партії її проводирі. Партійна маса свідомо пішла за своєю езекутивною, а не за Леніном, хоч славнозвісний лист останнього до англійських робітників ширено в Англії в міліонах примірників. Група, що називає себе комуністичною партією, числить в Англії заледви 10.000 членів¹⁾.

Ще більше катастрофально виглядає американський комунізм. В Сполучених Державах взагалі не тільки комунізм, але й соціалізм ледви животів. На „конвенції“ Америк. соц. партії в кінці квітня с. р. в Клівленді 30 делегатів представляли лише 12.000 членів, хоч іще п'ять років тому се число перевищало 100.000. Се показує, що соціалізм в Америці не партія, лише секта. Спершу в сій секті дуже сильні були комуністичні течії, яким підпав навіть провідник „партії“ Морріс Гілквіт; але аргантська поведінка невеликої групки комуністів і тут викликала реакцію: на зїзді в Детройті рішено не підлягати диктатурі Московської Інтернаціоналки і не приймати її 21 пунктів. На Клівлендській „конвенції“ ухвалено приступити до Віденського об'єднання. — Як я вже зазначив, соц. партія в Америці є лише сектою, що не має майже ніякого впливу на ширші маси робітництва, яке живе осібним життям. Показчиком, як сі маси робітництва, що стоять поза соц. партією, ставляться до комунізму, може бути політичне „вірую“ Союзу америк. робітничих Синдикатів (Federation of Labor). Предсідателем сього Союзу є знаний Гомперс, який противився прилученню F. o. L. навіть до синдикатської Інтернаціонали в Амстердамі, бо вона була для нього за революційна. Він жеж є рішучим противником не тільки державно-політичного признання Совітської Росії Сполученими Державами, але й навязання з нею яких будь торговельних зносин. Окрім того є Гомперс завзятим ворогом соціалізму взагалі. Тим різняється американський синдикалізм м. и. від англійського. Коли там маса членів тред-юніонів голосує на буржуазних кандидатів, хоч провідники тред-юніонів були звичайно соціалістами, — то в Америці навіть більшість синдикатських провідників не соціалісти. В останні часи помітна опозиція проти „системи Гомперса“ (під проводом Фостера), але ніщо так не свідчить про слабкість сеї опозиції, як те, що пропонуваній нею на місце Гомперса кандидат, президент гірників, Люїс, у своїх переконаннях від Гомперса нічим не відрізняється. Так виглядають проводирі F. o. L., що числить 3,195.651 членів і що з певністю довіряє сим проводирам. Сим ясно означається відношення маси американського робітництва не тільки до комунізму, але й до революційного соціалізму взагалі.

Найбільші злуди що до єдиноспасенности московського комунізму мали здається робітничі маси в Італії, але й там дурман зачинає мінати. Як скрізь, змагалися в італ. партії дві течії. Максималісти хотіли спершу зруйнувати, а тоді відбудувати,

¹⁾ Кількадесят тисяч числить ще I. W. W. (Industrial Workers of the World), що існує від 1905 р. і не має великих впливів.

уважаючи всі буржуазні партії за однаково шкідливих ворогів робітничої верстви. Праві твердили, що в інтересах пролетаріату в також боротися з політичною і економічною руїною країни, бо ся руїна знищила б культурні вартости, в збереженню яких заінтересовані в рівній мірі буржуазія і робітництво. Тому для правих соціалістів задачею партії в боротися з „реакцією“ в союзі з тими буржуазними групами, які стоять за „право“ і „законність“. На партійнім зїзді в Болонїї (осїнь, 1919) малося ще діло з одною максималістською масою; ухвалено готуватися до революції, узброєння пролетаріату, заложення Совітів. Але в міру того, як зникали московські злуди, як росло безробіття, як міцнів фашизм, — росла й реформістська течія. В Реджіо Емілія (жовтень, 1920) правиця уконституовалася осібно як „соціалістична концентрація“. На зїзді в Лїворні (січень, 1921) наступив перший розкол. На розказ із Москви 50.000 комуністів виступило з партії, бо не вдалося зібрати більшости, щоби виключити правицю. Тоді відношення максималістів (без комуністів) до реформістів було 7 до 1: на другім зїзді, в Мілянї (жовтень, 1921) се відношення було вже лише 5 до 2, а тепер на останнім конгресі в Римі (жовтень с. р.) се відношення було 3 до 2. На сім конгресі стали проти себе 32.000 максималістів проти 29.000 реформістів (опріч того коло 10.000 центру): стільки лише членів має тепер, переслідувана економічною кризою і фашизмом, могутня колись італійська соціалістична партія! — Розкол мусів наступити, бо правиця, що чулася чим раз сильнішою, не потребувала шукати ласки в зденерованій сталими поразками і втратою монопольного проводу лівої „більшости“... Цікаво, що паралельно з упадком большевізуючого максималізму іде і зменшення числа членів партії. В Болонїї мала партія ще 250.000 членів; тепер з того лишилося лише 72.000. Відповідно до того пішло в діл і число максималістів: зі 150.000 на 98.000, і далі з 50.000 на 31.000 голосів. Тимчасом коли реформістів, яких у Болонїї взагалі не раховано, було вже 13.000 в Лїворні, 19.000 в Мілянї, а нині — вже 29.000. Ще до того реформісти мають „думу і волю єдину“, чим ніяк не можуть похвалитися їх противники. Сі діляться: на сторонників третьої Інтернаціоналі (група послів Мафі-Ляцарі); на максималістів посла Сераті, які як блудні сини вертають до Москви, не зважаючи, що вже були там викляті, і на максималістів посла Белі, які нічого й знати не хочуть ні про кремлівського Мойсея, ні про його 21 заповідь. Осібно стоїть маленька комун. „партія“, позбавлена всякого впливу. Розгардіяш і безпорадність, і втрата впливу на маси — ось що характеризує як комуністичний, так і взагалі соціалістичний рух тепер в Італії. Ще страшнійший удар, як внутрішні тертя, задав сьому рухови побідний досі фашизм, а те, що партія мусіла перед нападами „чорноблюзників“ Беніта Мусоліні шукати ратунку у королівській поліції, безнадійно скомпромітувало її в очах мас; дезерція від соціалізму

до фашизму се явище зовсім не рідке в сучасній Італії¹⁾, а комуніст. партія по останнім відомостям офіційально розпустила всі свої організації і перестала існувати.

Навіть у Франції положення комунізму не блискуче, в тій Франції, де в грудні 1920 р. на турській зїзді вдалося московським апостолам здобути дво-третинну більшість для комуністичної Інтернаціоналі. Зараз по розколі дістали екстремісти в свої руки найсильнішу машину для пропаганди, паризький орган партії „Humanité“ і числили тоді тільки в самім Парижі 21.000 реєстрованих членів. Тепер числить комуністична партія на ціле чотири-мільйонне місто лише 8.000 членів. Говорячи про причини такого упадку партії, окружний комісар Сейнського ком. Союзу Ж. Піош каже в своїм звіті, що сі причини були „містичної натури“ і полягали на занепаді віри мас у близьку соціальну революцію...

Конгрес французької комуністичної партії, що відбувся в другій половині жовтня в Парижі, скінчився скандалом. Передовсім викинуто з партії „правицю“: її долю припечатано ще в літі на засіданню ширшої Екзекутиви Московської Інтернаціоналі. На диво причиною виключення був протест „правиці“ проти „обєднавчих“ тенденцій Москви. „Правиця“ слушно рішила, що не було сенсу відділятися від „реформістських зрадників“ і „агентів буржуазії“, аби тепер творити з ними „єдиний фронт“ і за се мусіла покинути партію. „Центр“ з Кашеном і Фросаром (що відніс перемогу на зїзді) був властиво на стороні виключених, але його провідники не хотіли залишити свої добре плачені партійні уряди, отже, зложивши протест проти наказу Москви, скорилися йому...

Ціллю Москви було властиво перевести на найважливіші партійні уряди членів безоглядно їй відданої „лівиці“, під проводом якогось Ліфшица, що прибрав собі дзвінке прізвище Бориса Суваріна. Се група, до якої м. и. належить кількох був. анархістів і „листопадових соціалістів“, і колишних роялістів з „Action française“ — робила героїчні, але безрезультатні зусилля переперти своїх кандидатів. Речник „правиці“ Селе кинув своїй групі отвертий закид, що їй розходиться тільки про „поділ добре оплачуваних посад між собою, в партійнім заряді і в „Humanité“. Щоби підперти свої креатури, Москва послала на зїзд одного з найдіяльніших своїх людей, українського комуніста Д. Мануїльського²⁾. Але Фросар, Кашен і тов. не дали

¹⁾ „Vorwärts“ (30.X.) обчислює кількість робітників у фашистських організаціях на кілька сот тисячів.

²⁾ Д. Мануїльський є Українець, що висувається Москвою в усіх випадках, де треба розпочати якусь антиукр. акцію. Оповідують, що в нападі щирости він сам себе зве „Малоросом на прокат“ (взяти якусь річ „на прокат“ значить по російськи, випозичити її за певну платню на час, аби по ужиттю знов повернути туди, звідки її взято). В інтересі правди, треба одначе додати, що коли українськості М-го не випадає трактувати поважно, то сього не можна

себе переговорити, тим більше, що мали за собою більшість конгресу. „Лівиця“ опустила салю, а Мануїльський в своїм повнім погроз письмі до Парт. Заряду обіцяв, що четвертий конгрес 3-ої Інтернаціоналі скасує непримні Москві постанови паризького зїзду. Але що посланець Москви не мав у Парижі до розпорядимости ні червоної армії, ні че-ка, ні достаточного числа французьких перекичків, — то й погрози його не зробили відповідного ефекту. — Отже по конгресі французька ком. партія, що числить заледви 75.000 членів, розпалася ще до того на три частини.

Про „латинську сестру“ Франції — Бельгію нема що говорити, там нема взагалі жадного комунізму. В Німеччині він переживає в кождім разі не свої блискучі дні. Комуністи розчарувалися в близькості соціальної революції і беруть участь у виборах; „незалежники“ (U. S. P.) зєдналися на недавно відбутім у Ниренбергу (вересень с. р.) спільнім зїзді з Соціалдемократією (S. P. D.). Се був тим більший удар для Москви, що саме „незалежники“ були тими, що в своїм часі започаткували розлам Німецької Соціалдемократії і цілий рух на користь Москви серед німецького робітництва! Тим великим фактом, який привів U. S. P. до зєднання з S. P. D. — був зріст правих настроїв у Німеччині і потреба для лівого табору зміцнити свою оборону, бо про наступ ніхто вже й не думав. На вступнім (перед Ниренбергом) зїзді „незалежників“ у Гері багато говорилося про „революцію в небезпеці“, про „оборону“; про те, що пролетаріят не має ніякого впливу на переговори Стіннеса з Люберзаком та що буржуазія здобував чим раз ширші впливи на політичне життя. Сей пригноблений настрій вилявся яскраво в маніфесті „Зєднаної Соціалдемократії“. Тут нема вже мови про революцію, в лише мова про „оборону і скріплення німецької республіки“, про боротьбу з лихвою, про оборону 8-ми годин праці, демократизацію адміністрації і т. и.: поворот до старих пенатів із часів ante 1917... Характеристичне, що сей відворот ішов у парі з гострими випадками проти московських зводителів-мефістів, які веліли західним соціалістам ось уже кілька літ гонити через кров і трупи за невлливою злудою соціального перевороту. На вступнім (перед Ниренбергом) зїзді в Авґсбургі, член Управи S. P. D., Отто Вельс сказав дослівно таке на адресу Москви: „Третя Інтернаціоналя не є організацією, яку можна було би рівнати з Лондонською, Віденською або Амстердамською. Третя Інтернаціоналя стала знаряддям московського націоналізму, а комунізм є найважнішим засобом російської зовнішньої політики. Третя Інтернаціоналя уживає комунізму на те, щоби розсадити внутрішні відносини

сказати про його большевизм. В супереч до деяких інших Українців став М. большевиком не аж тоді, коли переможний большевизм міг роздавати „велія і богатія милості“, а ще перед війною і був одним з діячів большевицького перевороту в жовтні 1917 р.

инших держав. Вона поставила комунізм так само на службу своєї закордонної політики, як зробив се колись із абсолютизмом Священний Союз. Катастрофальний розвиток большевиків від антикапіталізму до імперіялізму і від дефетизму до мілітаризму — се їх справа. Але мусимо собі випросити претенсії, щоби ми також зачали машерувати під нову московську військову музику. Ми є проти комунізму, що має зробити з Німеччини знаряддя російської заграничної політики. Тому ми кажемо, що се брехня, коли на цілий світ трубиться про „третю Інтернаціоналку“ тоді, як замість того треба було би просто сказати — „російська Імперія“ (Grossmacht Russland). Велика держава, що в сім випадку зве себе Союзом, — се найліпша організація агентів, яку собі якась держава коли будь створила. Від часу до часу відбувається навіть зїзд агентів російського уряду, який тоді називається конгресом третьої Інтернаціоналі. Тут можна подивляти суггестивну силу слова, яке є в стані збаламутити цілий світ через те, що все і все говорить: замість імперіялізм — світова революція, замість велика російська держава — комуністична партія, а замість російська загранична політика — третя Інтернаціоналя“. Далі питався Вельс, чому союз із реакційним урядом Ангори є дозволений, а вступ до коаліційного правительства, де сидять представники буржуазії — є гріхом проти св. Духа? „Росія — скінчив промовець — іде від большевизму через людоїдство до капіталізму. Се те страшне обжаловання, яке ми підносимо проти большевизму перед лицем міжнароднього робітництва. Се обжаловання підносимо тим гострійше, що ми бачимо, як той самий уряд, який збирає в цілім світі датки на голодних Росіян, посилав сотки мільонів за границю на цілі своєї зовнішньої політики; на цілі, до яких ідеться через розбиття соціалістичних партій і робітничих синдикатів і через корупцію робітничої кляси“... Промову сю прийнято горячими оплесками.

В подібну ноту ударив і провідник „незалежників“ у Гері — Кріспієн. Для нього московська метода є смертю робітничого руху. На його думку „незалежники“ свідомо і з пересвідчення підтримують теперішній кабінет, аби на зміну йому не прийшов реакційний. Кріспієн вказав на становище в Італії, де соціалістичні партії через відкинення коаліційної політики втратили всякий вплив і розгубили своїх членів, і де фашистський терор цілковито знищив робітничий рух. Далі згадав він про приклад Угорщини з урядом Гортія і нарешті — Росії, де большевики управляють режим терору проти соціалістичного руху. Єдиний ратунок для соціалізму бачить Кріспієн в єдності всіх соціал. партій і в боротьбі з комунізмом. Бо на жаль з комуністами обєднання неможливе: бо „особистости, що продали свою душу за московські рубли (живе одобрєння), здвигнули мур межи соціалдемократами і комуністичними робітниками... Межи соціалдемократами і большеви-

ками нема середньої дороги. Большевики так само шкідливі, як і реакціонери, бо вони нападають на нас із заду“. Засадничу різницю між європейським соціалізмом і російським „соціалізмом“ підкреслювали в своїх привітальних промовах і зїздові гості. Так Ф. Тураті (Італія) м. и. сказав: „Здається, що по наших допустах повстали дві великі течії, які від тепер все плистимуть осібно: еволюціоністська соціалдемократія по одній стороні, теорія диктаторської влади по другій; дійсність і утопія, практика і віра в дива, чин і порожні слова, Європа і Азія, історія і її пародія. Я думаю, що першій течії судилася перемога“. В подібнім тоні були держані й промови інших гостей: Т. Шова, Вандервельда, Гілквіта та інших.

Колиб місце дозволило, можна було б сей самий процес за нападу комунізму простежити і в менших соціал. партіях, як от у чеській, лотиській, болгарській то що. Але для характеристики тенденції робітничого руху і сказаного досить. Бачимо, що найвидніші робітничі, політичні і професійні організації найважливіших промислових країн Європи та Америки займають поволі становище отверто-вороже комунізму, а на міжнародньому ґрунті дається ствердити зближення між собою всіх ворожих Москві угруповань: віденської, льондонської та амстердамської Інтернаціональ. Дві останні з сих організацій недавно ще раз підкреслили свою ворожість комунізму. Секретар Амстердамської Інтернаціоналі, Ондеґест, в однім інтервю в римській „Епока“ заявився проти комунізму і сказав, що його організація відкидає всякі проби зближення до червоних російських професійних союзів. Остатній конгрес 2-ої Інтернаціоналі в Лондоні (червень с. р.) м. и. постановив: „погратулювати Амстердамській Інтернаціоналі синдикатів за її успішний опір проти комуністичних проб розколоти її“ і гостро напаятував „неустачі по квітневій конференції в Берліні старання 3-ої Інтернаціоналі розколоти міжнародній синдикатський рух, та напади на міжнародній соціалізм“.

Московський комунізм є в стані відвороту в Європі. Він відступає перед здоровим розсудком, почуттям карности і старими демократичними традиціями західно-європейського робітництва. Не зумівши закласти скільки небудь солідних комуніст. партій в Європі, він вніс розбрат у соц. партії Заходу, ослабив їх вплив і революційний запал; провів різку границю між „європейським“ і „азіатським“ соціалізмом і викликав могутню самооборонну акцію добре згрупованих протисоціалістичних верств і партій, м. и. — спеціально селянських, які в Швайцарії, Угорщині, Італії, Болгарії здобувають чим раз більший вплив на громадські справи.

Такий є біляне комунізму і коли божевільні версальські переможці не приведуть Німеччину, а з нею й цілу Європу до гибелі і анархії, можна з певністю сподіватися, що дорога кремлівським інтернаціоналістам до Європи буде на завше перекопана.

Сей факт був би для нас фактом величезної ваги, бо, як згадано вже з початку статті, навіть панове Зіновєви і Троцькі не вірять в існування більшовизму без скорої перемоги комунізму в Європі. Невдача комунізму там в початком кінця Совітів у Росії.

Сей „початок“ уже зроблено і коли Україна хоче в сім процесі виступити як субєкт, а не обєкт історії, то повинна зробити все, щоби кінець совітської революції не знайшов її так невідготованою, як перший день більшовицького перевороту.

М. Ковальський.

* * *

„Хтось на Заході жертву приніс“.

П. Тичина.

На заході двобій...
 Поранене сьогодні сходить кровю...
 Упав його розтрощений шолом...
 І з під потомлених його стрільчатих вій
 Ще бе вогонь нестриманих надій
 Горячим джерелом,
 Що журно-тихо затихає...
 І ніч неначе чорним оксамітом
 На полі кров і рани прикриває
 І в далину сумну, безкраю маніфести розсилає...
 — Сьогодні вбито —
 — Нема сьогодні —
 І одізалася безодня — зірку західню послала
 Побіду ночі возвістити...
 — — — — —
 Сьогодні мертво...
 Хтось молиться за жертву,
 Вклоняється прийдешньому до ніг...
 Свідомий тайнства святого закутавсь обрій в оксаміт
 І мовчки спати ліг...
 І ніч на чорному коні
 Свої земнії володіння обізває...
 Не чути тупоту копит...
 Лиш шелест десь очерета,
 Що з вітром радиться у лузі...
 І блимають заплакані у тузі
 Проміння зір далекомрійних...

Др. Ф. Колесса.

Про вагу наукових дослідів над устною словесністю.

(Кінець).

Старинні обрядові пісні, колядки і щедрівки, гаївки, веснянки та купальські пісні, обжинкові й весільні пісні та похоронні голосіння — сягають своїм початком безсумнівно ще до передхристиянських часів: вони творять найдавнішу верству пісенну української народної поезії. І коли літописи та інші письменні пам'ятники старинної доби подають лише дуже скупі відомости про те, яке було життя, обичаї і вірування наших давніх предків перед прийняттям християнства, то в обрядових піснях і заговорах, в народній демонології й обрядах знаходимо пребогатий матеріал для освітлення сеї темної доби; знаходимо там і такі давні елементи, що ведуть нас у часи мітичних вірувань, у часи славянської, а навіть арийської спільности. Обряди й пісні весільні вказують на такі первісні форми родинного життя, як матріархат та поривання й купування жінок. Байки про звірів сягають своїм початком у добу мисливського й пастирського життя наших давніх предків. Обрядові пісні, зв'язані з чергованням пір року, вказують на персоніфікування й обожання сил природи та на культ сонця; про останки давнього анімістичного світогляду в усній словесності згадали ми вже вище.

По заведенню християнства давня віра довго ще держалася межі простим людям, особливо в околицях віддалених від просвітних центрів. Нарід лише поволи і поверховно переймав християнську релігію та по найбільшій часті приспособлював нові релігійні виображення до своїх давніх вірувань; оттак витворувалася мішанина християнських і поганських вірувань, т. зв. двовіре, на котре нарікають церковні проповідники ще й у XIV в., — що згадаємо тут Слово „Христолюбця“, — і пізніше, як показує посланіє І. Вишенського до кн. Острожського з кінця XVI в. Таким способом наслідком змішання християнських і поганських елементів, по часті й під впливом апокрифічної літератури, витворюється новий світ фантастичних образів, нова мітологія, що зазначається новою верствою обрядових пісень із християнською закраскою. Сюди належать н. пр. християнізовані колядки про Христа, Богородицю й святих, що нагадують у дечім апокрифічні повісти.

Та українські обрядові пісні, особливож колядки, містять у собі багато історичного елемента: вони підходять до билин київського круга тим, що зберегли, подекуди навіть вірніше як билини, блискучі картини воєнного життя удільної княжої доби; сюди належать н. пр. колядки про раду й наби-

ранне дружини у далекий заморський похід, про облогу города й багатий окуп, про ворожий напад, погоню й битву та поєдинок із турським царем і т. и. В тій групі колядок заховалися риси й цілі картини старинного й зовсім не мужицького побуту: уся обстановка в сих колядках узята з воєнного життя і побуту князів та бояр.

Усе те показує, що в колядках маємо останки українського героїчного епоса з передхристиянської доби.

Уже в XI—XII в. дуже розповсюджений був на Русі-Україні тип мандрівних співців, музикантів і весельчаків, званих скоморохами, яких удержувано й по княжих дворах. Се явище зовсім анальоґічне до західно-європейських жонґлерів і шпільманів. Мандрівні скоморохи приносили на Україну взірці західно-європейської лицарської поезії, між ними й мандрівні баладові теми. Тут належить н. пр. знана Українцям, Полякам і иншим Славянам пісня про поворот лицаря після довгої мандрівки на весілля своєї жінки; ся тема, оспівана уже в старинних билинах про Добриню й Олексія Поповича, належить до мандрівних і дуже старинних, як показує історія Одисея й Пенельопи.

В билинах київського круга стрічаємо й деякі мотиви скандинавських лицарських переказів (саґ).

З повстанням і розвитком козащини витворюється нова верства пісенна: се вже справжні історичні пісні з живими споминами про татарські й турецькі напади та про козацько-польські війни; ці пісні складано під свіжим вражінням історичних подій, що потрясли цілою суспільністю та займали увагу широких народніх мас. Тут належать н. пр. пісні про Ничая, Семена Палія, Саву Чалого, перше зруйнування Січі і т. и. Козацька доба української історії привела за собою також появу окремої групи пісенної, історичних дум, лірично-епічних рецитацій, що оспівують головню боротьбу козаків із Турками й Поляками, ведену в XVI—XVII в.; се справжній епос козацький високої історичної й літературної вартости. Думи відрізняються від пісень головню своєю свобідною речитативною формою, наслідком якої являються в тексті нерівномірні стихи, що лучаться в більші і менші групи на основі паралелізму й риторичного риму:

Гей то не чорні хмари наступали,
не дробні дощі накрапали,
гей то не сиві тумани й уставали, —
як три брати з турецької,
бусурменської тяжкої неволі
із города Озова утікали.

(Ф. Колесса: Мельодії укр. народ. дум. I. Матеріяли до укр. етнольоґії, XIII, 1.)

Улюблене в старинних українських памятниках уміщування дієслова при кінці речення приводить за собою в думах велике багатство дієсловних римів.

Треба дивуватися, що український нарід зберіг ще таку живу традицію історичну та й досі переховав у пам'яті таке велике число історичних пісень, що з того погляду, як зазначає М. Драгоманів, не дорівнює Українцям жаден з європейських народів.

Через сильний підєм народнього життя і свіжий приплив культурної струї із Заходу в XVI—XVII в. українська народня поезія того часу збагачується взагалі новим змістом, а певно й новими пісенними формами. Тоді то з'являються на Україні й нові народні інструменти музичні — кобза й ліра.

Оживлені взаємини Українців із східними й західними народами причинилися передовсім до розширення мандрівних балядових мотивів, що в подекуди спільним добром індоєвропейських народів. Зрештою чужі міграційні мотиви пісенні занесли на Україну від давна мандрівні співці — скоморохи.

Розбуджене духове й політичне життя українського народу в козацькій добі дало багато імпульсів також до розвитку ліричної поезії, якій чимало мотивів піддавали відносини, витворені безнастанними війнами й само життя козака, багате на трагічні моменти.

Лірично-побутові пісні творять найбільший відділ в українській народній поезії: вони оспівують усі важніші моменти індивідуального життя людини, зображуючи особисті почування, переживання і настрої в усій їх ширині і неперебраній ріжнородности.

Глибиною почування і особливою красою форми визначаються передовсім любовні пісні і жіночі пісні про нещасливе подружжя.

Рукописні співанники з кінця XVII і початку XVIII в.¹⁾ показують, що ліричні пісні в устах простого люду уже протягом XVII в. досягли свого повного розцвіту; вони визначаються високо розвиненою образною мовою, виробленими формулами й зворотами, та великою ріжнородністю й викінченням ритмічних форм. Усе те показує, що козацька доба була золотим віком у розвитку української народньої поезії.

Та й із упадком козаччини не перестають на старих основах виростати нові верстви пісенні і тут належать історичні пісні про гайдамаків і опришків, про останнє зруйнування Запорозької Січі та заведення панщини й рекрутчини, що дало почин до витворення дуже багатой групи жовнярських пісень. Навіть події XIX в. були товчком до витворювання пісень про угорське повстання з 1848 р., окупацію Босни й Герцеговини

¹⁾ Найцінніші між ними — се співанник виданий М. Возняком по рукописи з кінця XVII в. (в Українсько-руськім Архиві, IX, 1913), що містить 68 майже самих народніх пісень, переважно любовного змісту і співанник виданий проф. М. Грушевським по рукописи з перших десятків XVIII в. (в Записках Н. Т. ім. Шевч. XV, XVII.).

Австрію, смерть цесаревої Єлисавети, зарібкову еміграцію до Прус і до Америки. Історичні й політичні пісні — се справді поетична літопись українського народу.

До найновішої формації зачисляються танкові пісні, козачки, коломийки і шумки, що є висловом життєвої радості й темпераменту та жартовливі пісні й скочні чабарашки, що виявляють насмішливе й сатиричне відношення до життя.

Одначе годиться зауважити, що навіть ці пісні нової формації користуються засобами форми і стилю, виробленими в середній добі; не лише пісенні розміри, поетичні образи, звороти й порівняння, але й цілі строфи сих пісень подибуються в старих співанниках з XVII—XVIII в. Так н. пр. декотрі жовнярські пісні є просто перерібною старих козацьких пісень, в яких слово „козаць“ заступлено словом „жовняр“. Навіть декотрі коломийкові строфи подибуються в старинних співанниках XVII—XVIII в. Нові пісні виростають із давного ґрунту, творяться по взірцям давних пісень та в ориґінальний спосіб перетворюють нові культурні впливи, асимілюючи їх до виробленого довгими віками пісенного стилю. В теперішньому стані української народної поезії виступають у суміш і переплітаються різні формації пісенні, одначе із значною перевагою елементів середньої доби, які показують, що сучасна українська народня поезія так само, як і музика, коріниться глибоко в середніх віках.

Скільки преінтересного матеріалу до історико-літературних студій можна би знайти в одних лише народніх піснях, коли би так прослідити кожду верству і кожду ґрупу пісенну у звязку з відповідною добою історичного життя українського народу, — показали се Антонович і Драгоманів, узявши за предмет дослідю лише історичні і політичні пісні, Житецький у своїх „Мислях“ про українські народні думи та Ів. Франко в своїх „Студіях над українськими народніми піснями“. Прослідження віршової й музичної форми народніх пісень, дум і голосінь може розяснити деякі замотані історико-літературні проблеми.

Так н. пр. зближення українських похоронних голосінь і дум по їх свобідній речитативній формі кидає зовсім нове світло на жерело й розуміння форми „Слова о полку Ігоревім“.¹)

Споріднення українських колядок по формі 10-складового двоколінного стиха 5 + 5 із в.-руськими билинами київського круга і старинними духовними стихами дозволяє догадуватися, що саме колядковий стих був формою старо-українського дружинного епоса.²)

Поява правильного складочислового розміру уже в найдавніших записах українських народніх пісень, починаючи від пісні про воєводу Штефана з середини XVI в., доказує ясно

¹) Філ. Колесса: Про генезу українських народніх дум. Львів, 1921.

²) Ibid.

*

над усякий сумнів, що теперішні основи пісенної ритміки були в українській народній поезії вироблені на цілі століття перед-тим, заки вплив латинсько-польських взірців силябічної поезії успів промостити собі дорогу на Україну і полишити свої сліди в усній словесности.¹⁾

* * *

Науковий дослід над усною словесністю важний також за-для її впливу на українську літературу, який зазначається виразно уже в старинній добі.

Хоч наше давнє письменство, що довгі віки спочивало в руках духовенства і мало релігійний характер, дуже рідко зверталося проти останків поганства у народніх обрядах і піснях, хоч літописець дуже строго осуджує поганські „Игрина межю селы“, де люди сходилися „на плясанье, и на вся бѣсовская пѣсни“, — то не вважаючи на се самі автори літописи, зложеної в Печерському монастирі, не могли устерегтися від значного впливу тих виклианих народніх пісень і переказів.

Видно се в цілих партіях „Начальної літописи“, що опираються на народніх піснях і переказах, як н. пр. оповідання про заложенне Києва, походи і смерть Олега, пімсту Ольги на Деревлянах, про боротьбу українського хлопця з Печеніжином, геройські діла Святослава Ігоревича, двобій Мстислава з Редедю і т. и.

Та найсильніше зазначається вплив української народньої поезії у „Слові о полку Ігоревім“. Боротьба з дикими степовиками, їх напади на Україну, положенне князя, його неволя й утеча, — усе те мотиви лицарсько-дружинної поезії, останки якої подибуємо в колядках і билинах київського циклу.

Також поетичним висловом і образвою мовою „Слово“ як найтісніше вяжеться з творами української народньої поезії; ужиті в описі битви над Каялою порівнання лицарської смерти з весіллям, кривавого побовища з заораною й засіяною рілею — і досі подибуються в народніх піснях. Свобідна речитивна форма, паралелізм, риторичний рим — усе те споріднює Слово із українськими похоронними голосіннями і народніми думами. Цілий сей пам'ятник пройнятий живо духом української народньої поезії. Се велика заслуга Максимовича і Буслаєва, що вони перші вказали на народньо-поетичні елементи в староруському письменстві і дали почин до плодотворних студій в сьому напрямку.

Ще більше зближується українська література до народньої поезії в середній добі; слідно се в драматичних інтермедіях, в пасхальних і різдвяних віршах — ораціях. Що декотрі вірші з історичним підкладом складано розміром і навіть під мелодії українських народніх пісень — показує звісна вірша про берестецьку битву з 1651 р.:

¹⁾ Філ. Колесса: Ритміка українських народніх пісень. Львів, 1907, стор. 199—251.

„Ой ріко Стиру, що Хміль за віру, скажи ти всему міру,
Гди в Дніпр впадаєш, оповідаєш радість з війни чи з міру.“

У давньому рукописі сеї вірші зазначено, що вона підходить під мелодію звісної народньої пісні:

„Ой постив бим я сім поведілків
восьмю недільочку,
Принеси, Боже, кого мені гоже
на мою постілочку.“

Розміром і стилем народніх пісень визначається також вірша єпископа Шумлянського про побіду Собеського над Турками 1783 р.

Та найбільше слідний вплив української народньої поезії і ритміки у любовних піснях і віршах XVIII в., що користуються не лише мотивами і стилем, але нераз цілими строфами й образами перейнятими з народніх пісень. На живе заінтересованне письменних людей для народньої поезії вказує також велике число народніх пісень у рукописних збірниках і співанниках XVII—XVIII в.

Незвичайно важну роль відіграє устна словесність у відродженню й обнови української літератури з початком XIX в.

Перші українські письменники нової доби — се разом перші українські етнографи, якими були: Котляревський, Квітка, Метлинський, Костомарів. І в Галичині відродженне літературне почалося живим заінтересованнем для народньої поезії в кружку М. Шашкевича, Я. Головацького й І. Вагилевича.

Характеристичною прикметою українського романтизму є зворот до народньої поезії і старовини. Шевченко, Куліш, Руданський і Федькович взорували свою мову на народніх піснях, з них черпали вони мотиви, поетичні образи та взірці форми. Ба й письменники реалістичного напрямку, Левицький-Нечуй, Панас Мирний, Ів. Франко стоять під сильним впливом народньої поезії.

Чарівні ноти української народньої пісні вчуваються навіть у творах модерністичного напрямку, Франка, Стефаника, Коцюбинського, Кобилянської.

Прослідженне впливу української народньої поезії на українську літературу, на поодиноких письменників і їх твори — се була би дуже вдячна тема для окремої студії, недостачу якої що раз то більше відчувається.

„Аж тоді — як зауважує В. Гнатюк ¹ виявилася би вповні звязь між нашою писаною й устною літературою і аж тоді присвячено би більше уваги та часу науки народній поезії по наших школах“. („Укр. народ. словесність“. Відень, 1917, 8).

З того бачимо, що пізнанне української народньої поезії дає ключ до розуміння українського письменства.

Що більше: українська народня поезія мала вплив подекуди також на московську і польську літературу, що згадаємо тут Гоголя з одного і Богд. Залеського з другого боку.

* * *

Студії над етнографічним матеріалом, що почалися в Німеччині головно заходами братів Грімів у 1820-тих і 1830-тих рр., виявили різні напрямки й методи в обробленню й науковому освітленню творів усної словесности. Сі напрями й методи вимагають окремого докладного обговорення; тут годиться лише зазначити, що дорогою розроблення етнографічного матеріалу наука дійшла до дуже важних вислідів, що розяснюють питання про первісні ступні у розвитку мови, про витворюванне релігійних вірувань і переказів, про розширюванне творів усної словесности дорогою мандрівки й переймання. Усі ті висновки дають дуже цінні вказівки для історико-літературних студій.

Яків Грім, творець мітольоґічної школи і його наслідники Кун, Шварц, Манґард, Макс Міллер, надавали творам усної словесности головно мітольоґічне значінне і дійшли до погляду, що переважна частина індоєвропейських народніх сюжетів виводить свій рід із часів арийської спільности.

Представники історично-міґраційної школи з Бенфеєм на чолі пояснюють спільність мотивів в усній словесности різних народів не їх спільним родоводом, але дорогою переймання, запозичування й мандрівки народніх пісень, казок, переказів від народа до народа. І власне досліджуванне доріг, якими мандрували й розширювалися твори усної словесности, переносенне мотивів з усної традиції в літературу і навпаки, кидає зовсім нове світло на культурні взаємини різних народів, на перехрещуванне літературних впливів; усе те отвирас нові горизонти для історико-літературних дослідів. Так н. пр. на творах української усної словесности можна прослідити, що Україна була посередницею у передаванню культурних впливів із північного і південного заходу у далеку Московщину.

Врешті представники антропольоґічної школи, як Спенсер, Лянґ і и. устоюють на сьому, що на різних місцях, у різних часах, у різних народів можуть зовсім самостійно і незалежно від себе складатися дуже подібні або й однакові пісні, казки й перекази, як вплив однакового устрою людської природи, однакової психіки, однакового ступня умового розвитку й однакових обставин життєвих. Тут дослід входить уже в область психольоґії. Показується, що твори усної словесности є у своїй складі нераз дуже скомпліковані та що не до всіх можна прикладати однакову методу.

В усякім разі дослід на сьому полі мають дуже велике значінне для історико-літературних студій.

Українська, як і всяка инша устна словесність має також ширше значіння для загальних дослідів по теорії поезії, по історичній поетиці. Питання про походження поезії і поетичних родів — також темне і трудне до розв'язання, як питання про походження мови, музики, мистецтва.

По давним теоріям найскорше розвинулася епічна поезія, відтак лірична, а на кінці драматична, що є неначе синтезом епічного й ліричного елемента.

Инші теоретики заступали думку, що лірична поезія творила перший ступінь, а від неї пішла епіка й драма. Одначе помічення над піснями первісних народів, що стоять на низькому ступені духового розвитку, а також досліди над живучою устною словесністю теперішніх культурних народів показують однозгідно, що первісною формою поезії був хоровий синкретизм, т. є. отримання поетичного слова, співу, музики й танкових рухів в одну цілість хорової гри, у якій містяться у зв'язку усі три роди поезії: епічна, лірична і драматична. Поволи виділюється із хорового синкретизму лірико-епічна кантилена, а з часом в міру переваги одного або другого елемента витворюється епічна або лірична пісня.

Рівночасно з тим хорова гра розвивається і дальше, а розширюючи діяльну частину хорових партій, врешті перетворюється в артистичну драму.

Се виділювання поетичних родів із хорового синкретизму потверджується розвитком грецької артистичної драми із Діонізієвських ігор. Такий синкретизм поезії, музики та мімічного й драматичного елемента виявляється в українських гаївках, купальських іграх, весільній драмі, тільки, що з заведенням християнства перерваний був сильний органічний розвиток тих завдатків драматичної поезії.

Ось які незвичайно важні результати дає наукове досліджування народньої словесности. До угрунтовання того наукового напрямку, що відкриває собою нову епоху в розумінню історико-літературних явищ, найбільше праці доложив А. Веселовський; він виховав цілу школу молодших учених, що тепер популяризують погляди свого учителя: до них належить Анічков, Бороздін, Овсяніко-Куліковський („Історія русск. літератури“ I, в 5 вип. М. 1908—1910), Тіандер („Синкретизм и дифференціяція поетичн. видів“ в „Вопросахъ теоріи и психології творчества“ т. II, в. I. Пб. 1909), проф. Білецький (Хрестоматія, т. II, 1920).

Збираючи разом висновки з попереднього, поспробуємо тепер коротко означити відношення устної словесности до письменства, щоби вяснити, яке місце належиться оглядові устної словесности в історії української літератури.

Устна словесність, як ми се бачили, на цілі віки старша від письменства. Обрядові пісні, заговори, голосіння — походять безперечно з передхристиянської доби,

визначаються глибокою архаїчністю і дають неоціненний матеріал для пізнання давнього світогляду і тих культурних завдатків, які попередили заведення християнства і початок письменства на Русі-Україні.

В наверстованню українських народних пісень зазначаються поодинокі фази історичного й духового розвитку українського народу.

Передісторична доба визначається розвитком обрядової поезії. Відтак паралельно до історії української літератури також у розвитку усної словесності ідуть по собі три доби: 1) Старинна доба, котру характеризує розцвіт лицарсько-дружинної поезії і нова верства обрядових пісень із християнською за красою. 2) Середня доба — золотий вік української народної поезії, що приніс із собою козацькі історичні пісні й думи та буйний розвиток любовної лірики; врешті 3) Новітня доба, що вливає новий зміст у давні форми та при занепаді пісенної творчості зазначається особливим вибуванням короткої форми пісенної: коломийки, шумки, чабарашки — любовного, жартливого й танкового характеру.

Хоч у теперішньому стані українська народна поезія виказує змішання різних формацій — то всеж таки у її змісті й формі переважають елементи середньої доби.

Вплив усної словесності на літературу зазначається виразно уже в старинній добі і зростає з дальшим розвитком літератури та стає головним жерелом її обнови з виступом Котляревського.

Як поодинокі говори живої української мови зберігають багато архаїзмів, що освітлюють історичний розвиток мови, так іще в більшій мірі історик літератури знаходить в усній словесності цінний матеріал, без котрого тяжко, ба й неможливо було б належно зрозуміти й розслідити такі твори, як Начальні літопись, Слово о полку Ігоревім, віршова література середньої доби й уся поезія нової доби.

Тісний зв'язок межи усною словесністю і літературою, взаїмна обміна тем, мотивів і форм — вимагає від історика літератури ґрунтовного обізнання з усною словесністю.

Історично-міграційна школа відкриває дороги поширення літературних тем, про які не доховалися письменні свідчення, кидає світло на ендозмозу культурних і літературних впливів та їх перехрещування — одним словом дуже пособляє зрозумінню літературних явищ.

Антропологічна школа, входячи в царину психології, вияснює початок словесної творчості і витворювання різних родів поезії.

З усього сказаного в горі виходить ясно, що огляд української усної словесності повинен займати вступну главу до історії української літератури.

На такому ж становищі стоїть проф. київського університету П. Владиміров, що лекції по народній словесності подає як введення в історію письменства. („Введение въ историю русской словесности“, К. 1896); так само Овсяніко-Куліковський подає „народню словесність“ на вступі до „Исторіи русской литературы“ (М. 1908—1910).

Усна словесність — се неначе пребогаті рудокопи, з котрих не лише література і штука, але також наука довго ще буде черпати свої скарби.

Наукова література: П. В. Владиміровъ: „Введение въ историю русской словесности“. Київ, 1896. — А. Веселовскій: „Три главы изъ исторической поэтики“. Спб. 1899. — Е. Аничковъ, А. Бороздинъ, Д. Овсяніко-Куліковскій: „Исторія русской литературы“, I, вип. 1—5, „Народная словесность“. М. 1908—10. — В. Гнатюк: „Українська народня словесність“. Відень, 1917. — Karl Dieterich: „Die osteuropäischen Literaturen in ihren Hauptströmungen vergleichend dargestellt“. Tübingen, 1911. — Ф. Колесса: „Ритміка українських народніх пісень“. Львів, 1907. — Ф. Колесса: „Наверствованне й характеристичні признаки українських народніх мельодій“. Львів, 1918. — Ф. Колесса: „Про генезу українських народніх дум“. Львів, 1921. — А. Н. Лыпинъ: „Исторія русской этнографіи“. I—III. Спб. 1891. — Dr. Gregor Krek: „Einleitung in die slavische Literaturgeschichte“. Graz, 1887. — І. Франко: „Najnowsze prądy w ludoznawstwie“. „Lud“, Львів, 1895. I. 4—16. — І. Франко: „Дві школи в фольклористиці“, Житте і Слово. Львів, 1895. I. 149—155. — К. Тіандеръ: „Синкретизмъ и дифференціація поэтическихъ видовъ“. (Вопросы теории и психологии творчества, т. II, вип. 1). Спб. 1909.

Борис Гомзин.

1917 рік.

Великодень іде і бе у дзвони
 І дзвони розпливаються червоні.
 Христос Воскрес! Іде воскресла Воля!
 Гей-гей! В долині тихій серед поля
 Розцвівся квітом повним ніжнобілий крин.
 На сонця схід кладе поклони селянин.

Липень, 1921 р.

Ів. Кривецький.

Українська Академія Наук у Києві.

(Кінець).

II-й (Фізично-математичний) Відділ.

Фізично-математичний Відділ Української Академії Наук, що своєю конструкцією (як ніде ще в іншій Академії) повинен сполучити абстрактну теоретичну науку з чисто прикладним природознавством і технікою, складається як відомо вже, з 15 катедр, у тім числі 5 прикладних. Та крім сих катедр на II-гім Відділі є ще цілий ряд різних інституцій, комісій і комітетів, які розробляють спеціальні питання. Найважливіші з них:

1. *Комісія для вивчення природних багатств України.* Комісія має на меті об'єднати наукові й технічні сили України передовсім для того, щоби скласти збірник, в яким повинні бути зібрані та систематизовані всі, відомі досі, дані про природні багатства України, а далі взагалі вивчувати та розроблювати методи їх найраціональнішого використання. Комісія ділиться на кілька секцій (теплова, будівельних матеріалів, підземних багатств, гідрологічна, хемічно-технічна, прикладної фізики, сільського господарства); секції на ряд підсекцій і відділів. Співробітники комісії виготовили цілу низку праць, які ждуть друку (між ин. Г. Висоцький — Клімат України, Ю. Зограф — Про гідрологічні мапи України, А. Красівський — Про природні географічні райони України, Д. Каблуков — Про кам'яну промисловість на Україні та за кордоном, А. Леше — Про меліорацію Дніпрових плавнів та Великого Лугу, Н. Лоташевський — Про геологічну будівлю України, І. Малік — Про Донецько-Дніпрянський водний шлях, В. Лучицький — Програма Збірника про артезіанські та ґрунтові води Києво-Харківського району, І. Гінзбург — Програма Збірника корисних викопалин України, Е. Оппоків — Білий та сірий вугілля на Україні, Е. Гомілевський — Програма дослідів для вивчення і досліджування технічних і петрографічних властивостей кристалевих порід України, Е. Оппоків — Водяні багатства України, Той сам — Значіння торфу в розвитку промисловости на Україні, М. Савлучинський — До питання про налагодження транспорту на Україні, С. Усатий — Використовування Дніпрових порогів у зв'язку з майбутньою електрифікацією на Україні і багато инших). Та найважливіше — відкриття золота на Україні.¹⁾

¹⁾ Див. Звідомлення з діяльності УАН. за 1920 р. у кївських „Вістях“, 1921, весною.

2. *Комітет для вивчення фауни України.* Поодинокі особи взяли для оброблення різні групи тварин. Шляхом численних екскурсій провадиться збір цих тварин та спостереження в природі над їх життям. Усі зібрані матеріали, а також ті, що знаходяться вже в музеях різних наукових установ та деяких приватних колекціях, науково оброблюється. Проводиться також збирання та критичне вивчення літератури для тих груп, які досліджуються та складаються карткові бібліографічні каталоги. В результаті низка статей та звідомлень, готових до друку, а також чимало матеріалів. Тісно зв'язаний з Комітетом:

3. *Зоологічний Музей*, яким завідує окремий зоологічний комітет. Не зважаючи на дуже важкі обставини Музей збільшується дуже скоро. При Музею є спеціальна бібліотека. Співробітники Музею роблять часто наукові екскурсії та виготовили ряд наукових праць, що ждуть друку.

4. *Комісія для вивчення флори України.* Ростинність України складається з вельми різнородних типів. Та вона ще майже зовсім невивчена. Що йно систематичне вивчення її складу дасть спромогу вирішити важне питання про походження флори України та її зв'язку з флорою заходу і сходу. За таке вивчення взялася сама Комісія та веде його в широкому розумінню, тобто не тільки висших (квіткових) рослин, але й низших (спорових). Праця йде прискореним темпом. Виучується монографічно не тільки сама флора, але збирається й дотична література (картковий каталог). Рослини виучуються не тільки з зовнішнього боку, себ-то форми, але й їх біології. Оброблення колекцій провадиться відповідно до вимог флористики та систематики. Рослини не тільки описують на ново, але й відрисовують їх, чого давніше ніколи не робилося. Деякі з рослин культивуються (навіть в оранжеріях) і наслідки швидко виявилися: знайдено багато нових рослин не тільки для України, але й нових взагалі в науці. Ряд праць жде друку.

5. *Ботанічний Сад.* Діяльність його, ізза браку землі (!), полягає виключно в наукових працях, збиранню матеріалів для гербарія, музею, організованню бібліотеки і т. ин. — приготуваннях для видання „Гербарія української флори“.

6. *Національний Ботанічний Музей та Гербарій* розпочав своє існування тільки в кінці 1921 р.

7. *Акліматизаційний Сад.* Своім завданням має поневолення живої природи, себ-то крім акліматизування в стислому розумінню, він повинен: 1) вишукувати засоби для використання диких тварин та рослин, до сього часу мало або й зовсім не використаних; 2) переводити в культурний стан дикі тварини й рослини; 3) шляхом штучного мішання й гібридизації, чи шляхом зміни зовнішньої постанови та систематичного підбору утворювати нові живі форми, з новими корисними для людини прикметами. Та умови, в яких знаходиться сад, дуже несприятливі для такої праці. Не тільки з матеріального боку сад не був зовсім забезпечений, але в 1921 р., в саду забрали

й ту головну частину землі, на якій він існував (!). Сад утратив не тільки землю, але довелося залишити там і велику частину рослин, і тільки частину перевезти в друге місце, а саме на територію зоологічного саду. Всеж таки і в таких ніде в культурній країні неможливих умовах сад зробив деякі цінні праці.

8. *Геологічний Кабінет* обіймає геологічний і палеонтологічний музей та бібліотеку. Голова кабінету акад. П. Тутковський приготував до друку 140 аркушів геологічного опису узбережжя ріки Припяти та її припливів від її верхів'я до місточка Петрикова (геологічні описи повітів Володимирського, Ковельського, Луцького, Рівенського, Овруцького, по частині Дубенського і Звягільського на Волині, повітів Пінського, Мозирського і по частині Слудського в Мінщині) з рисунками та фотографічними знімками, а крім цього виготовив іще такі праці: 1) Фізично-географічні краєвиди України в зв'язку з її природою і населенням (з мапою); 2) Звід даних про кам'яні будівельні матеріали Київщини (з мапою); 3) Звід даних про мікрофавни мезозейських і третичних покладів України і сумежних місцевостей (з численними таблицями малюнків); 4) Причини плейстоенового зледеніння в північній півкулі (нова оригінальна гіпотеза (з рисунками) й ин. Приготували до друку ряд праць також співробітники.

9. *Фізично-Географічний Інститут і Геофізична Комісія*. Діяльність інституту проходить головно в метеорологічній обсерваторії та аерологічній стації. Геофізична комісія розпочала свою діяльність у цвітні 1921 р.

Крім отсих при II-ім Відділі є ще ряд инших комісій та установ в яких ведеться більш чи менш енергічна праця. Отже: 10. *Лябораторія експериментальних дослідів по натуральній філософії*. 11. *Інститут технічної механіки*. 12. *Комісія висшої математики*. 13. *Геометричний Інститут*. 14. *Хемічна Лябораторія*. 15. *Мікробіологічний Інститут*. 16. *Інститут експериментальної медицини та епідеміології*. 17. *Комісія для вивчення нервної системи*. 18. *Бюро наочного приладдя до навчання*. 19. *Музей наочного приладдя*. 20. *Комісія для вивчення складу атомів*. 21. *Майстерня мікроскопічних приладів*. 22. *Майстерня природничого приладдя*. В кінці крім перечислених висше установ, при II-ім Відділі існує також окрема група осіб-спеціалістів, які мають спеціальні наукові доручення.

III-й (Соціально-Економічний) Відділ.

Як у I-ім і II-ім, так само і в III-ім відділі чисто наукова робота ведеться по комісіях й установах, а також поодинокими людьми, що дістають від відділу те або инше наукове доручення. Усіх комісій й установ є 5, а саме:

1. *Комісія вивчення народнього (звичайного) права України*. Наукове досліджування звичайного права України — справа

майже цілком нова та не почата. Комісія веде працю в трьох напрямках: а) збирає та систематизує бібліографічні матеріали що до звичаєвого права України та складає при комісії спеціальну бібліотеку; 2) вишукує нові матеріали для історії звичаєвого права України в минулому (XVI—XVIII вв); 3) організує збирання та розроблення матеріалів звичаєвого права в сучасному (в документах волостних та інших судів, різних установ, і просто в живому народньому вживанню). З окрема виготовляє для друку ряд праць, як нпр.: 1) проф. В. Синайський — Право Нової Січи; 2) А. Крістер — Річеве право на Полтавщині; 3) М. Товстоліс — Звичаєве спадкове право в Київському повіті; 4) В. Дронніков — Звичаєве спадкове право на Полтавщині; 5) Б. Язловський — Звичаєве родинне право на Полтавщині.

2. *Комісія для вивчення західно-руського та українського права.* Маючи своєю метою досліди над питаннями законодавства, суду та управління в західній і східній Україні, комісія постановила перш за все взятися за видання основних законодавчих пам'яток, що мали силу на українських землях. А саме:

А. Литовський Статут (акад. М. Василенко). В першу чергу комісія постановила дати нове видання 3-го Литовського Статута з 1588 р. Статут сей, як відомо, по-перше обов'язував як на правобережжю, так і на лівобережжю, по-друге обов'язував він дуже довго, майже на протязі трьох століть, тоді як два перші Статуту з 1529 і 1566 р. обов'язували дуже коротко на обмеженій території й лише на правому боці Дніпра, й по-третьє, московське видання III-го Статута, зроблене в 1854 р., давно вже стало бібліографічною рідкістю і — що найважніше — не відповідало науковим вимогам з огляду на далеко недокладну і нестаранну передачу оригіналу. В основу свого видання Статута комісія взяла оригінал з 1588 р. (коли він ставав обов'язуючим), надрукований у Вільні. Статут з передмовою, в якій оповіджено історію видання й друку та його особливості, приготований уже до друку. Редагує акад. М. Василенко.

Б. Гетьманські договори. Встановлено тексти договорів Б. Хмельницького, Ю. Хмельницького, Брюховецького, Многогрішного, Самойловича, Мазепи, Скоропадського і Апостола. Найбільш труднощів було з договором Б. Хмельницького. Незясованість питання про автентичний текст останнього викликала потребу зробити з приводу цього спеціальну розвідку, що була темою відчиту на однім зі зібрань комісії. Щоби списати найавтентичніший текст договору, Академія вирядила співробітника комісії Щербину до Чернигова, звідки він привіз копію друкованого в 1659 р. примірника статей Б. Хмельницького і 3 фотографічні знімки. Окрім самих договорів у проктоване академічне видання мають увійти для ілюстрування бажань українського народу Жердевські статі і договір Орлика з запорожцями та для ілюстрування того, як московський уряд

додержував свої договори з гетьманами, секретні інструкції Ізмайлову, Вілямінову, Шаховському і Румянцеву, що йшли всупереч із договорами.

В. Провінційальні земські привилеї Вел. Князівства Литовського. Встановлено тексти всіх привилеїв і їх підтверджень, скопійовано їх та складено показчики і передмови до кожного з привилеїв. У зв'язку зі сею працею зроблено спеціальну розвідку про час видання провінційальних привилеїв Вел. Князівства Литовського, бо се питання в науковій літературі спірне. Редактор — Бонташ.

Г. Джерела Магдебурського Права. Комісія прийшла до думки, що за джерела Магдебурського права в Вел. Князівстві Литовським і на Гетьманщині були польські перерібки Гроїцького і Щербича. Приготовлено їх до видання разом із коментарями. Для з'ясування, оскільки німецьке право відбилося на змісті литовських статутів, провадилося порівнююче виучування обох сих прав. Редактор — Іваницький.

Д. Постанови й присуди Луцького Трибуналу. Комісія приступила ще й до видання збірника рішень Луцького трибуналу кінця XVI ст. Видати сей збірник цікаво й важно тому, що до сього часу історія права знала про існування сього трибуналу лише з історичних джерел, в яких сей трибунал тільки згадується. Тепер в одній з актових книг Київського Центрального Архіва, що відносяться до кінця XVI ст., знайдено низку рішень і присудів Луцького трибуналу, які визначають його компетенцію, а також і підсудну йому територію та й взагалі діяльність сеї установи (наприкінці XVI ст.) Редакцію доручено Г. Попову.

Е. Актові книги судових установ XVII ст. на лівобережній Україні. Аж надто слабо досліджене й розроблене властиво-українське право, що обов'язувало на лівім боці Дніпра. Тому комісія постановила видати всі ті нечисленні, що зберіглися, актові книги судових установ XVII ст., які існували на Лівобережю. Приготовлено до друку протоколи полтавського суду кінця XVII в., а також продовження полтавських актових книг XVII в.

Ж. Матеріяли до історії найвисших державних адміністративних і судових установ Лівобережя XVII—XVIII вв. В кінці комісія приступила до збирання й виучування матеріалів про діяльність найвисших державних адміністративних і судових установ Лівобережя, що відігравали не останню роль в історичній долі України. Все те, що ми досі знаємо про сі установи (а знаємо ми дуже мало), дуже непевне, сумнівне й вимагає докладного перевірення на підставі документальних даних. Тому комісія перш за все зупинилася над збиранням матеріалів про діяльність „Малоросійської Коллегії“ першого й другого призначення, про діяльність Генерального Військового Суду та Генеральної Військової Канцелярії XVII—XVIII вв. — Крім сього поодинокі члени комісії ведуть спе-

ціальні праці з доручення. Так нпр. І. Минаков збирає матеріали до історії фінансів і фінансового права Гельманщини, Л. Окиншевич студіює організацію і функції виспої адміністрації в Гетьманщині, М. Балинський веде досліди про фєвдалізм у Польщі, Черкаський досліджує карне право і кари на Україні. Розпочато також складання показчика матеріалів, що відносяться до історії України і знаходяться в „Полному Собранію законів Россійской Имперіи“ та складання бібліографії історії західно-руського та українського права.

3. *Комісія для виучування соціального питання.* Через повний брак гроша (!) комісія не змогла зорганізувати і налагодити збирання й розбірки матеріалів у всеукраїнськiм масштабі. Працю довелось обмежити, головним чином, збиранням таких друкованих й інших матеріалів, які знаходилися у Києві. Зібрано всеж таки досить значні й цікаві матеріали — завязок „Соціального Музея“.

4. *Демографічний Інститут.* Як відомо, наукове виучування людности взагалі зустрічає надто великі труднощі. Воно вимагає не лише знання старих статистично-математичних метод виучування, але іноді й вироблення нових, у залежності від завдань досліджування, а се недоступне для звичайних співробітників статистичних бюр. З другого боку, всяке наукове виучування людности зустрічає великі перешкоди з огляду на необхідність попереднього оброблення великих статистичних матеріалів. Демографічний інститут, заснований по думці пок. акад. М. Туган-Барановського, являє собою першу пробу поставити виучування людности на належну висоту. Його завдання — се, з одного боку, сприяти розвитку статистичної методи, а з другого — вживати всіх заходів задля вивчення всіх народів, що заселяють Україну. Вивчення веде Інститут у напрямі: 1) фізично-психічних прикмет людини (антропологічна статистика); 2) смертности; 3) шлюбности та родинности; 4) народимости; 5) спадковости; 6) міграції; 7) слабовитости; 8) інвалідности; 9) професій і занять; 10) злочинности. В першу чергу розпочато досліджування антропологічних прикмет мужеської людности київського повіту й міста Києва на підставі призивних списків за 1913—1916 роки. В 1921 р. праця Інституту полягала головним чином, у вирахованню смертности для України. Протягом сього року переведено величезну роботу що до інтерполяції та перевірки чисел живих по перепису 1897 р. і померших 1896 і 1897 рр., знайдено імовірности смертности для відповідних груп населення і в кінці вираховано самі таблиці смертности для мушци, жінок й осіб обох полів. Таблиці смертности для України значно відрізняються від таблиць для тих же років для населення 50 губерній б. Росії. Пересічна довгота життя для мушци в Е. Росії — 31, 32 р., для України — 35, 73 р.; для жінок в Е. Росії — 33, 41 р., для України 36, 85 р., тіж числа для обох полів 32, 34 і 36, 32 р. Таким чином, з точки погляду здатности до життя, українське

населення більш наближається до Західної Європи. Співробітники інституту досліджували місцеві архіви, де знайшли багато неопублікованих іще матеріалів. Окрім цього Інститут звернув особливу увагу на збирання й приготування до друку повної спеціально-демографічної бібліографії.

5. *Інститут для вивчення економічної кон'юнктури та народнього господарства України.* Завдання інституту — встановити емпіричні закони і формули розвитку та руху соціальних явищ, щоб мати змогу передбачати їх хід у найблизшому майбутньому. В 1921 р. праця провадилася на матеріялі цін за період революції.

Окремі наукові доручення Ш-го Відділу. З рамени Ш-го Відділу мають доручення: 1) І. Гриценко — збирати різні матеріяли у Москві; 2) В. Ейтман — до історії цукрової промисловости Росії й України; 3) Ф. Задорожний — для життяпису пок. акад. М. Туган-Барановського; 4) О. Зонненштраль — розробляти питання про економічні інтереси України на Балканах; 5) Я. Модилевський — про харчовання населення м. Києва в 1920 і 1921 р. на підставі даних природничої статистичної літератури з тим, щоб він перевірів норми харчовання згідно місцевим умовам і умовам часу; 6) М. Стасюк — обробити тему „Економічна еволюція України у звязку з питанням залізничної митної політики. Ч. I. Сільське господарство“; 7) І. Черкаський — розробляти карне право на Лівобережжю після Б. Хмельницького.

Семинарі Ш-го Відділу. При Ш-ім Відділі є два Семинарі: Статистично-економічний семінар під проводом акад. Р. Орженцького і Семінар для вивчення цивільного та народнього права під проводом проф. В. Синайського. Наука в семінарах відбувалася правильно. Брак однак книжок, особливо нової закордонної літератури, дуже гальмує належну постановку справи.

Бібліотека Ш-го Відділу. В 1921 р. всі бібліотеки окремих інституцій відділу були об'єднані в одну, що числить около 10.000 томів. Бібліотека росте досить жваво. Особливо цінним з наукового боку є придбання бібліотеки пок. акад. Ор. Левицького та книжок, переданих Винницькою філією Національної Бібліотеки, що мають велике число стародруків, рукописів та рідкостей.

Видання Ш-го Відділу. Повний розвал поліграфічної промисловости на Україні і брак власної академічної друкарні не дали змоги відділові наладити, як слід, свої видавничої діяльності. Через такі скрутні друкарські обставини відділ не мав змоги навіть випустити у світ I-го тому своїх „Записок“, який давно вже зовсім приготував до друку.

Загально-академічні установи.

Переважає частина академічних установ, як ми бачили, тісно сполучає своє життя лише з одним якимсь із 3-х Відділів

Академії Наук. Та є такі установи, що найтісніше зв'язуються зі спільним зібранням Академії. До таких установ належать:

Національна Бібліотека. Заснована в 1918 р. урядом Гетьмана як Національна Бібліотека Української Держави у Києві, під тимчасовим протекторатом Академії. Вже нині числить більш 1,000,000 томів. На се склався передовсім цілий ряд дуже цінних спеціальних бібліотек учених — спеціалістів, які Національна Бібліотека або набула за гроші, або одержала в дарі. Отже: б-ка проф. Л. Яснопольського — головним чином з обсягу політичної економії і фінансів, проф. О. Вагнера — (з обсягу зоології), акад. Д. Багалія — (російської історії), В. Науменка (української словесности), П. Житецького (славянської фільології), Н. Молчановського (історії Західної Руси та Польщі), Е. Трегубова (історії та української словесности), акад. В. Іконнікова (російської історії), проф. С. Голубєва (богословія та історії руської церкви), проф. Ю. Кулаковського (клясичної фільології та старинної історії), проф. І. Лучицького (всесвітньої історії), А. Караваєва (медицини), К. Якубовського (природознавства), акад. М. Петрова і І. Стешенка (історії літератури), В. Степаненка (українознавства), проф. Ілїнського (славянської фільології), Я. Ізраельсона (Hebraica і Judaica) і т. д. Крім того дуже цінні набутки дали спеціальні експедиції, виряджувані за бібліотеками, що гинули на провінції. — Цінність Національної Бібліотеки збільшує ще її Відділ рукописів та стародруків.

Бібліотека має своє окреме видання, п. з. „Книжний Вістник“, якого досі вийшло дві книжки.¹⁾

Комісія для складання „Біографічного Словника діячів України“. У словник мають увійти біографії діячів на всіх полях людської діяльності, якщо вони жили на українській території, — всіх діячів, незалежно від їх національності й релігії, починаючи від найдавніших часів аж до наших днів. На 1-го січня 1922 р. комісія мала вже у своїм портфелі 37.500 карточок з іменами діячів і зазначенням джерел для їх життєписів та 450 готових рукописів усякого біографічного матеріалу. В розпорядженні комісії поступили матеріали комісії, що складала такий самий словник в 1890-х роках під проводом проф. В. Антоновича. Головою комісії є акад. М. Василенко, загальним керманічем — П. Стебницький.

Комісія для складання „Енциклопедичного Словника“. Комісія розпочала роботу на весні 1921 р. під головуванням П. Стебницького. Колегію редакторів складають: філософія — проф. А. Гіляров, соціальні науки — проф. В. Синайський, економічні науки — акад. Р. Орженцький, фільологія — акад. А. Кримський, література — акад. А. Лобода, фізико-математичні науки — акад. В. Плотніков, геологія — акад. П. Тутковський,

¹⁾ Докладніше про Національну Бібліотеку буде в окремій статі.

біологія — акад. О. Фомін, прикладні науки — проф. О. Котельников, медицина — проф. А. Собкевич, мистецтво — акад. Ф. Шміт, історія — акад. М. Василенко, географія — проф. В. Кистяковський та проф. М. Лучицький. Сі редактори та запрошені ними співробітники виготовали вже статей приблизно на 2 томи. Окрім того комісія вирішила видати позачерговий енциклопедичний том „Україна“, якого головну редакцію доручено акад. С. Єфремову. Праця над сим томом посувається успішно наперед.

Археографічна Комісія. Завдання Археографічної Комісії — видавати археографічні матеріали й праці, що мають відношення до України. Для сього комісія постановила видавати „Археографічний Збірник“ у трьох серіях: I серія: „Пам'ятки мови“ — для чого виготовано до друку: 1) Пересопницьке Євангеліє (текст і розвідка проф. О. Грузинського); 2) Решетилівське Учительне Євангеліє 1670 р. — II серія: „Пам'ятки письменства“ — для чого виготовано було: 1) Західно-руські літописи як літературні пам'ятки (текст і дослід проф. Т. Сушицького) (вийшли у „Збірнику“ I-го Відділу); 2) Нові матеріали до історії української літератури (В. Науменка) (вийшло 6 аркушів); 3) Збірник пам'ятки Котляревського. — III серія: „Пам'ятки історії“ — для чого виготовано до друку: 1) Збірник матеріалів до українського руху 60-х рр. XIX ст. I вип. (під ред. В. Міяковського); 2) Матеріали до історії магідебурзького права в лівобережній Україні (акад. Д. Багалія); 3) Матеріали для історії українського козацтва 1626—1639 рр., зібрані П. Кулішем з його коментарями (під ред. І. Каманіна). Окрім того по дорученню комісії готуються до друку: 1) Водяні знаки українських паперових фабрик і 2) Кавітська сотня по Румянцівському опису (у двох частинах) М. Ткаченка. В 1921 р. Археографічна Комісія з'єдналася з давньою високозаслуженою „Комісією для розбору древніх актів“, що існувала у Києві вже більш ніж 75 літ і видавала велику силу томів „Архива Юго-Западної Росії“, літописей і т. п. На чолі об'єднаної так комісії став як голова акад. В. Іконніков. Комісії подано між ин. нові матеріали для видань, які зібрав у Харкові проф. М. Довнар-Запольський та в Ніжині — проф. І. Соколов (для історії ніжинської грецької людности). Археографічній комісії довелося ще докласти усяких заходів і зусиль, щоб уратувати ті томи „Архива Юго-Западної Росії“, які лежали по київських друкарнях уже видруковані, тільки ще не зброшуровані. Їх уратовано, та й досі не випущено у світ, бо нема спромоги видрукувати навіть обгортку (!!).

Центральний Архів давніх актів перейшов до Української Академії Наук 1-го лютого 1921 р. На директора замість І. Каманіна, що торік помер, обрала Академія В. Романовського. З переходом Центрального Архіву до Академії довелося на ново перевірити все добро, яке підчас евакуації Києва в 1916 р. та тусу в Архіві 1919 р. (!!!), по части лежало в дуже хаотичнім

непорядку. Все ціле і тепер у повнім порядку. Архів числить 6093 актові книги та 402.327 документів. Складається для них новітній каталог замість давнього з 60-х рр. XIX ст., перестарілого. Робиться опис актових книг.

Музей Мистецтв ім. Б. та В. Ханенків. Найбільший і найкрасший Музей Мистецтв на Україні. До минулого року значна та й то найкрасша частина річий (картини славнозвісних європейських малярів і т. п.) знаходилася в Москві, куди вивезено її підчас евакуації Київа в 1915 р. Тепер се все здебільшого перевезено назад до Київа, до музею. При музею є спеціальна бібліотека. Директором музею є М. Макаренко, а головою комітету, що кермує музеєм, акад. Ф. Шміт.

Галерія Образів. Тому, що заповіт В. Ханенкової, яка подарувала свій Музей Українській Академії Наук, не дозволяє додавати нових картин до цього музею і тим нарушувати його індивідуальність, повстала в Академії думка заснувати незалежну від Ханенківського музею галерію образів. Поки що галерія перебуває в стадії повстання.

Музей Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка. Заснований щойно на весні 1921 р. Головна його основа се музей із бібліотекою, який Академія Наук дістала по заповіту від пок. проф. Хв. Вовка. Друга частина Антропологічно-Етнографічного Музею склалася з колекцій б. Українського Наукового Товариства (по часті зібраних також проф. Хв. Вовком), а також із жертв та експедицій. При музею є дуже гарна спеціальна бібліотека — около 4.000 томів.

Товариства при Академії. Слід згадати про кілька окремих товариств, що існують при Академії. Отже передовсім „Українське Наукове Товариство“, що, розгромлене більшовиками, на приказ із Харкова, злилося з Академією, зберігаючи подекуди певну автономію в рамках Академії. А даліше: „Історичне Товариство Нестора-Літописця“ — одно з найстарших товариств у Київі (засн. 1872 р.), що існувало давніше при Університеті св. Володимира. В кінці: „Товариство Правників“, і „Товариство Економістів“.

Академічні канцелярії. В кінці — канцелярський апарат Академії Наук. Найголовніших канцелярій має Академія Наук дві: одну — наукову, другу — господарчу. Перша урядово зветься „Канцелярія Неодмінного Секретаря“, друга — „Канцелярія Управи“. Канцелярія неодмінного секретаря виконує чисто наукові постанови Академії та веде зносини з усім цивілізованим світом. Склад її науково кваліфікований. Головою канцелярії є неодмінний секретар акад. А. Кримський. Персонал її складався з 25 осіб, а на 1 січня 1922 р. (після скорочення) 14 осіб. Господарську управу веде президія Академії у складі акад. М. Василенка, акад. А. Кримського та акад. В. Липського.

Самаж Академія Наук міститься у 14 будинках.

В справі української правописи.

4. Чи треба нам двох знаків на звук *і*?¹⁾

Самозвук *і* відіграє в українській мові дуже важну роль і надає їй навіть окрему закраску так само, як у московській мові самозвук *а*, або в італійській самозвук *о*. Первістне *і* не заховалося одначе, тільки секундарне, яке витворювалося на протязі століть трояким способом: 1) Із старинного *о*. 2) Із старинного *е*. 3) Із старинного *ѣ*. Тому, що воно витворювалося з різних звуків, воно різно вимовляється і ту вимову віддають літвісти ріжними знаками. У правопись для широкого загалу не можна вводити всіх тих знаків, але не можна також із важних причин звести всі знаки до одного.

І зі старинного *о*.

Переміна старинного *о* в *і* належить до найважніших прикмет української мови, якою вона відріжняється від усіх славянських. Ся переміна відбувається тільки тоді, коли те *о* чисте, не походить із давного *ѣ*, та коли воно стоїть у закритім складі, закінченим на співзвук;²⁾ коли склад відкритється, кінчиться на самозвук, *о* являється назад на давнім місці. Возьмім приклади:

Закритий склад.	Відкритий склад.	Закритий склад.	Відкритий склад.
біб	бо-бу	ніс	но-са
бій	бо-ю	обрік	об-ро-ку
віз	во-за	піст	по-сту
вісь	(в)о-си.	ріст	ро-сту
гній	гно-ю	сік	со-ку
діл	до-лу	тік	то-ку
зір	зо-ру	убір	у-бо-ру
кіл	ко-ла	хвіст	хво-ста
лій	ло-ю	чіп	чо-па
міст	мо-ста	явір	я-во-ра

Отсе *і*, що повстало з *о*, не м'ячить ніколи попереднього співзвуча. В письмі віддаємо його все »твердим« *і* (з одною точкою). Наскільки важний сей закон переміни *о* в *і* і які наслідки дає його незнання, бачимо наглядно, вичитуючи у придніпрянських виданнях ось які цвітки: Гоміну, спокію, великі вартісти, розвію, поріга (добре, що

¹⁾ Пор. кн. II, ст. 173—176. ²⁾ Звук *й* уважається за співзвук.

не порігу!), Сидіра, настрію і настрієм, з хвістом, Мамонтіва, під Проскурівом, розуміють невигіду такого ладу, Росія переживає зараз (= тепер) нечувані білі, (біль-бблю = Schmerz, біль-біля = порода гриба) і т. д. Належить завважити, що хто говорить змалку, від дитини, по українськи, той ніколи не зробить похибки проти закона переміни *o* в *i*. Не зробить її ніколи й селянин, а може зробити тільки чужинець, або такий інтелігент, що говорив усе чужою (московською) мовою і ще не обізнався з усіми законами української мови.

I зі старинного *e*.

Переміна старинного *e* в *i* відбувається під такими самими умовами, як переміна *o* в *i* (в закритім складі *e* переміняється в *i*, у відкритім вертає назад на давне місце).

Закритий склад.	Відкритий склад.	Закритий склад.	Відкритий склад.
ле-бідь	ле-бе-ді	піч	пе-чі
вів	ве-ла	ко-рінь	ко-ре-ня
лід	ле-ду	о-сїнь	о-се-ни
мід	ме-ду	по-стїль	по-сте-лі
ніс	не-сла	шість	ше-стий

Як бачимо, се *i* відрізняється від попередного не тільки походженням, але і природою: Воно має ту прикмету, що м'ягчить ті попередні співзвукі, які можна м'ягчити, себ то зубні: *д, т, з, с, л, н, ц* та *дз*. Те м'ягчення можна ріжно зазначувати; одні зазначували тим, що пробували давати окремі значки на *i*, то замість точки колісце, то дашок, то радили ставити точку або колісце в долині, замість у горі; інші радили зазначувати м'ягчення на тих співзвучках, що м'ягчаться і додавати до них знак м'ягчення *ь*, або апостроф `; ще інші радили інші способи. Евген Желехівський, автор першого українсько-німецького словаря, завів у нім перший на означення *i*, що може м'ягчити попередні співзвукі, знак *і* (*i* з двома точками) і перевів його всюди консеквентно. Сей *знак не новий, бо знаний з церковно-славянської азбуки. Відновили його видавці етнографічних матеріалів у Києві по заложенню відділу Географічного Товариства, уживши його на означення йотованого *i*, як; мої, ім (= мойі, йім). Е. Желехівський, виходячи зі становища, що йотовані букви: *я, є, ю* мають подвійну функцію: 1) означають йотоване: *а, е, у* (мойа, мойе, майу); 2) м'ягчать попередний співзвук: *вольа, житье, тьурма*, — надав знакови *і*, що означував йотацію (мойі), таку саму функцію м'ягчення попередного співзвучка: *діло, тіло, зіле, весіле, цїль, ніби, ліс, бриндзі* (= дьло, тыло, зылье, весылье, цыль, ныби, лыс, бриндзы). З бігом часу показалося, що сей самозвук *і* віддає йотацію і м'ягчення попередних співзвучків найкоротше і найпрактичнійше з усіх інших способів, тому хоч від

часу видання словаря минуло 35 літ і хоч за той час роблено в Галичині кілька разів зміни в правописі, трактовано все рівнорядно йотовані *я, є, ї, ю* і оставлювано їх без зміни. Останній раз раджено докладно над зміною правопису на численних засіданнях мовної комісії Наук. Тов. ім. Шевченка 1907—1908 р. і по основних рефератах та дискусії прийнято ту правопис, що обов'язує до нині¹⁾ в виданнях Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові та яку також прийняло було Українське Наукове Товариство в Києві у своїх виданнях. До 1918 р. уживано сеї правописи з деякими невеликими відмінами також у галицькій українській пресі і виданнях. Від 1918 р. преса почала уживати придніпрянської правописи, а за нею пішли й інші видавництва. Сього не можна одначе вважати кроком уперед у нашій правописній справі, а швидше кроком назад і скорше, чи пізніше мусить прийти до реформи сеї придніпрянської правописи — непрактичної і повної ріжних неконсеквенцій.

Як незнання закону про переміну *о* в *і* відбивається фатально на писаннях деяких придніпрянських письменників, так само й переміна *е* в *і*. Ми подибуємо в тих писаннях ось які форми: *поп'їду*, *лежить на пост'їлі*, *виробництво пап'їру*, *поета Щогол'їва*, *прийшли до Бердич'їва*, *Шевченкова могила біля Кан'їва*, *командант Могил'їва*, *коло Поча'їва*, *ячм'їню* і т. д. Не потрібую додавати, що всюди, де підчеркнене *ї*, повинно стояти *е* або *є* (Почаєва). Все инше, що сказано про чужинців при переміні *о* в *і*, відноситься й сюди.

І зі старинного *ѣ*.

Переміну звука *ѣ* на *і* подибуємо вже в найстарших наших літературних пам'ятках. В Изборнику Святослава з 1073 р. читаємо: *Аште ихъ въпрашае кто, нима суть* (150); *нимая та клятва* (142); *въ разуминие* (264); *исцили неплодныя* (162); *камень пламене зѣло* (153 б); *на Коупри* (153); *ниции же да не въходятъ* (5) і т. д. Звук *і* відданий тут усюди знаком *и*, що стоїть на місці первісного *ѣ*. В пізніших пам'ятках повно таких форм. Ся переміна *ѣ* в *і* відбулася довгий час і не рівночасно на всім просторі етнографічній, тільки в однім місці вчасніше, в другім пізніше. Відбувалася вона при помочи діфтонга *іе*, при чім *е* ослаблялося і в кінці відпадало. В деяких говорах перехоався сей діфтонг *іе* до нині.

¹⁾ 1921 року рада мовна комісія на ново над зміною шкільної правописи. Результат сих нарад оповістив референт др. О. Макарушка у двох числах „Укр. Вістника“ (ч. 35—36). З початком 1922 р. продовжувано наради. Реферат із них виладив др. І. Зілинський і надрукував його. В рефераті прийнято придніпрянський спосіб писання „і“ й „ї“ (тільки для йотації). На мій погляд ся зміна переходова і вона довго не потребає. (Сі статі писані ще 1920 р. В. Г.).

Се *i* з *ʼ* відзначається тим від попередних, що не змінюється в цілій деклінації, чи конюгації слова. З другим, що повстало з *e*, має те спільне, що може також м'ягчити попередній співзвук, коли він дає себе зм'ягчувати. Пишемо тому: *біда, вітер, місяць, пісня, оріх*, — але: *дід, зівати, л'їк, нумий, сїно, тїсто, цїлий*.

Крім сих трьох родів *i*, є ще одно, що повстало зі стягнення прикметників у множині. Чорні, руді, сині — повстало з: чорн-ї, руд-ї, син-ї. Се *i* або не м'ягчить попереднього співзвука, коли прикметник кінчиться на *ий, а, е* і тоді пишемо: *босий-босі, гарний-гарні, сизий-сизі, куций-куці, білий-білі, твердий-тверді*, — та вимовляємо твердо; або м'ягчить попередній співзвук, коли прикметник кінчиться на *їй, я, є* і тоді пишемо: *останній-останні, песій-песі*, — та вимовляємо м'якко.

Про інші роди *i*, менше важні, і діалектичні, не згадуємо. Винаходити для них усіх окремі знаки, тяжко, бо се значно утруднило би теперішню правопись; зводити ж усе до одного *i*, як роблять Придніпрянци, також не можна. Значить, найліпший ще вихід — признати спосіб писання двох *i* за Е. Желехівським, та уживати знака *ї* не тільки для зазначування йотації, але й м'ягчення попереднього співзвука. З придніпрянських граматиків заявився за сим способом тільки один проф. А. Кримський у своїй граматиці, всі інші пишуть тільки одно *i*.

Ті придніпрянські письменники, що виступали публіцистично проти двох знаків на *i*, уживали найрізномірніших аргументів, щоби удержати свій погляд. То разило їх багато точок, що все повторюються; то підносили ненауковість такої графіки; то знов, що *i* всюди однакове¹⁾ (я показав, яке воно не однакове), а тільки співзвуки перед ним неоднакові, раз тверді, раз м'які, тому на них треба твердість і м'якість зазначувати; то закидали, що дітям трудно буде з двома *i* навчитися читати й писати таї через те буде гальмуватися справа народньої просвіти;²⁾ що учителям і школярам буде тяжше навчитися правопису, а через те наука початкова й дальша не булаб така легка і продуктивна, якою могла би бути з иншою правописею; в кінці, що в деяких говорах не роблять різниці в вимові твердих і м'яких співзвуків, тому не треба там дітям змушувати вчитися сеї різниці.

¹⁾ Коли *i* всюди однакове, то чому однакові букви вимовляються перед ним неоднаково, лиш раз твердо, раз м'якко?

²⁾ В инших випадках сього аргументу не висувається, особливо коли ходить про теперішню придніпрянську правопись. Як, приміром, навчити дітей, що не знають московської мови й правопису, коли належить двоїти співзвуки так, щоб діти не робили похибок? Або коли писати тверде *л*, коли середне і коли м'яке?

Як бачимо, всі ті закиди зовсім дитинні. Ніяка правопись не укладається тільки для найлекшого виучування дітей та анальфабетів читати й писати, як рівнож не вишукується умисно труднощів для гальмовання просвіти. Правопись укладають учені люди на основі законів мови, яких вони не диктують нікому, тільки відкривають і укладають у цілість для потреб школи, письменства і загалом життя. Укладають свої люди для своїх людей і для самих себе. Сільський школяр і малограмотний чоловік може не знати сих законів у цілості, тільки їх елементарні основи, але від інтелігента треба вимагати їх повного і докладного знання. Належить отже вимагати й знання ріжниць між вимовою твердих і м'яких співзвуків перед *i* та не затирати *ii*, бо вона належить до дуже характеристичних прикмет нашої мови. Затирання сеї ріжниць відбирає правописи признаку науковости. Сього не повинна робити ні літературна мова, ні школа тим більше, що ся ріжниця заховалася на дуже великім просторі не тільки в Галичині, але й на Придніпрянщині, особливо на правобережжю.

Правда, є й придніпрянські інтелігенти, які не можуть схопити ріжниць у вимові таких слів:

дїл, долу	дїл, ділу	сїль, соли	сїл, села
Подїл, Подолу	придїл, придїлу	сїк, соку	сїк, сїкла
зїр, зору	зїле, зела	тїк, току	тїк, текла
лїм, лому	лїд, леду	потїк, потока	тїло
лїз, лози	лїз, лїзла	куці	заяці
нїс, носа	нїс, несла	цівільні	купці
нїж, ножа	нїж		

Є се наслідки довгого уживання московської мови, в якій *и* (= нашому *i*) м'ягчить усе попередний співзвук. Та московська мова не знає зовсім перезвуку *o* в *i*, тому й не знає таких випадків, де треба би задержувати твердість співзвуків, як українська мова.

5. Як читати німецьке *ii* та французьке *и*?

Хто говорив із Німцями і чув, як вони вимовляють знак *ii*, той знає, що він не звучить так, як чисте українське *i* у словах: діл, мід, кіп, та всеж він стоїть ближше до українського *i*, як до *y*, (*ю*), тому й треба передавати його через *i*. Коли отже Німець говорить: Müller, München, Dünaburg, Nürnberg, Würzburg, то по українськи належить писати сі слова так: Мілер, Мінхен, Дінабург, Нірнберг, Вірцбург. Тимчасом придніпрянські письменники, йдучи за московською правописю, в якій німецьке *ii* передається знаком *ю* (йотоване *y*), пишуть і собі так само, не зважаючи навіть, що через те грішать проти укра-

їнської звучні: Мюллер, Мюнхен, Дюнабург, Нюрнберг, Вюрцбург. Що більше, коли перед тим *ю* приходять такі співзвуки, що можуть м'ягчитися, вони м'ячать їх і виголошують: Ньурнберг, зьудбан (замість твердого *н* і *з*: Н'рнберг, зідбан). За придніпряньськими письменниками починають іти й галицькі та писати вже »Мюнхен« і т. д. Таке писання, як чуже і нічим неоправдане, належить закинути раз на все.

Французьке *н* вимовляється подібно як німецьке *й*, тому в українській мові належить віддавати його тільки знаком *і*, як: Г'іго (Hugo), а не Гюго, або навіть Гюго.

6. Як читати німецьке *ö* і французьке *eu*?

Німецький звук *ö* виголошується посередно поміж нашим *е* та *и*: Börne, Grönland, Köln, Schönberg, Schönerer. В українській літературній мові віддається се *ö* самозвуком *е*, отже: Берне, Гренляндія, Кельн, Шенберг, Шенерер.

Подібно як німецьке *ö* вимовляється французьке *eu*, тому Галичане віддають його зовсім поправно, пишучи; інженєр (ingénieur) або інжінер (де в другім складі *е* зукраїнилося вже на *і*), гувернер (gouverneur), мебель (meuble.), Пастер (Pasteur), і т. д. Придніпрянці і в сім випадку не йдуть за оригіналом, але за московським взірцем. Москалі, як відомо, віддавали французьке *eu* знаком *ю*, а опісля самим *е* (без точок) і в обох разях читали й читають його як *йо* або *ю*, прим. актєрь або актерь (читай: актєор). Та се слово дісталося на Україну не з французькою, тільки з латинською мовою, якої учили в нас уже в XVI та XVII ст. По латинськи се слово пишеться: *a c t o r*, і читається: *актор*, тому й так належить його писати. Так само з латинської мови перебрали ми слова: *a u t o r*, *d o c t o r*, *i n s p e c t o r*, *p r o f e s s o r*, *v i s i t a t o r* і інші, тому пишемо їх через *о*, а не через *е* (або *ю*, *ю*): автор, доктор, інспектор, професор, візитатор. Натомість слова, переняті з французької мови з двозвуком *eu*, пишемо: антрепренер, вольтижер, лікер, монтер, режисер, репортер, суфлєр. Придніпрянці пишуть сі самі слова українською правописю, але вимовляють із московська: антрепренєор (прим. заборонено ніким більш, як антрепренєором), вольтижєор, лікєор, монтьєор, режисєор, репортєор, суфльєор, актєор, а навіть фантазєор (замість: фантаст). Мабуть не треба тратити багато слів на доказ, що не можна так калічити чужого звука та що французьке *eu* належить передавати все через наше *е*, а не *йо*, *ю*.

7. Чужі двозвуки.

Чужі двозвуки належить передавати в українській мові так, як їх чути в оригіналі або приблизно і такими знаками, які є в українській правописі. Не потребуємо йти ні слідами Москалів, ні Поляків. Ми повинні писати проте; Бернштайн, Гайне, Гавер, Гауптман, Майнц, Найдорф, Райн, Волькенштайн, Шайдеман, кльовн, автограф, а не так, як пишуть деякі Придніпрянці, наслідуючи Москалів: Бернштейн, казки Бехштейна, Гейне (або навіть: Гейне), Гауфф, Гауптман, Нейдорф (Neudorf), Рейн (Rhein), Волькенштейн, Шейдеман, кльоун і т. д. Таких перекручень не належить допускати в літературній мові.

8. Змішування співзвуків г і ъ.

Українська мова в давнині знала тільки співзвук г, який чуємо й тепер у словах: гора, гай, гей, довгий, гіля, гук. Через те коли давня Русь прийняла християнство, а з ним і церковно-славянську мову як літературну, віддавано співзвук ъ, що прийшов до нас тоді з грецькими та єврейськими словами, через г: Георгій, ангел, архистратиг, Галілея, Єгипет, Голгофта. Опісля ся вимова удомашнилася, стала загальною, слова зукраїнізувалися і нині вимовляємо їх як українські зі звуком г, а не ъ. Та швидко почали передіставатися до української мови нові слова з чужих мов зі співзвуком ъ, якого не можна було ідентифікувати з українським г, і ось письменники починають уже від XIV ст. уживати на співзвук ъ знаків кг, пишучи: Кгирдивидь. Швигрикгайло, Олькгердь, Жикгмонт, село Кгдень, кгдахь, Венкгринь, кгвалть, кгонтонь і т. д. Так передавав знак ъ іще в XIX ст. П. Куліш у перекладах У. Шекспіра, пишучи: Родрикго, Якго і т. д. Та вже при кінці XVI ст. появилася на означення цього співзвука знак ъ, узятий з грецької азбуки, бо тоді писали так грецьке γ. М. Смотрицький прийняв сей знак на означення ъ до своєї граматики (1619 р.), спопуляризував його і так він став власністю української азбуки, а більше як 300-літній вік його дає йому право горожанства і в теперішній нашій літературній мові. Треба сказати, що в Галичині його уживання не представляє ніякої трудности і ніхто не мішає його зі знаком г, пишучи правильно: гвінт, графіка, географія, генерал, ідео-льоґія, геольоґ, ґрунт, румигати, ганок і т. д. Рівночасно віддають Галичане співзвук г (латин. h) у чужих словах зовсім правильно знаком г: Гектор, герой, Гайнріх Гайне, Гегель, гігроскоп, Гіґо, Гііманс, Гаґа, Гамбург, Гесія, гіпокрит і т. д. Не те у Придніпрянців і то ось чому.

В московській мові нема співзвука г, є тільки співзвук ъ, який Москалі віддають знаком г. Коли проте вони напишуть: педагоґь, гео-

графъ, легенда, пропаганда, Германія — то сей спосіб писання зовсім добрий, бо ті слова читаються: педагог, географ, легенда, пропаганда, Германія. Та коли напишуть: Гегель, Гагенъ, Гейне, Гете, Гауферъ, Копенгага — то сей спосіб писання вже злий тому, що ті слова Москалі читають: Гегель, Гаген, Гейне, Гйоте, Гауф, Копенгага, — а їх треба читати: Гегель, Гаген, Гайне, Гете, Гавф, Копенгага.

Придніпрянці, перейшовши московську школу, наслідують зовсім непотрібно Москалів і пишуть: Гете, Гаген, Гергарт Гауптман, негативно, педагогика, гегемонія, гімназія, легенда, мітінговий оратор, оригінали, геній. Інші побіч з уживають також ъ, але не там, де треба, бо пишуть: глузувати, геральдика, гербовники, гербарі, гармонія, Гейне, ігумен, гіпотеза, ангел, єгипетський. Отсе баламуцтво походить звідси, що Придніпрянці оглядаються занадто в правописи на Москалів і не можуть стати на самостійнім становищі. А тимчасом правило, де писати з і ъ, зовсім просте: В чужих словах пишеться з там, де в оригіналі чути з, а ъ там, де в оригіналі чути ъ. Виімок творять тільки давно прийняті і давно зукраїнчені слова, в яких пишеться з навіть тоді, коли в оригіналі чути ъ.

Вправді дехто може відповісти, як уже відповідав на давнішні мої правописні замітки, що се правило непридатне для сільських школярів і для селян. Та я сим не журюся. Ні сільським школярам, ні селянам не сором не знати докладно літературної мови і наукової правописи і вони на всім світі мають такий привилей, що пишуть по своєму; та сором не знати їх — інтелігентови з середною або висшою освітою, тому повинен опанувати їх цілковито, особливо коли хоче писати для інших.

Петро Чулий.

Москалі на Україні.

(Паралелі).

На Україні летється кров. Шаліє червоний московський терор.

І в мізку, охопленому жахом, що гине під кривавою сокирою цвіт нації, її найбільш тривкі, міцні паростки, встають картини з недалекої минувшини, коли там панували Москалі иншого забарвлення — чорного, а не »демократично-соціалістичні« демагоги.

Про те, що творять червоні Москалі сьогодні на Україні, говорити нема чого, бо воно твориться тепер, в сей час, а фактів не перечеислиш. Правда, чуються голоси, що сеж не »правдива« Москва, та чи се так? Чи дійсно Москалі лише »страха ради« пішли на Україну служити червоному божевільству, з яким московський народ не має нічого спільного?

Щоб дати на се відповідь, перекиньмо лише дві сторінки з недавньої минувшини.

На півдні України йде горожанська війна, чужа для українського народу... Там борються одна проти другої московські армії: червона та чорна. Кожда з них, непримиримо ворожа Україні, хоче використати її в своїх цілях... Народ за ними не йде, а тому падає жертвою їх помсти... Що творили і творять у нас червоні, писалося багато і ще писатиметься, тому не станемо спинятися на сьому, а відновимо те, що почало забуватися, те, про що мало говорили. Для сього підіймімо лише маленький крайчик чорної завіси і наведемо деякі факти, вміщені у брошурі »Витяги з документів¹⁾, які в оригіналах хороняться в Головному Військово-історичному Музею-Архіві»,

Відомости подані за 1919 рік про армію »добровольців« — Денікіна. Про ту армію, яка »под просвещенним покровительством« Англії повинна була принести мир, спокій і порядок у Росії, та »возсоединить ее«.

...»Командував гвардією генер. Моллер — людина жорстока з бандитським характером — читаємо там. — Підчас відвороту був страшний погром Жидів у м. Черкасах (відзнач. полковн. Максимович). Тодіж по дорозі забрано у селян фіри з кіньми, потім селяне відбивались і тікали, зрікаючись своїх коней. Провадилась мобілізація, за коні платили совітськими грішми. Знімали з селян серед вулиці чоботи й кожухи, брали контрибуції«.

¹⁾ Рапорти тих, що служили в армії Денікіна, зібрані Укр. Ген. Штабом.

...»Посад Висунськ в сей час бомбардовано гарматним огнем відділу генерала Скларова: стрілянина стихла на другий день. Я в сей день взяв відпуск і поїхав у містечко, бо я там мав родичів.

»Під той час у містечку¹⁾ творився погром; все майно, що можна було взяти, вивожено в м. Миколаїв, де продавано, а таке, як хати, повітки, клуні, молочений хліб і не молочений палено; молодих людей мужеського полу убивано, жінок насилувано і тільки те майно вціліло, яке духовенство містечка встигло захистити; із 2500 дворів лишилося не більш як 500. Після сього випадку був наказ генер. Слацова боротися з бандитизмом безпощадно, включно до нищення цілих сіл«...

Наказ Слацова нічим не різниться від такихже наказів Раковського, Буденного, Фрунзе, Котовського і т. д. Для тіснішої єдності московських армій сам Слацов, раніше заклятий ворог червоних, виїхав у Москву на службу до них...

»Також забрано коні на Херсонщині в селах: Грушівка, Маряньське, Воронцівка, Осокорівка, Качкарівка, Сидівка, Видчина, Новопетровка і Константинівці«...

Забрані коні — основа селянського господарства, основа селянського добробуту! Треба підкреслити, що всі ці села найзаможніші на Херсонщині і деякі з них мають населення понад 10—12 тисяч люда.

...»По наказу генерала Слацова у м. Єлисаветгороді повішено 12 чоловік на площі перед будинком кавалерійської школи; тіла повішених, згідно з наказом, не здіймано на протязі трьох діб. Над одним із повішених висів напис: »Петлюровець, комуніст, бандит Андрей Стратієнко«, над другими — »его адиннадцать памошніков«, яких прізвищ не пам'ятаю«...

А. Стратієнко, ідейний народник, народний учитель. До соціалістичної партії (Укр. Соц.-Револ.) прилучився лише по революції. Горячий патріот-націоналіст завжди стояв на правому крилі партії і не задумуючися жертвував соціалістичними догмами в ім'я національної ідеї.

В самім надпису Слацова стоять поруч два поняття, з яких одно виключає друге: »Петлюровець і комуніст«. Тому їх треба читати: »ідейний український націоналіст-патріот«.

...»В Баштанці повішено 17 осіб, а розстріляно й порубано більше 100 осіб. Із сих сіл 42-й Донський козачий полк і 8 лубенський гусар-

¹⁾ Автор помиляється: не містечко, а посад Висунськ (історична назва, яку й тепер населення там і навкруги вживає, се „Батурино“). Населення в ньому сягає до 12.000 люда, з них жидівських родин близько дві десятки. Заснували сей посад козак Батуринського полку, що після полтавської трагедії тікали з Мазепою. Все населення свідоме українське, серед якого й досі живуть старі козачі традиції. — П. Ч.

ський полк виступили на Кривий Ріг: по дорозі біля села Костромки розстріляно 236 українських повстанців, захоплених у полон підчас бою між с. Костромкою і м. Ново-Воролцовкою. Розстріли і грабіжі переведжено майже в кожному селі. Після захоплення з боєм ст. Долгінцево розстріляно більш як 100 осіб махнівців. На другий день по захопленні Кривого Рогу пограбовано у мирного населення не тільки худобу, вози й коні, а навіть забирали рядна і знімали рушники з образів; забирали все, що можна було перевести на гроші або самогонку. При відвороті Денікинської армії вона майже усю дорогу грабувала селянство, а відділ полковника Салікова робив погроми і грабежі над жидівським населенням в п. Березнеговатому¹⁾ на Херсонщині; 42-ий Донський козацький полк полков. Гумілевського робив погроми в м. Масківці, Томашполі, Копай-Городі, Мурованих Курилівцях і Вербівцях на Поділлі.

...»Генерал Осовський і генер. Шевченко, дивлячись на грабунки, реготалися. Генер. Осовський казав, що — нехай прийдуть большевики та побачать, що ми уміємо ще красше від них грабувати... По приході до польського кордону всіх підводчиків прогнано, а їх коні з возами пігнано до м. Гусятина, де всі коні здано польській владі і одержано квіти, за які в таборі Стрількові виплачено їх власникам по 3 тисячі м. польських за кожду коняку«...

Так читаємо й читаємо без кінця ті документи, списані численними свідками, про пограбовання українського населення, нищення його добробуту, знущання над ним. Перед очима тільки й мерещать: розстріли, шибениці, насилування жіноцтва, грабіжництво, руйнація, вбивства, пожежі...

І один факт страшнійший, ганебнійший за другий!

Збираються вони до купи, нанизуються один біля другого і з них виринає страшний образ страждань українського народу під московським монархічним чоботом, а як апотеоза походу на Україні жорстокої чорної орди встають перед очима чотирнацять шибениць на ст. »Помішна«, на яких Денікинці повісили чотирнацять молодих жінок за те, що їх чоловіки буди козаками в українській армії.

Цікаво, що коли подивитися на мапу голодного району на Україні, то побачите, що голод саме в тих межах, де від 1918 року українська армія ні разу не була.

Народ вкинуто в пекло найбільших страждань, у пекло, якому імя є лише одно страшне, жорстоке: »Голод«! тільки там, де останніх чотири роки панували виключно московські окупаційні армії. Перше

¹⁾ Жидівська хліборобська кольонія Нагартава, дворів 400–500. — П. Ч.

підготовлення ґрунту для голоду зробила Денікинська армія, зруйнувавши і розграбивши селянське господарство, та армія Вранґля, що продовжувала ту руйнацію й вивезла за кордон своїм »покровителям« рещтки награваного в українських селян збіжа.

Червона армія — се ті самі Слащови, ті самі Моллери, — лише докінчили руїну своїх товаришів-противників.

Так! для українського народу нема й не було двох московських армій, а була лише одна »московська«, що нищила і нищить, руйнувала й руйнує його. Навіть незаконний (бо син не православної) »блюститель російського престолу« Кирило у своєму »монаршому маніфесті« стверджує се, кажучи, що »нет двух русских армий«... Червоні і чорні вожді »русских« армій, та ідеолоґи її брутальности, грабіжництва є одночасно й ідеолоґами московського імперіялізму, що творить єдиний кривавий фронт проти українського народу.

Для українського народу нема двох, чи трьох рідних московських ідеолоґій, московської експанзії і метод переведення її в життя, а тому для нього нема двох — чи трьох, або й більше московських ґруп, які створилиб там силу, що кермуючи своїми арміями, направлялаб експанзію Москви в иншому напрямку, або переводила її в життя иншими методами, а не насильством, розбоем і руйнацією України.

Та перекиньмо ще одну сторінку з недалекої минувшини.

У бувшій Росії — весна революції... На руїнах старого деспотичного ладу народи бувшої Росії святкують велике свято революції:

Там »рівність, братерство й свобода!« — чується пісня волі звідти...

На старому царському престолі сидить »русская революціонная демократія«. Вся влада в руках її. Право карати й милувати в руках її. Вона стала повноправним наслідником спадщини царату, а тому й має право, те чи инше зі спадщини скасувати, розбити, знести, замінити новим і т. д. Багато вона дечого зруйнувала, відкинула зі старої спадщини, але... але не відмовилася від старого царського »наследія« бути єдиним, безконтрольним »Всеросійським« Національним Правительством.

»Росія должна бить єдиной, великой, могучей і сільной« чуємо ми слова з уст проводира »русской« революції А. Ф. Керенського у Кліві на залізничному дворці і в унісон йому вторить другий провідник »русской« демократії С. Н. Церетеллі: »Ми не останемся принесті в жертву целому часть«...

»А в Якутскую область не хотите!?!« — чується погрозливо-запитуючий викрик із лав московської демократії у Петербурзі в 1917 році на »Всеросійській« демократичній нараді у відповідь на домагання автономії Центральною Радою. Українська Центральна Рада оголошує перший свій

універсал і у відповідь на нього «Всеросійський» уряд видав відозву до «Громадян України», якою має на меті дезорганізувати український національний табор, закликаючи український народ чекати «Всеросійського Учредительного Собранія», а тому не йти за своєю демократією. Таку саму відозву повторили в 1919 році Троцький, Денікин і Врангель, тільки в іншій редакції.

Визволене з деспотичних ланцюгів національне життя українського народу бе нестриманим джерелом, проявляючи себе у всій широті, а в центрі самої України сидить агент «русской» соціальної демократії, член партії російських соціал-революціонерів Оберучев, який веде, на директиви із центру, боротьбу з українським національним відродженням.

Не спиняючися перед жадними засобами, він, за діяльність якого відповідає партія російських соціал-революціонерів у спілці з політичним комісаром російським соціал-демократом Кирієнком, за котрого відповідає знову російська соціал-демократична партія, спирається у своїй боротьбі на прислужників старої охранки і провокаторів, як Геровські, Будиловичі, Яворські й інші та на реакційні полки донського козацтва, а також «лейб-гвардії кірасірів Его Величества», як називали себе ці полки і по революції. Агенти російської соціальної демократії замордували у Києві полуботківця Бугайова і Білика, застріливши їх «при попитке біжать».

Перший український полк гетьмана Богдана Хмельницького при відході з Києва на фронт обстрілюють кірасири.

Призначається слідство, і тут виявляється, що обстріл зорганізували підручні с.-рев. Оберучева і навіть сліди ведуть до... та тут приходить наказ із ставки припинити слідство, а російське революційне правительство се протизаконне, протиморальне розпорядження санкціонує.

Сим розстрілом пролита кров сотні українських козаків. Шістьнадцять чоловіка лягло холодним трупом, а на могилах їх насміхається «російська» революційна преса, йдучи одним фронтом і в тісному контакті з «Кієвлянином» Шульгина.

Вониж українські «націоналісти»! Вони — сі 16 молодих вояків, бачте, українські «шовіністи», а тому й дезертири, злочинці і т. д., — чуються голоси з уст «російської» демократії.

З усіх кінців України і бувшої Росії: з далекого Сходу, Сибіру, Туркестану, Кавказу, холодної Фінляндії, з усіх кінців, де тільки билось одно живе українське серце, до Петербурга, Києва, Ставки пливуть тисячі горячих протестів проти злочину, проти самого Оберучева. Всі вони домагаються вияснення правди, вияснення винного у пролитті української

крови в тім самім часі, коли ще лунають святочні дзвони празника Революції.

Вони вимагають усунення з Київа Оберучева!...

Але »Всеросійське Правительство« і »русская« демократія не чують того протесту і всі телеграми, всі заяви, постанови, резолюції топчуть спокійно, з холодним призирством, своїм революційним чоботом...

Тож голоси націоналістів... Тож голоси шовіністів... Тож голоси тої »псевдо-революційної демократії«, що борючися за національне визволення свого народу, яке вона вважає обовязковою передумовою соціального визволення, розбиває єдиний фронт »Великої русскої демократії«, розбиває і розвалює стару тюрму народів Росії, яку ми мусимо зберегти, як »наслідіє царского престоло«. Ось що підкреслює см жестом революційний Петербург.

Оберучев, Кирієнко і всі їх чорносотенно-охранні агенти, та »младци лейб-гвардії киярсіри Єго Величества« залишаються »обласканими« »Єго Імператорським Велич...«, чи то пак »Всеросійським Временним Правительством«, а над українською революційно-соціалістичною демократією; над провідниками українського щиро-народнього національного руху заноситься рука їх московських »товаришів« соціалістів, московської »братньої« демократії. Тимчасовий уряд видає закон з 2-го серпня 1917 року, по якому тяжко мусять бути покарані ті, що »разрушають Росію«.

Обурення українського народу за злочинно пролиту його горячу кров росте, шириться... Від своєї революційної демократії, від своїх національних провідників він жадає рішучих заходів для забезпечення його прав на національну волю, добутих революцією а в Петербурзі міністри-соціалісти ставлять на дневний порядок аренгування провідників того самого народу за зраду ними централістичних ідей, за зраду »Великої Єдиної Росії«.

Тільки власне хитке становище і швидке повалення Петербурзького уряду не дало докінчити затіяного ним діла розправи з українською соціально-революційною демократією, розправи з національними провідниками українського народу, першим вістунюм якої була кров Богданівців.

Большевики ідучи шляхом тої самої льогіки, що й »добровольці«, довершили се діло і довели український народ, українську інтелігенцію до ляхів Чека і »стенюк«, до »контр-розвідюк« та шибениць »руссюк геноералюк«.

Найтяжший період української визвольної боротьби се — 1919 рік. Українська армія й останки української інтелігенції загнані в »чотирикутник смертюк« на Поділля й Волинь.

При владі стоять українські соціалісти-революціонери і соціал-демократи, а товариші їх по інтернаціоналу, «руські» соціалісти революціонери звертаються в той час до Міжнародного Соціалістичного Бюро з меморіалом, зверненням проти української національної боротьби. Вони закликають соціалістів світа зрадити своїх товаришів українських соціалістів і віддати їх на знищення червоної і чорної реакції, блокуючи їх, і не тільки позбавити їх власної моральної підтримки, а й перешкодити реальній підтримці іншими групами.

У Харкові більшовики інсценізують процес проти українських соціалістів-революціонерів, а їх «товариші»-соціалісти за кордоном майже навіть не згадують про сей «процес», бо то «дрібничка», бо то судять московські централісти більшовики українських сепаратистів...

На разі активний протест України проти Росії здавлено, але певно, що при першій нагоді наш народ знову повстане до активнішої боротьби з чужинецьким гвалтом.

До боротьби не з червоним, не з білим, не з чорним терором на Україні, а до боротьби з московським терором, з чужинецьким пануванням.

В сій тяжкій, накиненій йому національній визвольній боротьбі український народ не зважає на партійні і класові угруповання свого національного ворога, він не може й не повинен сього знати так само, як його національні вороги теж сього не розрізняють, а лише прагнуть використати у своїх цілях сі штучні угруповання на його однородному національному тілі.

Лише коли зрозуміємо се, — лише тоді під звуки розстрілів у льохах Чека і біля «стенкі», під гарматний гуркіт розстрілюваних сіл, в огні пожежі українських слобід, викується моноліт української нації.

О. В.

Осінні рефлексії.

Листопад — се особливий місяць для нас. На сей мрачний осінній місяць припадають найсумніші дати нашої історії. В листопаді залишив облогу нашого міста Хмель; у листопаді взяли зрадою війська царя Петра гетьманську столицю Батурин, вирізуючи її залогу і населення; в листопаді — в наші часи — проголошено «федерацію» України з Росією; листопад 1921 р. був свідком останнього поки що збройного пориву нашої нації проти Росії; 5 листопада 1916 р. з'явився маніфест Франца Йосифа про »Sonderstellung Galiziens«; початок страшних подій, що перебував край чотири роки тому, припадає також на сей самий місяць, рівнож як і остання розправа, і останні вибори.

Немов грудка землі на свіжу домовину, падає на нашу землю поживкле листопадове листе, збуджуючи забуті спомини, смутні рефлексії.

Чи сі рефлексії дійсно лишлися нашою одинокою потіхою в сі прокляті часи? Зневіра певно дасть потакуючу відповідь на се питання, але не холодний розсудок! — Згадаймо все, до чого прикута була наша увага в останні дні. „Такого не було ще ніколи“, кажуть одні, і з тривогою дивляться в будучність, хоч для дійсної тривоги за націю нема жадної причини. Перекиньмо картки історії, викличмо в пам'яті ентузіастів італійського відродження, понурі фігури Шпільберзького замку, або — Роджера Кеземента і тих, що пішли з ним. Який проблеск надії міг лишатися жертвам австрійського володаря Італії, посадженим у камінні мішки, з яких був один лише вихід — смерть? Боротися з імперією, о яку поломали зуби обидва Наполеони? Якої гаслом було горде *Austriae est imperare omni universo*? Здавалося верхом божевілля пориватися на цісарство, що окружило свою столицю трупами вільних колись націй. Здавалося, що Данте, Маккіявелі, Канова — все се був лише чудовий сон приспаної насильно нації, якій не судилося вже ніколи широко відкритими очима глянути на світ. Тимчасом... сон став дійсністю, а дійсність сном: Італія, що була для Меттерніха лише «географічним поняттям» оспорює провід у романським світі в старій Франції, а італійський король на знак особливої ласки жертвує вільний притулок вигнаному зі своєї роздертої імперії останньому Габсбургові, наслідникови колишнього пана Льомбардії і Венеції.

Кеземент! Сторонні обсерватори не знали, до якої групи зачислювати його: до героїв чи блазнів? Бо чейже нормальному чоловікови не могла впасти до голови думка — іскрою, кинutoю в ліси його зеленого острова

пустити з димом новітній Рим, — Британську Імперію. А всеж заледви кілька літ по смерті сього »блзня« капітулював »новітній Рим« перед його тіню.

Чи наш casus можна рівнати з обома висше згаданими? Чи може маємо діло з силою, що дивує світ своєю цивілізацією, енергією своєї раси, чудесами соціального устрою, справністю державного механізму? Досить поставити сі питання, щоби на них відповісти. Досить поставити їх, аби побачити, чи мають рацію ті, які кажуть, що пориваємося з мотикою на сонце. Та сила, з якою маємо діло, може бути облудна, як колись віденський Бальгавспляц, брутальна як льондонська Довнінг-стріт, але ніколи — така консеквентна й міцна, як перша, така безоглядна та імпонуюча, як друга. А головне, чи ж можна рівнати загальну політичну атмосферу, в якій розвивалися в мин. віці там ті, і ту, в якій повставала — ся? Віденський конгрес, перемога монархічної реакції над визвольними змаганнями народів, ослаблення обох суперників Австрії—Франції по 1815 р. і Росії по 1855 р., така була атмосфера, якою дихали мученики Шпільберга, яка забирила їм тіль надії на успіх їх справи. Версайський мир, що незмірно зміцнив становище Великої Британії, упадок одинокої можливої протекторки ірландських змагань — Німеччини, — така була атмосфера, в якій довелося жити й ділати наслідникам Кеземента, яким мусіло здаватися, що земля усувається їм під ногами. — Чи сі обставини — подібні до тих, серед яких живемо ми? Адже живемо в добі, коли величезної вибухової сили набрала ідея самоозначення націй; коли держави національностей стали нісенітницею; в добі, коли колишні тюремники Шпільберга опинилися на острові Мадейрі; коли ангорські різники свавільно роздирали версайський »священний союз«; коли недотепні базілеуси тікали перед націями, які вони хотіли уярмити; коли божі помазанці салютували »чорним сорочкам« фашистського Фра Дявольо; коли в рух прийшли маси і коли так багато залежить від них! Ні, в таку добу нікому не заімпувала би навіть страшніша сила, як та, яку Бог і теперішні пани світа поставили перед нами.

Який би зворот не прийняли справи, ледви можливе щось, що зігнуло би націю. Може розюшена вулиця, як колізейська юрба *pollice verso* жадати смерти повалених глядіаторів, ніколи їй не вдасться почути з їх уст признання її перемоги; тривожний знак для неї, ознака безсплості її сили.

Але вона є безсила не лише там, де апелює до сили, а й там, де кличе до культурної боротьби, до вільної конкуренції. Візьмім один із фактів, що інтересували нас минулого місяця: вибори. Там, де їх не мали робити, їх не роблено. Там, де їх робили, на Волині і Холмщині,

їх наслідки викликали гістеричні напади обурених оборонців «ладу і порядку» від «Слова» до «Курера Поранного». На Волині не вийшло ні одного одніського не-Українця, навіть у Холмщині перейшли українські посли. Центр в соймі щез, «Słowo Polskie» оплакує навіть зненавиджений К. Р. К., Роман Дмовський накликає до поміркованости і до право-лівого порозуміння і всі зі страхом дивляться на «блѣк нац. меншостей», що готов бути «язичком у ваги» в соймі. Домагаючись касації волинських виборів, вони рівночасно признаються, що їм не збудувати того, що хочеться, ні *vi*, ні *consilio*; що не можуть прийняти ні наше *non possumus*, ні нашу згоду на ідею «państwa praworządneho»; що піднялися розв'язати задачу квадратури кола.

Англія змусила наренгі своїх Ірландців залишити політику неґації і бойкоту, застосовуючи засади демократії і національної рівноправности — і перемогла кризу. Царська Росія знищила демократію і довгий час панувала над своїми «іногородцями», не вважаючи на неґацію рос. державної думки.

В випадку, що ним ми займаємося в сій статті — ні одна, ні друга система не дають і не дали би бажаних наслідків. Чи їх автори думають, що існує ще якась третя?!

В своїй ідіотській зарозумілости робить «Kurjer Połannu» дотепи, що нам, ніби прийшов каюк, бо існує лише «trójwumiarowe państwo sowieckie» та «trójwumiarowe państwo polskie», а для нас, мовляв, «rozostał już tylko wymiar czwarty», як осідок нашої держави. — Се правда, але в тім нема жадної потіхи для бельведерського органу!

Чи він не зауважив, що в одній із сих «trójwumiarowych» держав доляр = 16.000, а емісія банкнотів виносила 31. X. 1922 року 579.972.769.425·50 на її валюту, а в другім 1.164.000.000.000.000? Чи йому не відомо, що «гідра», з якою обидві вони борються, як тільки вичерпані переможці роблять павзу — знову підносять свою голову, щоби влізти в кооперативи, автокефальні церковні братства, «Просвіти» і навіть «комнезами» та «комсомоли» — там; щоб голосованнем на блѣк — на півночі, абстіненцією — на півдні, — тут, дати новий доказ своєї солідарности і неприступности чужим впливам?

А зрештою все зглядне в наш вік. Айнштайн твердить, що час, то властиво бляга, а старий Каміль Флямєріон касує всяку різницю межи вчора, нині і завтра. Що як застосувати їх теорії до політичного світа? Що, коли пригадати собі, що лише вчора Польща була такою самою державою «четвертого виміру», яка жила тільки в головах кількох фантастів, а тепер, як з гордістю вказує вчорашній мешканець «привислянського края» — стала «trójwumiarowym państwem»? Що, коли пригадати, що російська імперія, яка обіймала Фінляндію, Есто-

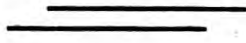
нію, Латвію, Литву, Польщу, — вчора була »trójwymiarowe państwo«, а нині перейшла в фантастичне царство »четвертого виміру«?

Пам'ять філістрів така сама коротка, як і їх інтелігенція. Ми є нацією »четвертого виміру«? Нацією в ідеї? — Нехай і так! Але є ідея, коли до неї привязані маси, може стати в своїм діланню більш реальною силою, ніж ті »тривимірові«, з якими вона бореться. І власне ніщо нас більше не переконує про реальність сеї ідеї, як засоби, якими її поборюється. Сі засоби цілком не є »четвертого виміру«. І коли їх застосовується так, як се робиться в нас, то се хіба свідчить або про те, що ті, які їх застосовують, є божевільні, бо борються з привидами, з уроєннями власної фантазії, або — що ідея, з якою вони борються, є більшою реальною силою, ніж їх, що існує *propterea gratia* в часі і в просторі.

Події, що були злобою дня в минулім місяці, не минуть безслідно. Як у світі фізичнім, так і в світі психічнім обов'язує закон збереження енергії. Теплова енергія не раз переходить у механічну і навідворот. Психічне напруження щойно минулих днів не мине марно. Воно втворить ту горячу атмосферу, в якій гинуть бацілі угоди й звіри; в якій, як у нагрітій горячим повітрям теплиці екзотична квітка, ростиме та велика ідея, про яку стільки разів, зриваючи пожовкле листе, співав нам листопадовий вітер, і там у Києві, і тут.

Осінні спомини є звичайно сумні. Але не такі осінні рефлексії року божого 1922-го. Поки ми не зачнемо говорити про свободу без ентузіазму, а про рабство без жаху, над нами не перейдуть ще так легко до денного порядку.

Се можливо одначе під одною умовою: коли вдесятеро збільшимо суспільну карність та коли вороже правило *divide, ut regnes*, не обходитиме тріумфів серед нас...

БІБЛІОГРАФІЯ.

Володимир Павлусевич. »З пісень кохання«. Відень, 1921. Наклад Літерат. Інститута »Українська книжка«. Ст. 134, мал. 8^о.

Перед нами невелика збірка поезій В. Павлусевича з досить примітивною обкладинкою роботи Івана Крушельницького. Коли зовнішній вигляд книжки з артистичного боку нагадує більше лубок, то сама збірка поезій заслугує на те, щоби на ній спинитись. Поет навізує свою творчість до тієї славної традиції української поезії, яка з часів »Зівялого листя« Франка набрала такого глибокого поетичного значіння в українській творчості взагалі, що стала поруч із поетичною творчістю на громадські теми. Збірка поезій В. Павлусевича в залежності від етапів розвитку самого почуття розбивається на чотири циклі: »Квіття«, »Кохання«, »Страждання«, »Рівновага«. Перший цикл об'єднується певною символікою кохання:

Ах ті маки – це полум'я,	А в очах твоїх блаватів
Що на твоєму личку, зоре,	Ціле море (9).
Вся радість, весь кохання біль,	
.	є
У китичці моїй (10).	

Ходить нічка на подвірі	Ой ті квіти срібні, срібні,
І у шибку дише	Студінь в них крижана –
Та квітки у срібнім шпірі	Гей, якіж вони подібні
На віконцях пише.	До тебе, кохана! (14).

Поет навізує своє почуття через певні образи народньої символіки до об'єкту свого кохання. Зароджується любов, а з нею і тривога поета. Цикль »Кохання« складає найбільшу громаду поезії П-ча. Коли у попередньому циклю поет кохається більше у символах свого почуття, а образ коханої лише прибирає поетичні форми, то цикль »Кохання« вже змальовує через попередню символіку саме почуття поета.

І образ коханої повстає у весь свій зріст: і його вже поет підносить до символу свого почуття:

Не вже-ж ніхто не знає з вас	Усе, що гарне в світі є,
Коханої моєї?	Відбилося у неї.

Ви бачили буйні лани
Злотиюї пшениці?
Ота пшениця хвилями
Лягла їй на очиці.

Ви знаєте, як мак горить
Червоними квітками?
У неї маки зайнялись
Горючими щічками.

Ви зустрічали серед піль
Волошки в спілім житі?
Вони цвітуть в її очей
Глибокому блакиті.

Аж ось вона сама іде —
Погляньте, що за врода!
Немов на личку розцвіли
Усі цвітки города (18).

Поет конкретизує свій любий образ через поетичні фарби, і повз нас у справжній мистецькій красі проходить дівчина, символ любовної лірики поета на висоті його почуття.

Але ся краса, ся »роскішна квітка«, що зародила глибоке кохання в душі поета причинилася і до його страждань, до туги, бо поет знайшов »у серці в неї« не відгомін свого кохання, а лише »лід« і »срібний сміх«. І поет від туги вяне, »мов трава« і »надію вже останню сніг вкрива«.

З семи настроями поет переходить до третього циклу творів, головна тема яких »Страждання«, а воно

Родить знов невтішне горе
Й безталанній пісні (86)

і приводить поета до »зневіри«.

Нарешті поет переходить останню стадію свого любовного чуття, коли воно як щось минуле переходить у спомин, коли досягається душевну рівновагу.

Отже такий круг поетичних рефлексій виявив П. у своїй збірці. Сей круг від поетизовання любого образу, свого ліричного чуття, через страждання від кохання нещасливого, від зневіри до рефлексійного заспокоєння — виявив цілу гаму суб'єктивних рефлексій поета. Правда, в такій послідовності розвитку любовного чуття в українській поезії нам не раз уже приходилось зустрічатися. Франко, Вороний — ось ті красні піоніри подібного поетичного виявлення. І поетична символіка любовних рефлексій в поезіях Павлусевича набрала вже традиційних форм. Правда, її висока вартість у тому, що символічні образи квіток, листя і м. и. суть символами і народньої лірики. — Найбільш цікавою, найбільш цінною рисою в творчості П-ча є поетична безпосередність його настроїв; поетичні образи, символи його рефлексій прості, навіть примітивні; гномічність його лірики місцями здається навіть наївною: але в сій простоті, в сьому поетичному примітивізмові, в сій наївності ховається і найбільша краса його лірики.

Хиба не віє красою, творчою майстерністю вірша, від такого поетичного твору:

Побіля мого дому
Городчик є з квітками:
Як легіт дме, ті квіти
Хитають головками.

Хитають, мов би кажуть:
»Гей ти, виходь-но з хати!
Нас треба задля когось
У китичку нарвати«.

А я до них вихожу
І так їм повідаю:
„Для кого вас нарвати
Я знаю, добре знаю« (7).

Другою коштовною рисою поетичної творчости П-ча є його замишування в народній символіці, в народній ритміці та поетичній інструментації. Ся остання риса може і причинюється до виявлення тої поетичної простоти і шляхотности, яка відчувається в його творах.

Гей, дівчино, я не знаю,
Що я вдію... (28).

Гей, я знаю, добре знаю
Що нема між нами броду (35).

Гей ви, трави, гей шовкові
Розстеліться по шляхові.

Таких прикладів можна набрати надзвичайно багато. Пісенний характер їх структури із чисто народніми закличками: гей, ой, ах і т. п. надає їм тої поетичної безпосередности, тої поетичної краси, якою так богата українська народня пісня. О скільки ми знаємо, збірка Павлусевича є першою в його поетичному доробку, але се не шкодить бачити в ній справжній талант, відчувати, що їх автор є надійний поет, який, коли не порве з поетичними творчими традиціями українського народнього генія, коли поглибить свої студії в напрямку розроблення поетичної інструментації та архітекτονіки, звільниться від примітивізму поетичної форми, то тим лише виявить поступ у своїй творчости.

Л. Білецький.

А. Кащенко. »Зруйноване гніздо«. Повість з часів скасування Запорожської Січі. Видання 3-тє. Українське Видавництво в Катеринославі. Катеринослав-Ляйпціг. 1922. Ст. 108, 16°.

А. Кащенко. »На руїнах Січі«. Історичне оповідання. Видання шесте. Укр. Видавництво в Катеринославі. Катеринослав-Ляйпціг. 1922. Ст. 14, 16°.

Вже стільки разів говорилося й писалося у нас, що наша література дуже вбога на історичну белетристику — як раз на той рід літературних творів, що так потрібний для громадянства, що переживає національне відродження. За останній десяток-півтора років, правда, появилсь у нас аж кілька письменників, що почали спеціально писати повісти й оповідання з історичного життя. Вони не претендують на

особливу художність: їх завдання — дати патріотичну лектуру для молоді й для широких мас читачів з народу, знайомити їх з героїчними моментами рідної минувшини. До таких письменників належить передовсім покійний Адріян Кащенко. Він написав цілу низку історичних повістей і, треба сказати — знайшов свого читача: доказом цього хоча б багато видань, одно за другим, і то в дуже значному накладі, його повістей та оповідань. Сі твори Кащенка не можуть задовольнити вибагливий літературний смак, вони наївні не раз що-до психології своїх героїв, штучні здебільшого що-до своєї композиції, але коли підходити до них з міркою історичної популяризації, то ся Кащенкова *patriotica* виглядає не так уже й мізерно. Її дійсний ширий патріотизм, горяча любов до рідного краю, до його минулого, благородний ідеалізм і раз-у-раз гуманна тенденція, все те робить твори Кащенка дійсно цінним придбанням нашого популярного письменства, або краще сказати — спеціально літератури для молоді. Треба ще зазначити, що загалом історію знає Кащенко добре, а історію й побут Запорожжя особливо, так що неправильностей і неточностей, таких, що трапляються часто в інших популяризаторів нашої історії, у нього майже не зустрічаємо.

Серед писань Кащенка є одно, а саме повість «Зруйноване гніздо», котре відзначається певною літературністю. Не дурно воно появилася свого часу вперше на сторінках «Літературно-Наукового Вістника». Трагічний епізод з часів руйнування останньої, т. зв. Нової Січи і закріпощення Москалями місцевої козачої й селянської людности — змальовано яскраво і часом з ознаками справжнього артизму. Читается повість із великим інтересом і її можна сміливо рекомендувати не тільки «для молоді». Катеринославське видавництво зробило дуже добре, що випустило тепер нове видання сеї гарної повісти, — вона знайде свого читача й на еміграції і в краю.

Слабша річ і що до композиції й що до виконання — се нарис «На руїнах Січи» — історична фантазія, де авторови, що одвідує місце старої або Чортотлицької Січи, увижається картина руйнування її Москалями в 1709 році. Та проте й се оповідання буде прочитане не без користі в певних кругах публіки, особливо молоді. А що воно вже придбало собі популярність, свідчить самий факт шостого його видання.

Обидві книжечки видані дуже гарненько і роблять приємне враження своїм зверхнім виглядом, як зрештою і всі інші видання «Укр. Видавництва в Катеринославі».

Д. Дорошенко.

Бандурист. Жах. Збірка оповідань. (Бібліотека «Українського Слова», ч. 3.) Берлін, 1921. Стр. 32, 8^о.

Бандурист — се псевдонім одного з молодих українських письменників, що на протязі 1920, 1921 і 1922 років містив у берлінських часоп. «Нове Слово» й «Українське Слово» ряд коротких оповідань і фейлетонів на злобу дня. У повисшій збірці передруковані три такі оповідання: «Жах», «Новорічний візит» і «Зустріч».

Усі вони вихоплені живцем із недавних переживань і, як знаємо, написані на основі оповідань очевидців, що справді пережили «Жах» масового вмирання на Україні підчас боїв між українськими, денікинськими й большевицькими військами і «стрічалися» у полоні із недавніми червоноармійцями, що огнем і мечем нищили нашу Кубань та бачили „Новорічний візит» большевицьких комісарів у таборах інтернованих у Німеччині.

Автор уміє добре оповідати і має безперечно легке, дотепне перо. Що правда, стиль автора ще не вирівнаний і місцями трохи «кучерявий», мабуть через те, що автор поспішав і мало звертав уваги на зверхню форму.

З. К.

Др. Павль Натопн. Народня культура й культура особистости. Шість викладів з німецької мови переклав М. Галущинський. Львів, 1921. Накладом Товариства „Взаїмна Поміч галицьких і буковинських учителів і учительок“. Стор. XVI + 107.

Др. В. Ферстер. Як вести життя? Переклав Юрій Кміт. — Київ — Львів, 1922. Видання української накладні «Нове Життя». ч. 2. Видає А. Окпиш. Стор. VIII + 183.

Др. Остап Макарушка. Наука вихованя. Підручник для шкіл і родин. Львів, 1922. Накладом автора. Стор. 152.

«Виховати нового, внутрішнього чоловіка» — се риса, що характеризує громадянство повоєнних часів. Матеріяльна культура, надмірний інтелектуалізм допровадив людство до повного духового банкруцтва, і його наслідки зависли кошмарно над світом. Так і у нас питанне загальної освіти й виховання відбивається доволі сильним відгомном, розуміється у відношенню до проявів на інших царинах нашого національного життя. Зауважити можна, як щоденна і періодична політична преса присвячує дуже багато місця освітнім і виховним справам. Істнування часописів «Світло», «Письмо з Просвіти», «Учительське Слово» як фахових теоретичних журналів, істнування «Світа дитини», «Поступу», «Нашого Приятеля» — вказують на обставину, як з усіх боків підходять різні сфери до справ першої ваги, а саме освітніх і виховних. А навіть, коли полічити кількість брошур, що відносяться до названих питань, то й тут бачимо, що розмірно творять

вони поважний відсоток всіх інших видань. До цього розряду належать також і три названі в горі твори, яких придбанне мусимо назвати безумовно важним культурним вкладом.

Творець суспільної педагогії Павль Наторп, проф. марбурзького університету, автор багатьох філософічних і педагогічних творів, присвячує свої виклади теорії народньої освіти. Старається повязати ідеї великого швейцарського педагога Пестальоція з засадами суспільної педагогіки і приложити їх до освітньої праці в родині в передшкільному і шкільному віці, а далі до такоїж праці в позашкільному віці. Бажаючи повного розвитку кожної індивідуальності, старається се домагання згармонізувати з вимогами, які ставить громада-спільнота до особня. Глибокі міркування автора нав'язані щирою-сердечною любов'ю до людей, бож не даром бере він за основу своїх поглядів діяльність великого чоловіколюбця Пестальоція.

»Як вести життя?« (Lebensführung) кине серед нашого громадянства певне світло на представника моральної педагогіки Дра В. Ферстера. Нема, здається, ніодного культурного народу, у котрого не було би перекладів творів славного педагога. Тому появу цього твору треба повітати з нетаєною радістю. Легко, займаючо переходить і обговорює питання особистого життя і культурні і суспільні питання. Важне те, що підходячи до всякої справи, хоч найтяжшої і найтруднішої, уміє найти точку зачепу, від котрої може розпочатися розв'язка. Таким чином зроджує в особах довіре, що кожний власними силами може опанувати супротивні хвилі, які загрожують його духовому внутрішньому життю.

Третя з названих у горі книжок, се властиво шкільний підручник. Важний тим, що твір є оригінальна праця, і що він — се перша поява того рода книжок у нас. Додаток у заголовку, що твір також »підручник для родин«, не минається з правдою. Виховання у родині, яко переважний чинник і переважна доба у цілій виховній праці, нагадує у багатьох випадках орку примітивним деревляним плугом. Короткий вгляд у робітню виховної праці дає нам твір проф. О. Макарушка.

М. Височанський.

Paul Zaitsev. L'église nationale ukrainienne. Varsovie, 1922, Ст. 15, 8°.

Брошура П. 3-ва, призначена очевидно для заграничної прощаганди, дає короткий нарис розвитку одної з двох існуючих на Україні церков: української православної церкви. Становище сеї церкви перед поділом Польщі, скасування присудів царгородського патріярха Петром 1-м, боротьба за автокефалію від 1917 року, нарешті церква за совітського ладу. Через брак можливости стежити правильно за життям

Сов. України, стрічаємо в брошурі багато фактів що до церковних справ, досі не занотованих у нашій пресі по сей бік Збруча. На жаль брошура не вичерпує предмету. Так, в історичній частині не знаходимо ніякої згадки про унію, яка колись існувала майже на цілїм Правобережжю до Дніпра. Нема також нічого про ту sui generis автокефалію православної церкви, яку хоче запровадити на Волині й Холмщині варшавський уряд. Відчувається рівнож брак висвітлення внутрішньої історії автокефального руху, ґрунту, на яким він впріс, духового підлога сеї своєрідної реформації на Україні. Здається також, що дані автора про прозелітів, яких автокефальна церква знаходить серед католиків, не оперті на фактах. Що до загальної композиції брошури, то треба піднести особливо одну, сталу хибу нашої заграничної інформації: автори рідко питають себе, для яких властиво кругів пишуть вони? Сюваду слідно і в брошурі З—ва; з усіх чинників, які моглиб бути заінтересовані в укр. релігійній реформації, кождий знайде тут щось, що його від сього руху відвертало би: як Ватикан, так і Царгород (неканонічність вибору автокеф. єпископів), а рівнож і «вольтерянці». Не сумніваюся, що в дійсности так не є: певно, що в автокеф. руху переважає якийсь один загальний напрямок. Сей загальний напрямок, який певно знайде своє pendant у великих світових духовно-релігійних рухах та їх організаціях, — і треба було особливо підкреслити, поминаючи неістотні моменти і апелюючи власне до тих заграничних чинників, яким сей загальний напрямок автокеф. руху особливо симпатичний...

Але попри се брошура, яка вже через свій малий обем не могла вичерпати цілої теми, сповнить своє завдання і зверне увагу чужинців, що на Україні іде інтегральна революція, не лише соціальна, але й політична, і церковна, одним словом революція національна, чого досі не бачуть не тільки чужі, але й деякі свої.

На жаль коректа брошури досить лиха: напр. на одній (7-й) сторінці мал. вісімки стрічаємо аж чотири помилки: changin зам. chauvin, ajors зам. alors, aсја зам. déjà, serwice зам. service, і. т. д.

І. Д.

Богдан Лепкий. Ноктурн. Зальцведель, 1921. Стор. 16, 8°.

Цикль віршів Лепкого п. з. «Ноктурн» друкувався у зальцведельській часописі «Шлях», що виходив у 1919 і 1920 році заходом «Просвітнього відділу Української Військової Місії», і появився потім у цілости в збірному виданню творів Лепкого у Берліні. «Ноктурн» видано чепурненько у великому числі примірників, тому книжечка буде незабаром бібліографічною рідкістю.

З. К.

Календар-альманах «Дніпро» на рік 1923. Під редакцією: проф. Леоніда Білецького і Віктора Завадського. Накладом Українського Товариства Допомоги Емігрантам з Великої України. У Львові, 1923, ст. VII + (25) + 106 + (30), 8°.

Календар Червоної Калини на 1923 рік. Накладом В-ва «Червона Калина». Львів, 1922. Ст. 152 + (32), 8°.

Календар поруч із сонником та молитовником се найпопулярніші книжки, що можуть числити на покуп у Галичині. Коли яка инша книжка мусить лежати роками, поки розійдеться, хоч би була се найкрасна річ найвидатнішого письменника, коли найконечніший часопис ледви дихає, не знаходячи для себе потрібної скількості передплатників, хоч української інтелігенції — священиків, учителів, урядників є вже, Богу дякувати, стільки, що моглиб удержати цілий ряд журналів і газет, — ніодно видавництво не може конкурувати саме зі згаданими висше. Тому й розплодилось у нас так багато календарів — і великих і середніх і малих... Ціла календарна потопа, правдива пошесть. І всі якось дихають, знаходять свого покупця, не зважаючи на свій здебільшого хаотичний уклад та убогий зміст.

І от серед сеї повени календарів, яка заливає наш ринок, знаходимо два, що щасливо вирізняються з поміж інших. Се календарі — «Дніпро» і «Червоної Калини». Обидва в противність до інших мають свою трівку, не скороминушу вартість.

«Червона Калина» — се календар військовий. Його завдання — плекати воєнного духа, піддержувати славні стрілецькі традиції, традиції національної армії.

Виходить він уже другий рік і повний статей, споминів та оповідань із недавнього минулого сеї армії та її героїчних подвигів і трудів на цілм просторі української землі. Зладжений з правдивим хистом і щирою любовю та розрахований головно на широкі народні круги, він дійсно сповняє поставлене йому редакцією завдання. Численні образки, які справді ілюструють уміщений матеріал, а не по дурному забирають тільки місце, як у деяких інших календарях, роблять се видання ще принаднішим. Можемо побажати молодому видавництву як найкрасшого успіху.

Другий гарний календар — се «Дніпро». Хоч він і не має якогось спеціального завдання, якоїсь стисло означеної мети, як календар «Червоної Калини», але всеж се не хаотичний і припадковий збірник, як інші. Ні не зважаючи на те, що альманах емігрантського Т-ва не підпорядкований якійсь одній з гора накинених тенденцій, всеж таки робить він суцільне вражіння.

Всі статі його, не раз дуже далекі від себе змістом, перейняті одним спільним духом, що споює їх у гармонійну цілість.

Се — дух якоїсь вищої інтелігентности, далекої від торгівниці, від базару. В альманаху «Дніпра» нема тандити, «товчка», порожньої фрази дешевого патріотизму. Цілий зміст його — спокійний і річевий, статі писані зі зрозумінням річи й перейняті вищою любов'ю до батьківщини. Є тут і поезії (М. Вороного та В. Самійленка), оповідання (І. Липи, Вол. Кузьмовича і К. Гриневичевої) і спомини Р. Лащенка і А. Маршинського й статі на різні теми — як обох редакторів, так і інших, знамих публіци авторів — Я. Олесницького, В. Садовського, Вол. Гнатюка, Д. Донцова, І. Огієнка.

Р. Лащенко оповідає, як наочний свідок, про таку цікаву подію «Як оббирали Директорію У. Н. Р.», а А. Маршинський подає дуже цікаві спомини з українського життя у Києві в рр. 1884—1888. Добре було б, щоб автор як мога швидше сповнив свою обіщанку, висловлену в статі, що до дальшого тягу своїх інтересних згадок. З цікавістю читається й «Жменька вражінь з Англії» др. Я. Олесницького. Автор дуже вміло підмітив і розказав нам про своєрідні звичаї й обичаї холодного Альбіону, так мало подібні до європейських, а передовсім наших. Як звичайно, блискучо написана стаття д-ра Д. Донцова про будучу Росію. Та й усі інші статі читаються з цікавістю. Здається нам тільки за великою для альманаха стаття проф. Л. Білецького «Українська драма» — вона значно вирізняється своїми розмірами від решти. (Вийшла ся гарна стаття й окремою відбиткою).

Гарний також і зверхній вигляд книжки з прекрасною вінеткою П. Холодного. Шкода тільки, що дуже вже лихий папір календаря. «Дніпро» рішучо заслугує на красний папір, але се вже могло бути поза доброю волею видавців.

У всякому разі редакції належить ся щира подяка за інтелігентно зроблену збірку, яку горячо поручаємо увазі наших читачів.

Вол. Лікаренко.

Від адміністрації.

Просимо П. Т. передплатників надсилати задаток на передплату та замовлення зараз по одержанню сеї книжки, щоб ми могли заздалегідь означити висоту накладу першої книжки, яка появиться з кінцем грудня.

НОВІ КНИЖКИ.

(Просимо авторів і видавців надсилати книжки для зазначування в сій рубриці).

А. Кащенко. Зруйноване гніздо. Повість з часів скасування Запорозької Січі. Видання 3-тє. (Українське видавництво в Катеринославі. Ч. 4). Липськ, 1922. Ст. 108, мал. 8°.

А. Кащенко. На руїнах Січп. Історичне оповідання. Видання шосте. (Українське видавництво в Катеринославі. Ч. 5). Липськ, 1922. Ст. 14, мал. 8°.

А. Кащенко. Мандрівка на Дніпрові пороги. Оповідання. Видання 4-тє. (Українське видавництво в Катеринославі. Ч. 13). Липськ, 1922. Ст. 24, мал. 8°.

С. Русова. Серед рідної природи. Оповідання. З малюнками Ю. Русова. (Українське видавництво в Катеринославі. Ч. 14). Липськ, 1922. Ст. 80, мал. 8°.

Гетьман Петро Сагайдачний. Історичне оповідання. З повісті Д. Мордовця, з додатками й одмінами, переробила М. Загірня. Видано в трєтє. (Українське видавництво в Катеринославі. Ч. 2). Липськ, 1922. Ст. 128, мал. 8°.

Тиміш Хмельниченко. Історична повість О. Рогової. З малюнками П. Холодного. Переказала М. Загірня. Видано в другє. (Українське видавництво в Катеринославі. Ч. 3). Липськ, 1922. Ст. 192, мал. 8°.

Ольга Кобилянська. Сниться. Новелі і нариси. Ювілейне видання з передмовою д-ра Остапа Гршца. Накладом „Української Видавничої Спільки“. (Бібліотека місячника „Промінь“. Літературно-наукова серія. Випуск 2). Чернівці, 1922. Ст. 64, 8°.

Гайнріх Кунов. Як повстала релігія і вірування в богів? Із німецької мови переклала П. Морозиха. (Соціалістично-наукове ви-

давництво „Знаття то сила“). Берлін, 1922. Ст. 180, 8°.

Торговельна кореспонденція. Учебник для торговельних шкіл на Подкарпатській Русі. Написав д-р. Ілько Цьокан, професор Державноґ Руськоґ Торговельноґ Академії в Ужгородї. Ужгород, 1922. Ст. 272, 8°.

Калєндар Червоної Калини на 1923 рік. Накладом видавництва „Червона Калина“. Львів, 1922. Ст. 152 + 32, 8°.

Калєндар-альманах „Дніпро“ на рік 1923. Під редакцією проф. Л. Білецького і В. Завадського. У Львові, 1923. Накладом Укр. Тов. допомоги емігрантам з Великої України. Ст. 32 + 106 + оголошення, 8°.

Хо. Бетховена VII соната. Малюнок. Кременець, 1922. Ст. 20, 16°.

Веснявочка. Збірничок дитячих забав. Уложив Арк. Животко. (Дитяча Бібліотечка. Ч. 3). Кременець, 1922. Ст. 16, 16°.

Галина Липчиця. Леся. Оповідання. (Дитяча Бібліотечка. Ч. 4). Кременець, 1922. Ст. 16, 16°.

Л. Вільшенко. Впфлеємська Зоря. Український вертеп у 3 діях, з 2 інтермедіями. Накладом М. Таранька. Львів, 1922. Ст. 80, 16°.

О. Задума. Мати. Оповідання. Чернівці, 1922. Ст. 32, 16°. Зміст: 1) Мати. 2) Побратим. 3) Кохання.

Prof. Scebedev, L'Analisi della Lingua di Gogol. Genova, 1921. Ст. 77, 8°.

Историкъ и Современникъ. Историко-Литературный сборникъ. Кн. I. Берлінъ, 1922. Ст. Изд. О. Л. Дяковой.

T. Holówko, Kwestia narodowościowa w Polsce. Warszawa, 1922. Ст. 70, 16°.

Накладом Видавництва „Українське Слово“ вийшли досі:

(Ціни від 1. жовтня 1922).

1. Віктор Андрієвський. **До характеристики українських правих партій.** Берлін, 1921. Стор. 24. Ціна 280 Mk.
2. **В 60-і роковини смерті Тараса Шевченка.** Збірка. Берлін, 1921. Стор. 32. Ц. 280 Mk.
3. Вандуріст. **Жах.** Збірка оповідань. Берлін, 1921. Стор. 32. Ц. 280 Mk.
4. Богдан Ленкий. **Незабутні.** Літературні нариси. Берлін, 1922. Стор. 84. Ц. 560 Mk.
5. **Памяти Івана Франка.** Зібрав З. Кузеля. Берлін, 1921. Стор. 32. Ц. 280 Mk.
6. Віктор Андрієвський. **З минулого.** Рік 1917 на Полтавщині. 2 частини. Берлін 1921. Стор. 158 + 212. Ц. 2.000 Mk.
7. **Українська літературна мова й правопис.** Українська Академія Наук. Найголовніші правила українського правопису і Е. Чикаленко. Про українську літературну мову. Берлін, 1922. Стор. 52. Ц. 420 Mk.
8. Іван Котляревський. **Твори.** Том I. **Енеїда.** З передмовою й поясненнями Богдана Ленкого. Берлін, 1922. Стор. XVI + 208. Ц. 1.400 Mk.
9. Іван Котляревський. **Твори.** Том II. **Наталка Полтавка, Москаль Чарівник і Ода до князя Куряніна.** З передмовою й поясненнями Богдана Ленкого. Берлін, 1922. Стор. 112. Ц. 840 Mk.
- 10—12. Дмитро Дорошенко. **Славянський світ в його минулому й сучасному.** Берлін, 1922. 3 томи. 48 арк. друку. Енциклопедія славянознавства. Ц. 4.200 Mk.
13. Володимир Леонтович. **Спомини утікача.** Берлін, 1922. Стор. 154. Спомини бущого міністра земельних справ Української Держави з часів його перебування на Україні 1918—1921 р. Ц. 1.120 Mk.
14. Іван Герасимович. **Життя й відносини на Радянській Україні.** Берлін, 1922. Стор. 104. Ц. 560 Mk.
15. Д-р Степан Томашівський. **Під колесами історії.** Нариси й статті. Берлін, 1922. Стор. 104. Ц. 700 Mk.
- 16—17. Олекса Стороженко. **Твори.** Марко Прохлятий і інші оповідання. Берлін, 1922. Ц. 2.800 Mk.
18. **Слово о полку Ігоревім.** Староукраїнська поема з XII ст. в оригіналі і перекладах, із поясненнями Богдана Ленкого. Берлін, 1922. Ц. 1.400 Mk.
19. Тарас Шевченко. **Кобзар.** З передмовою Богдана Ленкого. Берлін, 1922. Стор. XVI + 312 великої вісімки в два стовбці. Роскішне ілюстроване видання з кольоровою обгорткою. Ц. 4.200 Mk.
20. Тарас Шевченко. **Гайдамаки.** Роскішне видання з 8-ма вкладними ілюстраціями. Стор. 100 + VIII обр. Ц. 2.500 Mk.
- 21—22. Тарас Шевченко. **Повісті (Артист, Музика й ин.).** в перекладі на українську мову, під редакцією Б. Ленкого. Берлін, 1922. Ц. 2.800 Mk.
23. Тарас Шевченко. **Думки.** Вибір поезій. Берлін, 1922. Стор. 32, 16°. Ц. 140 Mk.
24. **Достойно єсть.** Збірка статей, присвячених пам'яті Т. Шевченка. Берлін, 1922. Стор. 24, 16°. Ц. 140 Mk.
25. **Осип Федькович.** Вибір поезій. Берлін, 1922. Стор. 32, 16°. Ц. 140 Mk.
26. **Дещо про гроші** Стор. 24, 16°. Ц. 140 Mk
27. **Рідне слоцо.** Збірка новел і оповідань українських авторів. Берлін, 1922. Стор. 290, 8°. З гарно зробленою обгорткою. Ц. 2.800 Mk.
28. Пант. Куліш. **Твори.** Т. I. **Чорна Рада.** Берлін, 1922. Стор. 240. Ц. 1.400 Mk.
29. Пант. Куліш. **Твори.** Т. II. **Поезії** Берлін, 1922. Ц. 1.400 Mk.
30. Володимир Леонтович. **Хроніка родини Гречок.** Роман в 6 частинах. Берлін, 1922. Ц. 700 Mk.
31. Іван Герасимович. **Голод на Україні.** Книжка обіймає 20 арк. друку і містить багато статистичних дат, зіставлень, інформативного та доказового матеріалу, крім того ілюстрації, діаграми й орієнтаційну мапу радянської України. Ц. 1.600 Mk.

Спільне видання „Українського Слова“ й „Української Народньої Бібліотеки“:

Струни. Антологія української поезії від найдавніших до нинішніх часів. Для вжитку школи й хати влаштував Богдан Ленкий. З багатьма ілюстраціями. Берлін, 1922. Два томи.

Том I. Від найдавніших часів до Івана Франка. Стор. VIII + 248, вел. 8°. Ц. 4.000 Mk.

Том II. Від Франка до найновіших часів. Стор. VIII + 240, вел. 8°. Ц. 4.000 Mk.

Гроші можна вносити в Bank Handlowy w Warszawie, a Konto „Ukrainske Slovo“, Buch- und Zeitungs-Verlag, G. m. b. H., Berlin-Schöneberg, Hauptstr. 11, і просити сей банк, щоб він повідомив нас про одержання на наше conto сих грошей. Виж мусите так саме написати нам про внесення сих грошей до банку. На порто й опакування 15%. Каталогжи висилається даром і оплатно.

Адреса видавництва: **Ukrainske Slovo, Berlin-Schöneberg, Hauptstr. 11.**

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

місячник літератури, науки й суспільного життя,

виходить у 1922 р. книжками в об'ємі 6 аркушів друку і містить оригінальну й перекладну белетристику — повісти, оповідання, драми, поезії, статі з української історії, літератури, суспільної економії й інших царин знання: огляди літератури, науки й суспільно-політичного життя, критику й бібліографію.

Видає: Українська Видавнича Спілка.

Начальний редактор: Др. Дмитро Донцов.

До редакційного Комітету входять:

М. Галущинський, В. Гнатюк, В. Дорошенко, Ю. Павликовський, І. Раковський.

За редакцію відповідає: Володимир Гнатюк.

Доси зголосили своє співробітництво: Д. Антонович, О. Бабій, С. Балей, Б. Барвінський, О. Барвінський, В. Бирчак, Я. Біленький, Л. Білецький, М. Возняк, М. Вороний, М. Гехтер, С. Гнідий, М. Голубець, Я. Гординський, К. Гриневичева, О. Грицай, С. Дністрянська, С. Дністрянський, Д. Дорошенко, М. Залізняк, Б. Загайкевич, В. Залозецький, П. Зайців, І. Зілінський, О. Кобилянська, П. Ковжун, О. Колесса, Ф. Колесса, В. О'Конор-Вілінська, Ів. Копач, М. Кордуба, В. Королів-Старий, Уляна Кравченко, І. Кривецький, Ів. Крип'якевич, Р. Купчинський, З. Кузеля, В. Кучер, Х. Лебідь-Юрчик, В. Леонтович, Б. Лепкий, І. Липа, Ю. Липа, Таїс Бельмен-Липовецька, К. Лоський, О. Лотоцький, М. Луцкевич, О. Луцький, С. Людкевич, О. Маковей, І. Огієнко, Ю. Опільський, В. Павлусевич, І. Панкевич, В. Пачовський, Е. Перфещський, Марійка Підгірянка, К. Поліщук, В. Прокопович, В. Радзикович, С. Русова, В. Садовський, В. Самійленко, В. Сальський, І. Свенціцький, В. Сімович, С. Сірополко, В. Січинський, П. Стах, В. Стефаник, М. Струтинський, П. Теняк, О. Турянський, Ф. Федорців, Р. Цегельський, Марко Черемшина, П. Чижевський, Е. Чикаленко, М. Чубатий, П. Холодний, Ю. Шкрумеляк, Г. Юртик.

Редакція й адміністрація у Львові міститься на разі
при вул. Чарнецького ч. 24.

Всякі письма, рукописи, книжки й передплату висилати тудиж на адресу Вол. Гнатюка.

Ціна книжки 1.500 Мп., з рекомендованою пересилкою Мп. 1.600. Піврічні й цілорічні передплатники вирівнують ріжницю.

В Чехо-Словаччині одна книжка Кор. 13 (замовляти на адресу: Василь Паліїв, Ужгород, Берчені, 24).

В Німеччині (замовляти: Лев Шепарович, Берлін, Charlottenburg, Berlinerstr. 80 a. Grth. IV).

В Австрії (замовляти: Олександр Стрижак, Відень, XIII/3, Breiten-seerstr. 29/7).

На Буковині одна книжка 28 левів (замовляти: „Укр. Вид. Спілка“, Чернівці, Фабрична 2 а).

В Америці одна книжка 25 центів.

Генеральний заступник на Злучені Держави Америки: Stephan Nawrotsky, 181 Grand str. Jersey City, N. Y.

Конто в Земельнім Банку Гіпотечнім у Львові.

Всякі грошові претенсії журналу до передплатників платні й заскаржувані у Львові. Доки хто не повідомить адміністрації виразно окремим письмом, що перестав передплачувати журнал, доти відповідає за всі вислані йому книжки.